

UNIVERSITAT AUTÒNOMA DE BARCELONA

FACULTAT DE CIÈNCIES POLÍTiques I SOCIOLOGIA

DEPARTAMENT DE SOCIOLOGIA

TESI DOCTORAL

**LA DEFINICIÓ DELS GRUPS SOCIALS A LA REGIÓ
METROPOLITANA DE BARCELONA. UN PROBLEMA TEÒRIC
I METODOLÒGIC**

Cristina Sánchez Miret

Directora: Dra. Marina Subirats i Martori

1994

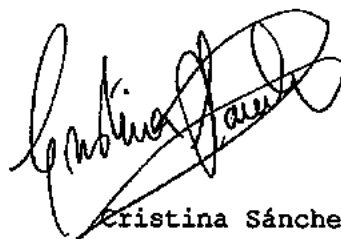
Agraïments:

Agraeixo a l'Institut d'Estudis Metropolitans, en el qual he après l'ofici d'investigar amb una beca F.P.I. del Ministerio de Educación y Ciencia, la possibilitat de fer servir la base de dades de l'Enquesta de la Regió Metropolitana de Barcelona 1990, sense la qual aquesta tesi no hagués estat possible.

Agraeixo a la Fundació Bofill de Barcelona el seu ajut en l'etapa final de la investigació, sense el qual aquesta tesi tampoc hagués estat possible.

I, en particular, agraeixo a totes aquelles persones que m'envolten, especialment a les més properes, l'ajut de tipus molt divers, que, conscient o inconscientment, m'han proporcionat. Sense elles sí que no hagués pogut dur a terme la feina que suposa fer una tesi doctoral.

Gràcies,

A handwritten signature in black ink, appearing to read 'Cristina Sánchez Miret', with a large, stylized flourish at the end.

Cristina Sánchez Miret

0. Índex

	Pàg.
1. Presentació	1
1.1. Tema i objectius de la tesi	2
1.2. Estructura de la tesi	4
2. Introducció	6
2.1. L'estudi de les desigualtats	7
2.2. Estructura i classe social	11
3. Problemes teòrics en la definició de les classes socials a les societats avançades	18
3.1. L'evolució de la societat industrial: canvis en el capitalisme	22
3.2. Els grups socials	35
3.2.1. Els canvis en els grups dominants	36
3.2.2. Els canvis en les classes mitjanes	49
3.2.3. Els canvis en la classe treballadora	74
3.3. El gènere i l'estructura social	97
3.3.1. Gènere i classe social	100
3.3.2. La unitat d'anàlisi	117
4. El model d'anàlisi de les classes socials a la Regió Metropolitana de Barcelona	139
4.1. Classe objectiva i classe subjectiva	142
4.2. Ocupació i classe social	146
4.2.1. Les ocupacions com a reflex de les relacions de classe	149
4.2.2. La insuficiència de l'ordre ocupacional	154
4.3. L'anàlisi empírica de les classes socials a partir de les categories ocupacionals	158
4.3.1. Els models analítics de Wright i Goldthorpe	158
4.3.2. La importància d'establir empíricament el lligam entre ocupació i classe social	165
4.3.3. La comprovació empírica de les classes socials	167
4.4. Conclusió	172

5.	Les hipòtesis sobre les classes socials a la Regió Metropolitana de Barcelona	174
5.1.	Hipòtesis sobre la definició de les classes socials	175
5.2.	El mapa de classes de la Regió Metropolitana de Barcelona	177
6.	El tractament de les dades	192
6.1.	Disseny de la investigació empírica	193
6.1.1.	L'anàlisi de correspondències múltiple	196
6.1.2.	La classificació automàtica jerarquitzada	204
6.2.	L'abast de la mostra	208
6.2.1.	La mostra de l'Enquesta de la Regió Metropolitana de Barcelona	211
6.2.2.	Els col·lectius extrems de l'estructura social	215
6.3.	Les variables de definició dels grups socials	217
6.3.1.	Les variables estructurals	217
6.3.2.	Accés als recursos i formes de vida	236
7.	Els resultats	268
7.1.	La definició dels grups socials	270
7.1.1.	Els grups socials definits	271
7.1.2.	Les comprovacions realitzades	279
7.1.3.	El nombre de grups socials	287
7.1.4.	Les proximitats entre grups	292
7.2.	Els grups socials de la Regió Metropolitana de Barcelona	296
7.2.1.	Els treballadors manuals	300
7.2.2.	Els treballadors vells	308
7.2.3.	Els contramestres i capatassos	315
7.2.4.	Les forces armades	319
7.2.5.	Els propietaris i els treballadors agraris	322
7.2.6.	Els qui no tenen categoria laboral	329
7.2.7.	Els empleats i tècnics mitjans	335
7.2.8.	Els directius i els professionals liberals	346
7.2.9.	Els tècnics alts	354
7.2.10.	Els comerciants	363
7.2.11.	Els autònoms i els empresaris sense assalariats	367
7.2.12.	Els empresaris i els autònoms amb assalariats	372

8. Conclusions	381
8.1. Hipòtesis sobre la definició de les classes socials	382
8.2. Les classes socials de la Regió Metropolitana de Barcelona	387
9. Bibliografia	415
10. Annexos	437

1. Presentació	1
1.1. Tema i objectius de la tesi.....	2
1.2. Estructura de la tesi.....	4

1.1. Tema i objectius de la tesi

El tema d'aquesta tesi és l'anàlisi de l'estructura social de la Regió Metropolitana de Barcelona.

En el pensament sociològic, l'estudi de l'estructura social, dels grups que la componen, és un dels aspectes centrals per al coneixement de la societat. La formació i delimitació dels grups socials a la societat actual és complexa. De fet el debat de la naturalesa i característiques dels grups socials és un dels més arrelats en la disciplina sociològica.

Una de les preguntes que avui inicia el debat és fins on el concepte de classe ens serveix encara per entendre la nostra societat o hi ha altres criteris (l'edat, el sexe o l'origen geogràfic) que poden ser més explicatius de la configuració dels grups socials. La segona és quines són les classes socials a les societats actuals.

Amb aquesta tesi doctoral volem conèixer quins són els grups a partir dels quals s'ordenen les desigualtats socials - desigualtats en les propietats, en l'accés als béns i al treball, en l'accés a la cultura, en l'ús del temps i de l'espai, etc.- dels individus de la Regió Metropolitana de Barcelona.

Volem saber si podem parlar d'aquests grups en termes de classe social -d'acord amb la nostra hipòtesi- o si cal buscar nous criteris per a l'explicació de les desigualtats fonamentals entre els individus de la nostra societat.

Per tal d'arribar a aquest coneixement hem dissenyat un plantejament d'anàlisi dels grups socials especialment innovador en el seu plantejament metodològic, a partir de la revisió sobre la polèmica o polèmiques sobre les classes a les societats actuals.

El fi immediat de la tesi és el coneixement de l'estructura social estudiada: la societat de la Regió Metropolitana de Barcelona.

Com a fi mediat, la tesi planteja un nou model d'anàlisi de l'estructura social que explica quins són els grups socials que la formen i com aquests grups poden ser definits. Per tant, obre la possibilitat de l'aplicació del model a d'altres societats amb característiques econòmiques, socials i culturals semblants a la nostra.

En definitiva, el que es proposa aquesta tesi és presentar a debat un tipus d'enfoc de l'estudi de les classes socials, que pensem aportarà nous elements per a la discussió sociològica de l'estructura social.

1.2. Estructura de la tesi

Davant de la problemàtica de plantejar el model d'anàlisi d'una societat concreta, la tesi centra el seu interès en els nusos teòrics fonamentals que s'han plantejat en els rics debats sobre estructura social que s'han produït i es produeixen en la disciplina sociològica; els quals es reproduïxen de manera sucinta com a marc de desenvolupament del model d'anàlisi dissenyat per a la investigació.

Com ja ha quedat clar en els objectius abans exposats, no és aquest un treball extens de revisió sobre el tema de l'estructura social i la medició de la mateixa. Sinó que precisament a partir d'aquesta revisió el que fa és plantejar els aspectes clau per al coneixement de l'estructura social de la Regió Metropolitana de Barcelona.

Així doncs la tesi comença per centrar, molt breument, com s'ha produït l'estudi de les desigualtats socials en sociologia a partir dels conceptes d'estructura social i de classe social. Això ho trobem al capítol 2, Introducció, que acaba ennumerant quins són els grans punts de debat sobre les classes socials a les societats avançades.

Al capítol 3, L'estructura social a les societats avançades, es revisen els grans punts de debat teòric que hi ha sobre la delimitació i l'estudi dels grups socials a les societats avançades. El capítol comença exposant breument quins han estat els canvis més importants en la societat, donat que són fonamentals per entendre la problemàtica de definició dels grups socials en l'actualitat.

Al següent capítol, el quart, s'exposa ja el model d'anàlisi proposat per a l'estudi de l'estructura social. El tema central del capítol és l'enfoc de classe social adoptat i la metodologia dissenyada per a la investigació.

El capítol 5, Les hipòtesis sobre les classes socials a la Regió Metropolitana de Barcelona, té dues parts diferenciades. D'una banda, les hipòtesis estructurals que són les que ens descriuen el mapa de classes a testar empíricament i els elements pertinents a la seva definició. De l'altra, les hipòtesis sobre els estils de vida de cada classe social, element central pel que fa a la definició i testació de les classes socials com a tals en la metodologia emprada.

Al capítol 6, Tractament de les dades, s'expliquen les característiques tècniques de la investigació i la preparació i categorització a què han estat subjectes les variables de la mostra.

El capítol 7 presenta els resultats sobre l'estructura social de la Regió Metropolitana de Barcelona. En la seva estructura s'ha intentat reproduir el propi procés de la investigació, sense sacrificar però la claredat expositiva.

Al capítol 8, s'exposen les conclusions generals sobre l'estudi empíric de l'estructura social que es poden extreure d'una experiència investigadora com aquesta, en una societat concreta, i les seves implicacions teòriques.

En darrer lloc consta la bibliografia utilitzada i els annexos on es recull informació ampliada d'alguns dels aspectes tècnics del desenvolupament de la investigació en els que no s'ha entrat en detall per no malmetre la coherència explicativa en l'exposició del procés.

2. Introducció	6
2.1. L'estudi de les desigualtats	7
2.2. Estructura i classe social	11

2.1. L'estudi de les desigualtats

Les societats complexes estan caracteritzades, en diversos graus, per la distribució desigual de diversos béns materials i simbòlics. Aquesta estructura de desigualtats socials és persistent i constitueix una característica de les nostres societats. Però no sempre s'han vist aquestes desigualtats com a socials i per tant qüestionables o susceptibles d'esdevenir objecte d'investigació.

Fins al segle XVII es consideraven les desigualtats entre els homes com a naturals i, per tant, no hi havia lloc per al seu estudi. És a partir d'aquest segle que pren força l'argument que tots els éssers humans, en virtut de la seva humanitat, han nascut iguals. Clar que l'argument només es refereix als éssers humans nascuts homes. És a partir d'aquesta creença que comença l'aproximació sociològica al tema de les desigualtats entre els homes.

L'estudi de les desigualtats socials és un dels temes centrals de la sociologia des dels seus inicis. Amb conceptes com estratificació social, estructura social, en el seu sentit genèric, es vol donar compte d'aquestes estructures de desigualtat.

Quan s'enfoca l'estudi de diferències que no són estrictament de caràcter individual, ordenades en funció de la pertinença a determinats grups socials o classe social: diferències en les propietats, en l'accés als béns i al treball, en l'accés a la cultura, en l'ús del temps i de l'espai; diferències fins i tot en la manera de relacionar-se amb els altres, etc., és quan l'estudi de les desigualtats socials pren el seu caràcter sociològic.

Durant el segle XIX l'estudi de les desigualtats a partir dels grups socials pren força per la lluita existent respecte

als drets humans i el benestar econòmic de la població que va acompanyar el creixement de les societats industrials a Europa. Un dels objectius més grans d'aquesta lluita era l'extensió del sufragi¹.

El pensament social, principalment teòric, sobre les classes socials, al període del 1820 al 1920, és extraordinàriament fecund.

Els dos autors, Karl Marx (1818-83) i Max Weber (1864-1920), a partir dels quals s'han fonamentat els principis clàssics d'anàlisi de l'estructura social basant-se en les classes socials que la componen, produeixen la seva obra en aquest període. No són, però, els únics que fan aportacions importants sobre les classes socials². Destaquen l'obra de Marx i Weber perquè les seves idees encara ara, a finals del segle XX, continuen donant forma als debats sobre el tema. Les seves contribucions han estat extensivament reinterpretades i reformulades per les generacions següents.

Un altre moment en el temps que cal anomenar en la història de l'estudi de les desigualtats, és el període dels anys 60. En aquesta època la sociologia, pren força com a disciplina empírica, i aporta nous elements a l'estudi de l'estructura social.

En aquests anys els temes de desigualtat i justícia es tornen a situar al capdevant del debat polític. A la majoria de països les idees de democràcia social prenen rellevància, molts dels governs orientals del moment són d'aquest signe. Per tant, no és ni estrany ni sorprenent que la sociologia de l'època

¹ Per Bendix i Lipset (1972) diuen que el fet que el sufragi universal s'aconguís aviat a Estats Units pot haver estat una de les raons per la qual l'interès per l'estratificació social va ésser menys intens a Amèrica que a Europa (p.30).

² Altres autors importants d'aquest període són: Pareto, Mosca, Michels, Durkheim, Schumpeter, Sorokin, Schmoller, Hilferding, Bernstein, Lenin i Kautsky.

dediqui una gran part dels seus esforços a l'estudi de les desigualtats.

Alhora, s'estaven constituint relativament noves formes d'estructura social, i augmentava la creença que les troballes sociològiques podien ajudar al disseny de les institucions socials.

És en aquest context que l'anàlisi de les classes és un element central dels estudis empírics en societats concretes, sense oblidar, però, les reflexions teòriques. I és l'estudi del capitalisme el que es converteix en essencial per explicar l'estructuració de les desigualtats, ressaltant les diferències entre països.

A més, com què existien els països de l'Est que representaven una alternativa real al capitalisme, les discussions sobre les classes, les seves fronteres o límits, la consciència de classe, etc., tenia una rellevància que anava més enllà del mer debat acadèmic.

El resultat de totes aquestes circumstàncies va ser una gran producció de dades que demostraven les desigualtats existents en les societats capitalistes occidentals.

En canvi, amb la dècada dels 90, ha reïxit la vella polèmica, mai estingida, de la desaparició de les classes socials amb l'evolució del capitalisme. Alhora, l'entrada a l'economia de mercat de diversos països socialistes ha suposat un dilema per a l'anàlisi de les classes socials que tractava de formular estratègies per al canvi social.

L'existència de les desigualtats socials s'ha posat en dubte dins i fora de la disciplina, al llarg del segle, argumentant que l'evolució de la societat capitalista les havia anat paliant³. Particularment, el concepte de classe social ha

³ De fet, Tocqueville (1835), contemporani de Marx, va veure als Estats Units la primera tendència cap a la igualtat en una societat moderna:

estat, al llarg de la història del seu ús, repetidament qualificat com passat de moda o sense utilitat per explicar les desigualtats socials.

Should we, therefore, abandon the concept of class altogether? The answer is almost certainly yes. As a legal concept, it has had its day. as an economic concept, it has too many snags to be measured. As an evaluation of social status, the use of the word serves only to blur the evaluative use of the word 'status' itself. This, being itself of respectable ancestry, could well serve to represent this curious quirk of the human mind for as long as human beings continue to practise such evaluations. (Calvert 1982, p. 216)

Una bona part dels detractors del concepte de classe social, ho són per la pròpia polèmica que genera la definició del terme. Al pensament sociològic no hi ha una manera i prou d'entendre les classes socials i això genera una gran confusió sobre la utilitat de la seva aplicació empírica i com a eina per entendre la realitat social.

Per tant, cal que primer comencem per situar que és l'estructura social i que expressa el concepte de classe social, per entrar després de ple al debat que envolta el terme i la problemàtica que suscita la seva aplicació pràctica per a l'estudi de les desigualtats socials en una societat concreta.

"Nunca ha existido ninguna comunidad en la que las condiciones sociales fueran tan iguales que no hubiera ni pobres ni ricos y, por consiguiente, ni amos ni sirvientes. La democracia no evita la existencia de estas dos clases, pero cambia sus disposiciones y sus relaciones mutuas." (in Bendix i Lipset 1972, p. 311).

2.2. Estructura i classe social

A la nostra societat hi ha gent pobre i gent rica, hi ha gent que té poder i d'altres que no. L'anàlisi de l'estratificació social es dedica a entendre com desigualtats com aquestes sorgeixen, com es mantenen o canvien al llarg del temps, i l'impacte que tenen en altres aspectes de la vida social dels individus.

El concepte d'estratificació social¹, com la part de la sociologia que s'interessa per les desigualtats, i el d'estructura social, són sovint usats com sinònims perquè es considera que la caracterització de grups socials, és el que millor compte dóna de les desigualtats de caràcter social entre els individus.

El terme estructura prové del món espacial. El seu significat literal fa referència a una disposició d'elements, en la qual es donen relacions espacials correlacionades amb algun sistema de relació entre aquests elements o entre parts determinades i el conjunt.

En un sentit metafòric l'estructura és un sistema de distàncies i relacions interpretades figurativament d'un o altre tipus.

Si interpretem l'estructura social en el sentit literal ens trobem amb l'ecologia social. Però cal que el terme social del concepte d'estructura limiti les seves connotacions espacials. Per això, parlar d'estructura social vol dir tractar amb un conjunt de grups o de categories d'individus -però no individus particulars- com a elements d'un sistema.

¹ El terme d'estratificació social, a part del seu sentit genèric, també s'ha fet i es fa servir per denominar la visió funcionalista de l'estructura social. Veure Saunders (1990) i Lénel (1991).

La tradició teòrica que arrenca de Marx i Weber ha anomenat a aquests grups classes socials; i, a partir d'aquests autors la definició del concepte de classe social ha esdevingut fonamental per explicar les desigualtats socials dels individus en una societat donada.

Ossowski (1973) fa una distinció molt pertinent entre el concepte d'estructura social i el d'estructura de classes:

a system of human relationships, distances and hierarchies in both an organized and an unorganized form. Class structure I regard as a particular and especially important aspect of social structure. In speaking of human relationships I have in mind both the relationships that result from power relations and those that result from the division of functions. (Ossowski 1973, p. 11)

El concepte d'estructura social és més ample que el d'estructura de classes, donat que es poden identificar d'altres grups a partir de criteris com l'edat, l'ètnia, etc. Sense negar l'existència d'aquesta diversitat, la identificació de l'estructura de classes d'una societat concreta és l'aspecte més fonamental per entendre com s'estructuren les desigualtats existents.

En l'experiència de cada dia la classe és una categoria present per ordenar el món social: no és estrany trobar que la gent fa servir termes com ara "classe mitjana" i "classe baixa" per a les descripcions de les seves experiències. I això no és només característic de la nostra època.

Així mateix, dir d'un ciutadà que era "classicus" volia dir a l'antiga Roma que pertanyia a la primera classe, és a dir, la més alta segons la divisió feta pels censors per abonar els pagaments a l'Estat. Dir-li, en canvi, que era "proletarii" volia dir que estava en l'extrem oposat d'abundor econòmic.

De fet, Aristòtil (a. C.) deia de la societat del seu temps a la seva obra política "Ahora en todos los Estados hay tres

elementos: una clase muy rica, otra muy pobre y una tercera que está en el término medio." (in Bendix i Lipset 1972, p. 35).

Per contrast amb la quotidianitat del terme on se l'associa molt marcadament amb el concepte prestigi o rang social, al discurs sociològic el mot pren diferents usos i significats.

Ha estat la pròpia polisèmia del terme classe la que ha tendit a obscurir la naturalesa de les diferents concepcions:

Of all the concepts used by sociologists for describing and explaining social relationships, social class is probably the most ambiguous, confusing and ill-defined. (Scase 1992, p. 1)

En primer lloc, el terme classe es pot fer servir per descriure grups amb un rang diferent en un ordre jeràrquic. Aquest seria el cas dels exemples de l'antiga Roma que hem posat més amunt.

En segon lloc, i molt lligat amb l'anterior, l'estructuració de les classes en un eix jeràrquic ha identificat el concepte amb el d'estatus social o prestigi. En aquests casos s'acostuma a parlar de classe alta i classe baixa respecte uns atributs socials determinats que els individus posseeixen en més o menys mesura. En aquest cas, també s'anomenen les jerarquies com a escales d'estatus o de prestigi.

Un tercer ús habitual del concepte de les classes socials és com a una descripció general d'estructures de desigualtat material, cultural, etc., que no té bases legals però que es donen formalment a la nostra societat.

En quart lloc, les classes també han estat fetes servir no només per descriure aquestes estructures de desigualtat, sinó per actuar com a forces socials o actors socials que poden canviar la societat. Les teories de Marx i Weber s'inscriuen dins d'aquesta perspectiva.

S'entén doncs, perquè no només les formes sinó la mateixa existència de les classes socials ha estat i és motiu d'una llarga polèmica.

Historically, class has never been comfortably accepted within sociology. In most American sociologies, for example, it receives no reference; in British and other European sociology, while there is no dispute about its existence or importance there is an abject failure to agree on its meaning. (Waters 1991, p. 141)

Hi ha, però, tres principis que són comuns a totes les concepcions de societats de classe social, que cal remarcar:

-Les classes constitueixen un sistema dels grups més amplis en l'estructura social. És a dir, un nombre de grups reduït dividits a conseqüència de la divisió de la societat segons criteris que són importants en la vida social.

-La divisió de classes suposa estatus socials connectats amb un sistema de privilegis i discriminacions no determinats per criteris biològics.

-La pertinença dels individus a una classe social determinada és relativament permanent.

A partir d'aquest substrat comú a la majoria de teories sobre classes socials, se'n poden fer diverses categoritzacions per classificar-les. Un aspecte fonamental és separar-les segons la seva naturalesa relacional o gradacional.

Ossowski (1973) classifica les teories que intenten explicar les desigualtats socials en dos grans grups: les gradacionals, que expliquen relacions d'ordre, i les relacionals, que expliquen relacions de dependència.

Els dos primers tipus d'usos de classe social que hem especificat abans estarien en el primer cas i els dos darrers entrarien en el segon grup.

TYPES OF INTERACTION OF CLASS STRUCTURE

Schemes based on relations of dependence (the classes differ in their attributes)

Schemes based on ordering relations (the classes differ in the degree of their variables)

Functional scheme
(scheme of mutual
dependence)

Dichotomic
scheme with opposite
attributes (scheme of
one-sided dependence)

Scheme of
simple
gradation

Scheme of
synthetic
gradation

Simple dichotomy

Intersection of two or three
dichotomic divisions (classic
Marxist scheme)

Font: Ossowski (1973), p. 152.

En les de tipus relacional la divisió de classes és concebuda com una divisió en grups diferenciats d'acord amb el grau en què posseeixen la característica que constitueix el criteri de la divisió. Entre els exemples bàsics d'aquesta concepció que dóna Ossowski hi ha les teories funcionalistes basades en l'estatus social.

En canvi, en les de tipus relacional les classes socials formen un sistema d'acord a la seva unilínia o mútua dependència, dependència que és de caràcter causal. Com a exemples d'aquest tipus de teoria l'autor posa la de Marx, basada en les relacions socials de producció, i la de Weber, en les relacions de mercat.

Es pot pensar que també al primer conjunt de teories, les gradacionals, existeix el concepte de relacions socials. De fet hi existeix. La diferència clau entre les dues visions està en què en el primer cas el criteri operatiu per definir les classes està basat en les dimensions quantitatives que generen aquestes posicions i en el segon, en canvi, està basat en les relacions

socials qualitatives que defineixen les posicions socials relatives. Nosaltres ens centrarem especialment en aquestes últimes.

Altres autors qualifiquen el primer grup de teories d'estratificacionistes i el segon de classistes. Un d'aquests autors és Lémel (1991) que caracteritza la seva diferència bàsica d'una manera molt semblant a l'anterior malgrat el canvi de denominació:

Une première orientation possible entérine l'interchangeabilité des individus et des positions, le retient comme point de départ. Les différences sont de degré et non de nature. (...) L'approche en terme de classe refuse au contraire cette interchangeabilité. Les différences entre positions sont de nature et non de degré. Dire que l'augmentation de 10% de revenu d'un cadre change réellement quelque chose à sa situation paraît stupide. (Lémel 1991, p.15)

És la visió relacional de l'estructura social i dels grups que la componen la que servirà de marc al nostre estudi de l'estructura social. Ara cal assenyalar quina és la definició d'aquests grups i quin és el nombre i les relacions que entre elles s'estableixen a la societat actual.

La teoria marxista situa la formació de classe en les relacions socials de producció, descriu una estructura de dues classes principals, i proposa una relació de determinació entre les relacions econòmiques i altres relacions socials -domèstiques, polítiques i ideològiques-. La teoria weberiana identifica la classe amb accessos diferencials a les recompenses produïdes per les diferents capacitats dels béns al mercat de les retribucions.

Certament hi ha hagut i hi ha un gran debat, el focus del qual ha estat la construcció teòrica marxista de les classes, especialment les seves manifestacions estructurals, i l'oposició entre aquestes posicions i els arguments weberians.

El problema no és l'existència de la classe sinó la seva definició i el model de la seva formació: estan les classes constituïdes només en les relacions socials de producció o es poden constituir a tot arreu en processos de reproducció de l'estat o relacions domèstiques? Quantes classes hi ha i com es relacionen entre elles?

Les propostes teòriques de Marx i Weber han sofert diversos canvis i evolucions en els darrers anys principalment a causa de processos socials substantius que han ocorregut en la societat i que han generat dubtes al poder explicatiu de les mateixes, posant en evidència la distància en el que en termes de Poulantzas anomenem l'estructura i la formació social; és a dir, el model teòric i l'estructura social de societats concretes.

L'evolució que ha patit la societat ha fet emergir nous grups i donar característiques diferents als ja existents. Al següent capítol veurem quins han estat els canvis més importants i com aquests han afectat al mapa de classes socials de la societat actual.

3. Problemes teòrics en la definició de les classes socials a les societats avançades	18
3.1. L'evolució de la societat industrial: canvis en el capitalisme	22
3.2. Els grups socials.....	35
3.2.1. Els canvis en els grups dominants.....	36
3.2.2. Els canvis en les classes mitjanes.....	49
3.2.3. Els canvis en la classe treballadora.....	74
3.3. El gènere i l'estructura social.....	97
3.3.1. Gènere i classe social.....	100
3.3.2. La unitat d'anàlisi.....	117

Problemes teòrics en la definició de les classes socials a les societats avançades

L'anàlisi de l'estructura de classes a les societats avançades presenta una sèrie de dificultats que han estat repetidament assenyalades i a les que diferents autors han aportat solucions també prou diferents¹.

Malgrat que el coneixement sobre les classes socials a les societats avançades és força notable, segueix havent-hi divergències importants. Sí que existeix un cert acord en afirmar el manteniment de tres classes socials a les societats capitalistes -la classe alta, les classes mitjanes i la classe treballadora-; però les seves característiques mateixes impliquen una creixent dificultat per establir les fronteres de classe.

Donat els canvis que es produeixen al capitalisme avançat respecte a les etapes anteriors, existeixen dubtes per determinar la localització d'alguns grups socials i també per caracteritzar l'estructura de classes.

Per exemple, als anys 70 en l'estructura social d'Espanya, tres havien estat els canvis fonamentals, per a Tezanos (1975):

- la pèrdua de pes dels camperols en l'estructura de classes;
- el desenvolupament de la classe treballadora al seu conjunt i la seva tendència a una major qualificació dels treballadors manuals, mentre que els peons sense qualificar disminueixen;
- el creixement de les classes mitjanes.

¹ Poulantzas 1972; Bourdieu 1988; Giddens 1983; Wright 1985; Zeitlin 1989; Bottomore, 1991, etc.

Aquests canvis posen en evidència la necessitat d'un replantejament dels discursos teòrics sobre les classes socials, especialment es posa en dubte l'abast del criteri de la propietat dels mitjans de producció, com a únic criteri diferenciador.

El criteri únic de la propietat o no dels mitjans de producció per explicar les posicions dels individus en les relacions de producció i per establir les fronteres entre les classes, genera una bona part de les dificultats d'integració de les noves situacions en la teoria de les classes socials.

En la societat industrial naixent del segle XIX, els criteris bàsics per a la divisió de la societat en dues grans classes van ser, per a Marx, la producció i l'apropiació de la plus-vàlua, que en aquell moment es realitzaven bàsicament a través de la propietat dels mitjans de producció i de la venda de la força de treball. Quedaven definits així proletariat i burgesia com a dos grans classes polars que, però, no eren prou per descriure l'estructura social, ni tans sols a l'època, i Marx ja va fer servir d'altres criteris addicionals, per descriure l'estructura social, a les seves obres històriques.

La industria y el comercio, es decir, los negocios de la clase media, deben florecer como planta de estufa bajo el Gobierno fuerte. (Marx 1985, p. 162)

Si aquests criteris eren ja insuficients durant el segle XIX, la seva limitació és encara més patent a finals del segle XX. Ens centrarem en els problemes cabdals que es presenten en la investigació empírica de les classes socials.

It is clear that this dichotomous representation of bourgeoisie and proletariat in terms of the ownership/non-ownership of property is not a literal description of any actually existing capitalist society even in its classical period. (Clegg et al., p. 29)

El primer d'ells, reconegut principalment a partir de l'obra de Dahrendorf, surgeix de la transformació del capitalisme a partir de la qual la propietat i la direcció de les empreses no coincideixen en els mateixos individus i desdibuixa les característiques de la classe burgesa.

El segon problema se situa en relació als límits i definició de la classe mitjana, que experimenta un gran creixement.

El tercer problema fa referència a la caracterització de la classe baixa i a les fraccions que la componen.

Aquests tres primers problemes fan referència a la definició dels límits entre els grups socials i en molts casos es consideren els fonaments per entendre la societat de classes actual.

Hi ha, però, un altre element cabdal, no exent de polèmica que cal contemplar: el tema del gènere i les seves implicacions a l'estudi de l'estructura social, especialment pel que fa a la tria de la unitat d'anàlisi pertinent per a la investigació.

Tots aquets problemes estan, evidentment, lligats a l'evolució que ha sofert el capitalisme d'ençà de les teoritzacions de Marx i Weber sobre les classes socials. Començarem per fer un breu repàs de quins han estat els canvis socials més importants en relació a la caracterització de l'estructura social de les societats avançades.

3.1. L'evolució de la societat: canvis en el capitalisme

Als països capitalistes hi ha hagut canvis considerables en les estructures ocupacionals que són reflex d'un conjunt de processos: canvis al tipus de control directiu en les empreses, la implementació de nous processos tècnics en diversos camps socials, la creixent complexitat i escala de les organitzacions productives i processos socio-econòmics més enllà de les fronteres nacionals, el paper de l'estat, el paper de l'educació i la important incorporació de la dona al món productiu. Tots aquests fets han suposat reestructuracions a gran escala de les organitzacions tant econòmiques com productives, i també de les formes de vida dels individus.

En aquest capítol tractarem breument cada un d'aquest fenòmens, clarament interrelacionats, en epígrafs diferenciats.

El coneixement teòric i el paper de l'educació

A finals dels 60 i principis dels 70, autors com Bell (1976), Touraine (1971) i Galbraith (1986), parlen de la societat postindustrial i donen una gran importància en la mateixa al paper del coneixement, encara que amb diferències significatives entre ells.

Daniel Bell al seu llibre "El advenimiento de la sociedad postindustrial"¹ descriu als anys 70 la societat industrial que s'està desenvolupant als anomenats països rics amb les següents característiques:

¹ Veure Bell (1976).

- es passa d'una economia productora de mercaderies a una productora de serveis;
- es produeix un augment considerable i perseverant dels professionals i tècnics en detriment dels obrers;
- la centralitat del coneixement teòric com a font d'innovació i de formulació política de la societat;
- la importància del control de la tecnologia i de les contribucions tecnològiques;
- la creació d'una nova classe d'intel·lectuals que són els que prendran les decisions.

Per a ell, el principi axial de la nova societat és el coneixement teòric que ha passat a dirigir la societat en tots els seus aspectes.

En una societat liberal el motor assumit per incrementar les possibilitats o oportunitats per a la mobilitat és l'educació.

Ja Durkheim va preveure al 1893 l'existència d'una societat amb situacions professionals molt diversificades, en la qual l'accés als llocs dirigents dependria de les qualitats de cadascú en competició amb els altres mitjançant la selecció del sistema educatiu:

"Somos nosotros los que elegimos nuestra profesión e incluso algunas de nuestras funciones domésticas. No cabe duda que una vez que nuestra resolución ha dejado de ser interna para traducirse al exterior en consecuencias sociales, nos hallamos ligados: se nos imponen deberes que no hemos expresamente querido. Han nacido por consiguiente de un acto voluntario. " (Durkheim 1985, p. 270)

És, precisament, a partir d'aquesta visió de l'adquisició de les posicions individuals en l'estructura social que sorgirà,

a apartir de la dècada dels 30, una via molt prolífica d'anàlisi de l'estructura social².

El credencialisme suposa a la nostra societat una importància creixent de les titulacions acadèmiques. Les credencials són proves formals de la consecució d'un determinat nivell de qualificació o educació per part d'un individu.

El corrent de pensament weberian explica l'augment del credencialisme al nostre segle com el resultat dels esforços dels grups ocupacionals per modificar el mercat; és a dir, com a producte dels processos de tancament i de resistència que practiquen les diferents professions.

Dins el desenvolupament de la societat industrial, la democratització i ampliació del sistema educatiu han provocat un fort increment als capitals culturals dels individus. Són les generacions més joves les que han interromput amb més força al sistema educatiu i en les que s'ha considerat l'educació com un dret de tots els ciutadans i alhora com una eina per entrar al mercat de treball.

A la nostra societat l'educació formal està considerada com un element més del desenvolupament econòmic i social. El valor de canvi de l'educació adquireix una importància molt gran donat que una de les funcions del sistema educatiu és la de proveir de mà d'obra el mercat de treball. La població és conscient d'aquest fet i com cada grup social posa en funcionament a diferents nivells estratègies determinades per aconseguir les credencials educatives.

Però, malgrat l'obertura del sistema educatiu, les dades per a la Regió Metropolitana segueixen posant de manifest que no tota la població té les mateixes possibilitats a accedir a un o altre grau de qualificació educativa.

² Veure Davis i Moore (1972) in Bendix i Lipset (1972). I en general a tota la teoria funcionalista sobre l'estructura social des de Sorokin fins a Parsons.

Tot i la impressió generalitzada de la població de què el lloc que s'assoleix dins del sistema educatiu té a veure amb la vàlua personal de cada individu, el que marca essencialment la carrera educativa dels individus són les seves condicions socials d'existència. Les probabilitats dels individus d'arribar a un o un altre esglaó del sistema educatiu estan mediatitzades pel grup social al que pertany. (Subirats et al. 1990, p. 17)

El sistema educatiu permet que els individus surtin al mercat de treball amb opcions a un o altre segment del mateix i amb un camp més o menys restringit d'expectatives de feina. Segons la teoria del capital humà, els individus reben al mercat de treball les recompenses pels seus esforços educatius: a més nivell d'estudis corresponen més oportunitats de treball qualificat i estable.

Però, el creixement de la desocupació, del treball submergit i precari i la incapacitat d'absorció dels joves per part del mercat de treball, han posat un interrogant a la funcionalitat entre capital cultural i capital econòmic.

Així i tot, no hi ha dubte de què el nivell d'estudis assolit és un dels elements principals que posicionen els individus al mercat de treball i en conseqüència a l'estructura social. A una societat de credencialització en augment, també creix la importància de l'educació en l'estructuració de classes.

La divisió tècnica del treball i els canvis a l'empresa

Fortament lligat amb aquest augment dels coneixements es troba la també creixent importància dels imperatius tècnics³.

³ Segons Tezanos estem en vies de fer una transició social cap a la societat tecnològica avançada, els principals efectes de la qual seran:

La necesidad de modelos nuevos de conocimiento teórico, de saber científico-técnico para la continua innovación de procesos de producción, distribución e información de/sobre bienes y servicios en las sociedades postindustriales o avanzadas, ha dado lugar en ellas al desarrollo de nuevas tecnologías. (Solé 1987, p.84)

Per alguns autors, la major font de complexitat al segle XX és l'increment en l'organització i l'especialització, tant en l'escala de la producció com en la de la reproducció. Lenski (1966) va veure el desenvolupament tecnològic com una de les causes més grans de la creixent riquesa econòmica però també de l'augment de les desigualtats.

La competència per augmentar la productivitat augmenta la divisió tècnica del treball, i també la mida de les unitats de producció. Això té com a conseqüència:

- capital a gran escala que comporten canvis en les relacions entre propietat i control;
- intermediació entre amos i treballadors;
- experts en l'aplicació de tecnologia complexa i serveis especialitzats.

En el treball productiu, les organitzacions han esdevingut més sofisticades i racionalitzades en les seves pràctiques directives, tant en el control com en la coordinació dels recursos tècnics, financers i humans.

-
- reducció molt dràstica de la població activa ocupada a la indústria
 - desdibuixament de les diferències existents entre el treball manual i l'intel·lectual, amb una progressiva tendència a la desmanualització i desconcretització de les tasques laborals, especialment en les factories altament robotitzades
 - un augment de l'atur
 - una tendència desassistencialitzadora a curt termini
- veure Tezanos (1992).

Quan Marx i Weber van escriure els seus models de classe la majoria de la gent treballava en empreses familiars o petites, post-artesanals, on el contacte entre amo i treballador era molt gran. La diferenciació de classe era real i present. En canvi ara existeixen corporacions gegants que segons Baran i Sweezy (1972) suposa els següents canvis en les relacions socials de producció:

- el control està a càrrec dels directius, és a dir, directors i caps executius, que tenen poder real a la companyia i que comparteixen els interessos de la mateixa;

- els directius són un grup corporativista en les estructures de les seves carreres per reclutar i promocionar nous membres independentment dels accionistes;

- les corporacions adquireixen independència financera per la generació interna de fons i llavors són independents del capital financer.

Weber ja havia dit que el que marcaria el desenvolupament del capitalisme seria la burocràcia. Actualment es parla de la necessitat de la burocràcia, i el seu creixement, per al creixement de la producció econòmica: el control ha passat d'estar basat en la persona, de ser extensiu i directe, a una estructura burocràtica de planejadors, controladors, tècnics, experts, capataços, encarregats, etc.

Després de la Segona Guerra Mundial s'ha produït una forta internacionalització amb el desenvolupament de grans empreses que actuen a escala mundial. Aquesta internacionalització del capital representa una intensificació de la tendència capitalista bàsica de la concentració i centralització de capital, que Marx va assenyalar a diverses de les seves obres.

Alhora, certs canvis a l'àmbit de la producció econòmica indiquen un moviment al camp de l'organització productiva del fordisme al post-fordisme.

Molts treballs de classe treballadora han perdut la seva qualificació, i d'altres feines que eren a temps complet han estat subdividides en ocupacions de mitja jornada. Els principis fordistes de producció han estat substituïts per pràctiques més flexibles, tant per les noves tecnologies com per les noves formes de contractació que posen fora de l'empresa certs processos productius.

Hence the label "Fordist", which describes the system of mass, assembly-line production of cars developed by Henry Ford in the United States during the early decades of this century. It is the system of production in manufacturing which Braverman described as the 'degradation of work in monopoly capitalism'. 'Post-Fordism', in contrast, is supposedly characterized by flexible production techniques on smaller, dispersed sites. (Crompton 1993, p. 83)

És molt significatiu que la majoria de llocs de treball en creixement siguin feines que no requereixen un alt grau d'especialització i molts són treballs eventuais, de curta durada, fàcilment substituïbles i intercanviables i que es poden realitzar en empreses petites i com a autònoms. D'aquí l'augment d'aquesta categoria ocupacional i de l'augment de la petita i mitjana empresa.

Cal tenir molt present, que a Catalunya la presència d'empreses mitjanes i petites, moltes de caire familiar, és un dels trets més significatius del teixit industrial i això té també conseqüències importants per a la definició dels grups socials.

Un estudio recientemente realizado en la ciudad de Barcelona sobre los nuevos empresarios pone de manifiesto que el 63 por ciento de las empresas creadas por los mismos son empresas que no superan los 10 trabajadores, al tiempo que más de un 30 por ciento son autónomos sin ningún empleado. (Migueléiz i López 1989, p. 66)

Però, tampoc s'ha de deixar de banda, que en l'actualitat no només podem parlar del sector privat de l'economia. El sector

públic ha experimentat un gran creixement i s'ha convertit en un important generador de llocs de treball a la nostra societat.

El paper de l'estat

Actualment, als països europeus occidentals, entre un 5% i un 20% del Producte Nacional Brut, és produït per empreses en les que, en alguna mesura, l'Estat n'és el propietari.

Des de la segona guerra mundial, la importància de l'estat a la societat ha estat creixent.

El Estado, como ya he observado en escritos recientes, ha venido multiplicando y determinando su presencia en la mayor parte de las esferas de la sociedad a partir de 1945. Lo que viene llamándose el Estado del Bienestar, aun a pesar de sus crisis en los años setenta, no ha dejado de observar esta conducta en la mayor parte de los países europeos, y sólo unos pocos (EEUU, Gran Bretaña) han comenzado a poner barreras a su expansión. (Picó 1990, p. 29)

Moltes societats tenen uns nivells tan alts d'intervenció de l'estat, regulació i producció, que en els països de l'est s'anomenava a les nostres societats com de capitalisme monopolista d'estat ('stamocap')⁴, que defineix una aliança entre els interessos d'estat i els de la classe dirigent.

Seguint a Offe (1990)⁵ hi ha tres maneres diferents en què l'estat deixa sentir el seu impacte sobre les estructures econòmiques als països de capitalisme avançat o mixte:

⁴ veure Jessop (1984).

⁵ veure Offe (1990).

-processos de regulació estatal en què l'estat estableix regles de competició entre mercats per tal d'assegurar la supervivència dels productors de mercaderies en els quals es recolça per a la seva existència;

-hi ha processos d'intervenció de l'estat, en els quals el propi estat proporciona la infraestructura, principalment per a activitats que reproduïxen treball com una mercaderia;

-hi ha processos de corporativisme apadrinats per l'estat en els que es busca minimitzar el conflicte de classe mitjançant la combinació de capital i força de treball en organitzacions conjuntes.

No s'acaben aquí, però, les funcions de l'estat que tenen repercussions en l'estructura social.

La redistribució dels ingressos és un element central en l'activitat de l'estat. El propi estat està altament capitalitzat en termes de recursos per a defensa, educació, salut, benestar, transports i comunicacions, i freqüentment d'altres indústries bàsiques, els costos d'operació de les quals es basa en les taxes personals dels ciutadans.

L'existència d'aquests recursos de l'estat reestructura la desigualtat de dues maneres diferents:

-proporciona subsidis infraestructurals als controladors de les corporacions mitjançant el proveïment de facilitats i un entorn apropiat per l'operació de les corporacions privades. Pot haver-hi també subsidis directes en forma de crèdits per inversions, crèdits per exportació, préstecs a baix interès, etc.

-crea categories de treballadors amb accés diferencial a la propietat de l'estat.

Les categories del que podríem anomenar treballadors de l'estat, són les següents:

-l'élite: que controla la distribució dels recursos de l'estat i estableix privilegis de consum sobre aquesta base, és una élite político-burcràtica;

-els treballadors: que gaudeixen d'un relativament alt nivell de seguretat econòmica;

-els dependents: els que reben pensions d'un o altre tipus.

Categories que impliquen, en les nostres societats, modificacions importants en l'estructura interna de la força de treball.

L'extensió de la virarquia i el treball de les dones

Paral·lelament al paper que l'estat té en l'àmbit del treball productiu, aquest, cada vegada més, regula els processos de reproducció biològica.

El desenvolupament tecnològic significa que les famílies són de manera creixent definides com a inadequades en la reproducció social de la força de treball, és a dir, no poden donar les habilitats i coneixements adequats a una societat industrial avançada. Totes aquestes tasques (educació dels infants, cura dels malalts, etc.) les passa a fer l'estat empleant majoritàriament a dones. Waters (1990 i 1991) anomena aquest procés l'extensió de la virarquia⁶.

⁶ Veure Waters (1990) i (1991).

Però, no només a l'estat, també el sector privat ha vist en molt incrementada la participació de dones en la seva força laboral

Estudis recents mostren que als Estat Units⁷ hi ha quatre grups de feines que són dels que més creix la demanda. Seguint l'ordre d'importància, aquestes feines són:

- activitats relacionades amb la venda i la prestació de serveis, especialment al sector de l'alimentació i del servei domèstic;
- activitats de gestió administrativa;
- activitats relacionades amb la cura i l'atenció física personal;
- les activitats relacionades amb els nous llocs de treball al sector electrònic.

La majoria de les feines enumerades estan actualment éssent ocupades per mà d'obra femenina i, per tant, aquestes previsions fan pensar que la presència de la dona al mercat de treball cada vegada serà més important.

En su conjunto, la evidencia empírica disponible demuestra que durante la década de los años ochenta el mayor volumen de nuevos empleos en los sectores no agrícolas han sido ocupados por mujeres, produciéndose incluso reducciones en el número efectivo de empleos para hombres en países como Francia e Inglaterra, con proporciones muy bajas de incremento en Alemania, Suecia o Estados Unidos. (Tezanos 1992, p. 76)

Aquest és un fet cabdal per a l'estudi de l'estructura social perquè alguns dels principis bàsics d'anàlisi de la mateixa no permeten donar compte de com aquest fenomen social afecta a la posició de classe dels individus.

⁷ McDaniels, C. (1989): The Changing Workplace, citat a Tezanos (1992).

A tall de conclusió

L'evolució del capitalisme, que hem reflectit de manera molt breu i sintètica en les planes precedents, fa necessària la revisió de les teories existents per a l'estudi de l'estructura social.

L'esquema capitalista actual, basat en la producció organitzada i especialitzada, que dóna modus alternatius de control i explotació a aquests indicats per la possessió de propietat; en el que les qualificacions educatives fraccionen el conjunt de treballadors assalariats i en el que l'estat té un paper molt rellevant com a creador de llocs de treball, proporciona l'aparició de noves categories en el camp de l'estructura social.

Passarem a estudiar-les, a partir dels canvis assenyalats, agrupades en tres eixos dimensionals:

-separació entre propietat i control dels mitjans de producció: canvis en l'estructura de la classe alta;

-la grandària de les organitzacions incrementa en escala i en organització i això fa aparèixer noves formes de control: bases per a la nova classe mitjana;

-la divisió i control creixent sobre la mà d'obra: pèrdua de cohesió de la classe treballadora.

Cap d'aquests canvis, significa que les classes socials hagin perdut la seva importància a la nostra societat:

But certainly none of the changes that have occurred with the occupational structure have brought about the demise of class relations. (Scase 1992, p. 39)

Sinó que cal estudiar la seva nova composició. Això és el que farem als següents capítols.

3.2. Els grups socials

3.2.1. Els canvis en els grups dominants

El nom que es dóna a la classe alta en la societat capitalista avançada oscil·la entre diferents termes: burgesia, classe capitalista, classe dominant, classe dirigent, élite, etc. Tots ells constitueixen una clara mostra de la dificultat de denominar una classe que es presenta amb límits difusos.

L'evolució del capitalisme i els canvis ocorreguts han produït una certa invisibilitat, respecte a èpoques anteriors, de la classe alta, però, això no vol dir que aquesta hagi desaparegut del mapa de classes actual. Sí que és cert, però, que els trets que la defineixen no són els mateixos que els del segle XIX:

La burgesia catalana s'ha despersonalitzat. Viuen dins les antigalles dels seus antecessors. Desfigurada, però no empobrida, la burgesia catalana no té discurs cultural.
(Muniesa 1987, p. 27)

Dos són els aspectes centrals per fixar-ne les característiques: en primer lloc, la definició dels seus integrants com els posseïdors dels mitjans de producció; en segon lloc, la inclusió o no en aquesta classe d'altres posicions no propietàries dels mitjans de producció.

La desaparició de la burgesia clàssica

A diferència d'èpoques anteriors, en la nostra societat s'ha fet molt invisible que la riquesa està concentrada en molt poques mans. El que cal deixar ben clar, és que aquesta

invisibilitat no és sinònim de desaparició ni de pèrdua de poder o de riquesa.

Malgrat això, l'estructura social catalana segueix sent desequilibrada i no igualitària; però no per casualitat o arbitràriament, sinó perquè existeix una estructura d'hegemonia i dominació en la qual alguns sectors socials mantenen una posició privilegiada, de poder i domini. (Miguélez i Solé 1987, p. 153)

Segueix existint a les nostres societats un tant per cent molt reduït de població que aglutina la gran majoria de recursos existents.

For 1960, the size of the upper classes of Spain could tentatively be put at about 4 per cent of the total population. (Giner 1971, p. 150)

There is in all the advanced capitalist societies a relatively small ruling class, ranging from 1 to 5 per cent of the population, which is defined by a very restrictive range of ownership in legal terms and in terms of effective possession of the process of valorization and the labour process it entails. (Clegg et al. 1986, p. 134)

The upper class in British society consists of relatively small numbers of individuals and families who own considerable amounts of property -thinking of them as the top 1 per cent of wealth-holders provides an approximate statistical guide. (Giddens 1990, p. 219)

En bona mesura, a aquesta invisibilitat hi ha contribuït la creixent separació entre les funcions de propietat i control dels mitjans de producció.

La composició canviant de la propietat corporativa, en la forma de inversors més institucionals que individuals que poden o no estar directament involucrats en la direcció diària de la corporació, ha tendit a difuminar la funció de propietat a l'extrem que sovint s'ha al·legat que la propietat personal del capital s'ha evaporat. Aquesta, però, no és la realitat.

There continue to be people who are prime beneficiaries either directly as individual shareholders or indirectly

through personal claims on the profits of investing financial institutions. (Scase 1992, p. 16)

Sí que s'ha produït un canvi de propietaris individuals a accionistes institucionals, però, els beneficiaris segueixen sent un reduït nombre de famílies i individus que són capaços de resguardar els seus privilegis econòmics. Aquest grup ha estat anomenat per diversos autors com l'élite social¹.

Ja Marx i Engels (1981) van apuntar la hipòtesi que amb el continu desenvolupament del modus de producció capitalista es produïria una creixent concentració del capital i per tant de la classe dirigent.

Aquesta concentració de capital s'ha fet, però amb unes característiques molt determinades. La noció de propietat en una sola mà és una de les que ha perdut més el seu significat. S'ha produït una creixent institucionalització en comptes de personalització o control familiar de la propietat, però no vol dir això que hàgim de deixar de parlar de concentració. Per exemple, diferents estimacions mostren com les economies capitalistes estan dominades per aproximadament 300-400 empreses privades i molts estudis parlen del fenomen de la "interlocking directorship"²; és a dir, la presència d'un mateix directiu al quadre de més d'una empresa:

An interlocking directorate exists when one person simultaneously sits on the board of directors of two or more corporations. It is these corporate interlocks which have been posited as the mechanism securing and reproducing

1 Els membres d'aquesta classe tendeixen segons teòrics de l'élite social com Mills (1978) i Miliband (1985) a viure junts, a treballar junts, a jugar junts, a ésser educats als mateixos llocs i a casar-se entre ells.

2 Veure Mills (1978) Tamames (1978) i Miliband (1985). Un dels estudis empírics més sistemàtics de la relació entre l'estat polític i el capital privat en les societats occidentals modernes és el de Miliband. Ell diu que en aquests països les élites estan interconnectades i constitueixen una classe econòmica dominant. Aquesta classe té més influència que cap altra classe i exerceix un decisiu grau de poder polític. (Miliband 1985).

corporate interconnectedness between financial and industrial interests. (Clegg et al. 1986, p. 123)

Aquestes situacions posen de manifest l'existència d'aquest grup de privilegiats a la societat; però, encara cal definir quins són els integrants de la classe alta o dominant. Aquí comença la polèmica més gran.

Els propietaris dels mitjans de producció

La definició de la classe alta a partir de la propietat dels mitjans de producció arrenca de l'obra de Marx i es manté encara avui en dia, però hem de tenir en compte que la mera propietat dels mitjans de producció no és criteri suficient per definir a la classe dirigent, ni ho ha estat mai. D'una banda, cal establir diferències entre els propietaris de capital; de l'altra, cal que incloquem altres trets definidors al costat del de la propietat dels mitjans de producció. Aquest segon aspecte el tractarem després.

En l'obra de Marx la classe capitalista o burgesa es defineix per la possessió de capital davant del proletariat que està desposseït d'aquest bé³.

Però, no tots els propietaris tenen el mateix volum de capital. Entre els posseïdors de capital també cal diferenciar aquells que formen part de la classe alta dels que no.

Un element central per diferenciar entre els propietaris de capital és el nombre de força de treball que empleen. El nombre de treballadors és una mesura que s'ha fet servir en moltes

³ veure Marx i Engels (1981).

investigacions per diferenciar subgrups dins de la classe capitalista.

D'una banda, el tall més clar s'ha fet entre aquells que tenen treballadors i els que no, perquè en aquest segon cas no es produeix explotació. Això, però, és qüestionable, perquè molt sovint aquest tipus d'empreses es recolzen en l'estructura familiar i el treball no pagat.

El criteri més adequat sembla ser un de compost. Cal diferenciar les empreses grans amb un lloc central a l'economia d'aquelles que es mouen a la perifèria de la mateixa. Per això cal tenir present el seu grau d'organització, el medi en el que es mouen, les inversions i tipus de capital que controlen.

Així i tot, molts teòrics de les classes socials consideren que aquestes segueixen essent mesures que no informen amb prou fidelitat de les diferències entre les empreses:

Of course, there are a number of conventional measures - such as number of employees, value of capital assets utilised and level of annual turnover- but these do little to enhance the sociological understanding of proprietorship. (Scase i Goffee 1982, p. 193)

El tall de classe entre els tipus d'empreses acaba essent en la majoria d'investigacions, una qüestió empírica, que varia segons el país i el tipus d'investigació. De fet, cal tenir en compte que el procés d'avaluació del tipus d'empresa proposat és prou llarg i complicat de fer. Per tant, es segueix mantenint en bona part de les investigacions d'estructura social el criteri del nombre de treballadors per posar els límits entre la classe alta i la classe mitjana:

Broadly speaking, we would not ordinarily expect firms of less than ten employees to be anything other than petty bourgeois. The ruling class on this criterion would comprise, at the minimum, those capitalists combining real economic ownership with control over labour and valorization process which is organized in large-scale units (where 'large-scale' becomes an empirically pragmatic judgement). (Clegg et al. 1986, p. 77)

La propietat dels mitjans de producció és un aspecte central en la definició de la classe alta, la burgesia en termes de Marx, però en les societats actuals n'hi ha tot un altre grup de posicions que han estat tan tractades com classe alta o com classe mitjana: els directors i gerents de les grans empreses privades i de l'estat.

To demarcate a ruling class we need to adopt more parsimonious criteria for identification than simple ownership and control of the means of production. (Clegg et al. 1982, p. 70).

Sobre el grup dels directius dos són els punts centrals de la polèmica: si s'han d'incloure en la classe alta malgrat no ésser posseïdors dels mitjans de producció; quin és el criteri per establir quins membres d'aquest col·lectiu en formen part i quins no.

Els directius

El propi Marx va reconèixer a "El Capital" que l'emergència de capital corporatiu canviaria l'estructura de la classe dirigent⁴.

L'aplicació estricta del criteri de propietat situa als directors i gerents de les grans empreses fora de la burgesia. Davant d'aquest fet són dues les postures que es prenen: els que els assimilen als treballadors, els que els assimilen al capital.

⁴ Veure Marx (1973), vol. 3, i Clegg et al., (1986), p. 105.

Hem vist anteriorment com el control que comença per ser una vigilància i supervisió personal i directa es torna molt més complex impersonal i imbuït en el mateix aparell, amb el desenvolupament de noves formes d'organització paral·leles a la concentració de capital.

Marx al volum tercer d'"El capital" ja va anticipar aquest fenomen del creixement dels directius i de la desaparició dels propietaris del capital de les funcions de supervisió.

És a partir d'aquesta desaparició de les funcions de capital dels propietaris que apareix la idea abans explicada de desaparició de la classe dirigent i comencen els problemes per a la seva identificació.

La posició de classe dels directius i els professionals ha estat motiu d'un debat considerable, se'ls ha anomenat tant burgesia, com nova petita burgesia com classe directivo-professional o classe de serveis (service class).

Fins hi tot una corrent teòrica parla de la revolució dels directius. Burnham (1967), considera que s'ha produït la descomposició del capital a causa de la separació entre la propietat i el control, i que el poder ja ha deixat d'estar en la propietat per passar a estar en la direcció. També Galbraith (1986) diu que el poder ha passat del capital a la organització, del capitalista individual als buròcrates industrials que formen la 'tecno-estructura'.

Recerques com les de Zeitlin (1989), posen en dubte aquest traspàs de poder i molts autors comencen a assenyalar que la debilitat del grup depèn, precisament, del desgat de la seva qualificació que alhora és el que els dóna el control. Malgrat que els propietaris de societat anònima o un altre tipus de empresa no intervinguin en les decisions quotidianes de la firma, és per què aquestes són rutinàries, però les decisions claus no poden ser preses sense el seu consentiment, per tant el control en darrera instància segueix estant en ells.

Si bé sembla clar que el creixement dels directius no ha fet perdre la centralitat de la propietat per a la classe alta, segeuix sense deixar clara quina és la posició d'aquest nou grup social. Ens centrarem bàsicament en Wright, Carchedi, Poulantzas, Parkin i Dahrendorf per explicar breument els diferents tractaments que s'ha donat al grup dels directius.

Per a Parkin (1984), des d'un marc d'anàlisi weberianà, cal sumar a la ja existent explotació mitjançant la propietat una nova forma d'explotació, la generada pels coneixements tècnics i professionals (concretament per a ell la proporcionada pels títols acadèmics). Basa els seus arguments en una redifinició del concepte de tancament social de Weber.

Per tancament social Weber entén el procés mitjançant el qual les col·lectivitats socials busquen ampliar al màxim les seves recompenses limitant l'accés als recursos i a les oportunitats a un nombre restringit de persones. Per tant, cal establir una sèrie de requisits o atributs per fonamentar l'exclusió. Parkin considera que el concepte, així definit, és massa restringit i alhora que el modifica l'amplia.

En primer lloc, considera que ha d'abastar altres formes d'acció social: les estratègies de tancament social no només inclouran les pràctiques de tipus excloent abans assenyalades, sinó que també inclouran les que realitzen els propis exclosos⁵.

I és en relació als diferents modus que tenen la burgesia i el proletariat de tancament social que cal definir aquestes dues classes i no pas pel lloc que ocupen en el procés productiu.

5 Així "exclusió" i "usurpació", que és la conseqüència i la resposta col·lectiva a la primera, són els dos tipus principals de tancament social en la nostra societat:

El rasgo específico del cierre social excluyente es la prtenesión por parte de un grupo de asegurarse una posición privilegiada a expensas de otros grupos mediante un proceso de subordinación. (...) Es un uso del poder hacia abajo. El contrario el de los excluidos es hacia arriba y se da en forma de usurpación. (Parkin 1984, p. 70)

Pel que fa a la burgesia les pràctiques de tancament que utilitza són les d'exclusió:

En la sociedad capitalista moderna los dos dispositivos principales de exclusión que la burguesía emplea para formarse y mantenerse como clase son, primero, las instituciones que rodean a la propiedad y, segundo, las calificaciones y méritos académicos o profesionales. (Parkin 1984, p. 74)

La propietat és la principal forma de tancament social a les societats industrials. Els drets de propietat s'han d'interpretar més com una forma concreta d'exclusió que no pas com un cas particular d'autoritat. Per a Parkin no té importància que aquests poders excloents els exercissin els que posseeixen la propietat jurídica dels mitjans de producció o els seus agents, perquè és per a ell indemostrable que els efectes de l'exclusió siguin diferents per aquesta raó. Per això, considera que Carchedi i d'altres marxistes poden estar en el cert quan diuen que "el directiu és el capital personificat". I per a ell, ambdues categories socials cal incloure-les a la classe alta.

A més a més, considera que al costat del tancament social exercit a partir de la propietat un altre grup de pràctiques de tancament, normalment conegudes sota el nom de "credencialisme"⁶, apareixen amb una força similar a la nostra societat, i aquestes també cal tenir-les en compte a l'hora de definir la classe dominant.

Així doncs, considera que les classes dominants, al capitalisme modern, estan formades pels que posseeixen o controlen el capital productiu i els que "ostenten el monopoli legal dels serveis professionals". I afegeix:

⁶ Cal remarcar que Weber ja havia assenyalat a Economía y sociedad la importància creixent dels títols com a pràctica excloent. Parkin entén per credencialisme "l'ús exagerat dels títols educatius com mitjà de controlar l'entrada a posicions clau en la divisió de treball". (Parkin 1984, p. 83)

Uno de los atractivos de definir a los principales beneficiarios de esa exclusión como elementos constitutivos de una sola clase dominante es que los supuestos conceptuales se ven agradablemente confirmados en el plano empírico. (Parkin 1984, p. 89)

En el cas dels teòrics marxistes, Poulantzas és qui obre el camí per incloure als directors i gerents en la classe alta. Aquest autor distingeix entre la possessió legal dels mitjans de producció que identifica als burgesos i la possessió que és la capacitat de posar els mitjans de producció en funcionament. Per això, segons Poulantzas els directius es pot dir que exerceixen funcions de capital encara que ells no són propietaris dels mitjans de producció, i per això, la seva posició de classe pot ser identificada amb la de la burgesia i el mateix considerava respecte als funcionaris de l'estat.

- a) *Les pouvoirs concernant soit l'utilisation des ressources, l'allocation des moyens de production à telle utilisation, etc., soit la direction du procès de travail, sont liés aux relations de propriété économique et de possession, et ces relations délimitent une et m'ême place, celle du capital;*
- b) *Les agents dirigeants qui exercent directement ces pouvoirs et qui remplissent les "fonctions du capital" occupent la place du capital, et ont ainsi une appartenance de classe bourgeoise m'ême s'ils ne détiennent pas la propriété juridique formelle. Les managers font ainsi, dans tous les cas, partie intégrante de la classe bourgeoise.* (Poulantzas 1974, p. 194)

En canvi, la solució al problema donada per Carchedi és molt diferent. Carchedi (1975), introdueix el terme de posicions contradictòries de classe, per explicar els canvis ocorreguts amb l'evolució del capitalisme a l'estudi de l'estructura social. L'autor distingeix entre la propietat i aspectes funcionals de la relació entre capital i treball. A la nostra societat passa a ser la figura central més el directiu que no el propi capitalista, perquè aquesta nova figura és ahora "el no treballador, el no productor i l'explotador", passa a ser en les seves pròpies paraules "el capital personificat".

Aquestes posicions que són subordinades des del punt de vista de la propietat; però, malgrat això, participen en les funcions de capital -és a dir, el que Carchedi defineix com el control i supervisió del procés de treball-, pertanyents, per a ell, a la "nova classe mitjana"⁷.

Wright seguint la línia del marxisme estructuralista, però en desacord amb moltes de les idees de Poulantzas i de Carchedi, aporta un nou enfoc al problema dels directius, fent central en la seva primera teoria el concepte de posició contradictòria de classe.

Naturalmente, en cierto sentido todas las posiciones de clase son "situaciones contradictorias", ya que las relaciones de clase son relaciones sociales intrínsecamente antagónicas, contradictorias. La cuestión es que ciertas posiciones dentro de la estructura de clase constituyen situaciones doblemente contradictorias: representan posiciones a caballo entre las relaciones de clase contradictorias básicas de la sociedad capitalista. En lugar de referirme a estas posiciones con la fatigosa expresión "situaciones contradictorias dentro de las relaciones de clase contradictorias básicas", me referiré a ellas, por conveniencia, simplemente como "situaciones de clase contradictorias". (Wright 1983, p. 55)

La classe burgesa segons Wright (1983) es defineix com les posicions que⁸:

7 Realitzar les funcions globals del capital vol dir per Carchedi fer les tasques de vigilància i control essencials al procés d'explotació capitalista. Realitzar la funció del treballador col·lectiu és participar de la creació de la plus-vàlua que és el fonament de l'explotació. Amb la proclamació d'aquesta gran importància del control i la vigilància personificada en els que ho duen a terme fa que aquest enfoc, i també el d'altres marxistes, se situi força a prop del paper determinant que dona Dahrendorf a l'autoritat a l'establiment de les fronteres de classe. Precisament, Carchedi, ha rebut forces crítiques per aquesta definició estreta de les funcions de capital que, el porta a ignorar els aspectes no supervisoris de la dominació capitalista sobre els treballadors i per tant, diuen els seus crítics, això el porta a subvalorar les dimensions de la nova classe mitjana.

8 Com a classe obrera, Wright defineix posicions que:

- ocupen una posició burgesa dins de les relacions socials de producció, és a dir, una posició de control sobre el capital monetari, el capital físic i la força de treball; o
- estan lligades directament a la burgesia per la seva família o trajectòria de classe; o
- ocupen posicions burgeses dins dels aparells polítics i ideològics, és a dir, posicions que suposen control sobre la presa de decisions polítiques i la producció d'ideologia.

Wright, d'una banda, amplia com ja havia fet Poulantzas la definició de burgesia tenint en compte les posicions de poder dins dels aparells polítics i ideològics; però, en canvi, en la seva definició els directius i supervisors passen a ocupar el que ell anomena una posició contradictòria de classe. És a dir, d'una banda, comparteixen certs trets amb les posicions burgeses i, de l'altra, ho fan amb les proletàries.

Resumint, hi ha postures teòriques que integren els directius a la classe alta, d'altres que els consideren classe mitjana i d'altres que ressalten l'ambivalència de la seva posició.

Malgrat la manca d'acord entre els autors, el que és evident, és que en la societat capitalista actual el criteri de la propietat dels mitjans de producció ja no és suficient per definir a la classe dirigent; cal tenir en compte altres factors que poden donar a determinades posicions un lloc en la classe alta de l'estructura social:

- ocupen una situació de classe obrera dins de les relacions de producció, és a dir, els treballadors assalariats exclusos del control sobre el capital monetari, el capital físic i la força de treball; o,
- estan directament lligades a la classe obrera per la seva trajectòria familiar immediata o per trajectòria de classe; o
- ocupen una posició de classe obrera dins dels aparells polítics o ideològics, és a dir, una posició exclosa tant de les preses de decisions i de la seva posada en pràctica com de la creació i difusió d'ideologia.

(Wright 1983, p. 91)

Thus, we may conclude from the foregoing analysis that the ruling class needs to be seen as both a property and a control relationship, articulated through the vertical division of labour and the institutionalized systems of selection, education and certification for positions in the organizational echelon of the structure of society. (Clegg et al. 1986, p. 142)

Però, també cal tenir present com assenyala Dahrendorf (1979), que no podem incloure els directius com un tot en la classe alta. Cal aprofundir en les diferències dins del col·lectiu i en les relacions d'aquests amb la propietat i el poder per definir quines d'aquestes posicions formen o no part de la classe alta a les nostres societats.

El resultado estructural inmediato de la separación de propiedad y control está en una modificación del sector funcional superior en la producción industrial. Una modificación correspondiente en el sector social superior sólo se produce cuando puede demostrarse la vinculación, con tanta frecuencia afirmada, entre poder económico y poder político, mas en modo alguno resulta evidente qué tipo de modificaciones han tenido aquí lugar. (Dahrendorf 1979, p.67)

Les transformacions que han generat aquests canvis, especialment la divisió entre la propietat i el control dels mitjans de producció no només té efectes sobre la classe alta, sinó que també és central per a la discussió de les classes mitjanes com veurem al següent capítol. Segons Dahrendorf (1979) aquesta divisió dona lloc a una transformació de les posicions socials, que provoca l'aparició de les classes mitjanes, formades pels que passen a ocupar aquests llocs. Marx es va equivocar al suposar que aquests canvis resultarien en una més marcada dualització de l'estructura social.

3.2.2. Els canvis en les classes mitjanes

El segon problema, estretament lligat amb l'anterior, està en establir quines són les posicions de classe mitjana en l'estructura social de les societats actuals. Aquesta polèmica podem perfectament dir que ha estat la que més producció teòrica ha generat.

L'estructura social de moltes societats contemporànies, inclosa la nostra, presenta com una de les característiques més rellevants i notòries, el creixement de les anomenades classes mitjanes.

Al nostre país diversos autors diuen que ens trobem en una societat de classes mitjanes, com en el seu dia es va dir en l'anàlisi de la societat nord-americana.

Carreño et al. (1987), expliquen que l'expansió econòmica dels anys seixanta va determinar un fort creixement numèric de la nova classe mitjana a Catalunya, al produir-se un augment de tècnics en les empreses i l'increment del sector serveis:

La nova classe mitjana és un grup social de formació recent, sorgit dels processos de canvi social. Numèricament és relativament restringida -7,4% del total de la població activa catalana, l'any 1970-, però el seu creixement ha estat ràpid a partir dels anys seixanta. (Carreño et al. 1987, p. 82)

Del Campo (1989) arriba a considerar Espanya com una societat de classes mitjanes per la seva preeminència en l'estructura social espanyola malgrat que no hagin desaparegut d'altres sectors de la mateixa.

Les classes mitjanes, no són però, un fenomen nou a l'estructura social. Weber, a tombant de segle, ja en parlà:

Entre ambas están las "clases medias", que se hallan integradas por las capas de toda especie de los que equipados con propiedades o con cualidades de educación, sacan de ellas sus ingresos. Algunas de éstas pueden ser "clases lucrativas" (empresarios positivamente privilegiados, proletarios negativamente privilegiados). Pero no todas lo son (campesinos, artesanos, empleados). (Economía y sociedad 1969, vol. 1, p.243)

En canvi Marx només va enunciar en sentit històric l'existència de les capes mitjanes (mittel stände), les quals, segons ell, acabarien essent absorvides pel proletariat.

Malgrat la polèmica, el que és cert, és que en les societats actuals aquesta classe no té un caràcter residual, sinó entitat pròpia. Però, l'ús del terme classe mitjana varia considerablement i es mostra força ambigu. La seva denominació no és neutral i té un conjunt d'implícacions teòriques: capes mitjanes, estrats mitjans, capes intermitges, classe de serveis (service class), posicions contradictòries de classe, etc. Les diferències terminològiques amaguen diferències de concepte important i creen dificultats en l'estimació objectiva de la magnitud de la classe mitjana al seu conjunt.

Al caràcter de les classes mitjanes a la nostra societat es va produir un canvi significatiu després de la Segona Guerra Mundial amb la implantació de les polítiques de l'Estat del Benestar.

Per Berger (1991), aquest canvi de caràcter al si de la classe mitjana es defineix pel pas d'una classe mitjana estratificada horitzontalment (establint les categories de classe mitjana alta i classe mitjana baixa) a una classe mitjana estratificada verticalment. Postula l'existència de dues classes mitjanes separades i estratificades cada una d'elles al seu interior.

Se puede resumir diciendo que, mientras antes existía una clase media estratificada horizontalmente (desde la clase media alta a la clase media baja), ahora existen dos clases medias separadas verticalmente, estratificada cada una de

ellas dentro de sí misma. En otras palabras, existen ahora dos clases medias en vez de una. (Berger 1991, p.84)

No és, però, l'únic autor que parla d'aquesta diversificació, Giner (1971) descriu a la classe mitjana de la societat espanyola caracteritzada per una transformació de la vella classe mitjana i l'emergiment de la nova:

The slow transformation of the old middle classes and the emergence of a new middle class is one of the most outstanding features of contemporary Spain. (Giner 1971, p. 140).

La vella classe mitjana també anomenada petita burgesia constituïda per petits comerciants, artesans autònoms, professionals autònoms i propietaris d'empreses petites; individus que es guanyen la vida amb la producció i distribució de béns materials o serveis. Aquesta classe està lligada al criteri de la propietat dels mitjans de producció.

La nova classe mitjana, en canvi, està formada per un ample grup d'assalariats, en continu creixement, format per professionals, quadres i tècnics, que treballen en empreses o als sectors d'administració de l'estat; persones, en paraules de Berger (1991), que s'ocupen de la producció i distribució de coneixements simbòlics. És a dir el conjunt del que s'anomena els assalariats de coll blanc i que ell anomena la "classe instruída".

Anem a veure per separat cada una d'aquestes fraccions de la classe mitjana, començant per la propietària, anomenada habitualment la classe mitjana tradicional o la vella classe mitjana.

La vella classe mitjana

La fracció propietària de la classe mitjana ha estat deixada de banda, davant de l'intens debat sobre les noves posicions assalariades a considerar en l'estructura social.

The emphasis upon the salaried middle class has meant that other groupings have been neglected. More specifically, little attention has been devoted to those who derive income from property and other personally-owned assets which are used for productive purposes; in other words, the entrepreneurial middle class. (Scase i Goffee 1982, p. 10)

En un sentit ample, la classe mitjana empresària es compon d'aquells que tenen propietat i amb el seu treball junt amb el dels altres, fan servir-lo per a la producció. Scase i Goffee (1982) hi distingeixen quatre sub-categories segons la relació entre capital i treball empleat en cada cas: els autònoms, els petits empresaris, els empresaris-controladors, els empresaris-directius¹.

Els autònoms són els qui ocupen la proporció més gran d'aquest grup. Per definició aquests no tenen al seu càrrec treballadors, però això no vol dir que molt sovint no facin servir el treball no retribuït dels seus familiars.

It would be useful, therefore, to investigate more fully the nature of conjugal relationships, the role of savings within the 'immediate' and 'extended' family and the importance of women within small-scale capital accumulation. (Scase i Goffee 1982, p. 192)

¹ Al seu llibre *Class, politics and the economy*, Clegg et al. (1986) parlen seguint el treball de Taylor and Thrift (1980) quatre tipus diferents de petita burgesia tradicional:

- petites empreses líders del mercat, que acostumen a ser noves empreses, innovadores, basades en un nou producte, mercat o servei;
- petites empreses intermèdies;
- empreses en franquícia;
- petites empreses moroses (laggard).

Aquests són molt vulnerables als canvis al mercat i alhora la seva qualificació personal per al treball es desvaloritza amb l'edat. Com a resultat els ingressos es redueixen amb el temps i no hi ha massa possessions de capital que puguin ser trasmesos de generació en generació. Encara que en alguns casos es pot arribar a acumular capital, la majoria esdevenen proletaritzats.

If self-employment offers opportunities whereby manual workers can 'scape' from the employment relationship, and thereby enjoy social prestige and economic gain, there are, nevertheless, forces conducive to their reversion to employee status. (Scase i Goffee 1982, p. 24)

Els petits empresaris sí que tenen contractat treball aliè. Ells treballen al costat dels treballadors que contracten i alhora desenvolupen les tasques administratives i directives.

In other words, in order to operate efficiently, small employers must be able to manage both finance and labour and, at the same time, do 'a day's work'. Many adapt by either working excessively long hours or by making use of family assistance. As with the self-employed, then, the family and the domestic sphere represent an integral, indeed, inseparable part of the business enterprise. (Scase i Goffee 1982, p. 24)

És a dir, treballen, posseeixen els mitjans de producció i contracten treball assalariat. Moltes vegades els petits empresaris són treballadors qualificats o treballadors tècnics que comencen com a autònoms. La seva posició és menys marginal que la dels autònoms, però també estan molt exposats als canvis al mercat.

Els propietaris-controladors (owner-controllers), a diferència dels anteriors, no treballen al costat dels treballadors, sinó que s'ocupen només de la feina administrativa i directiva. En aquests sentit estan propers als propietaris de

grans empreses, però la diferència de grandària de les empreses segueix essent important per separar-los.

They , too, are subject to market fluctuations, but whereas the self-employed and small employers attempt to protect themselves by cultivating networks of regular customers, the generally larger size of the owner-controllers' businesses prevent them adopting this strategy. (Scase i Goffee 1982, p. 25)

Els propietaris-directius (owner-directors), encara s'assemblen més als grans empresaris perquè la seva feina és únicament la direcció i compten a les seves empreses amb una estructura directiva, sota seu, que s'ocupa principalment de les tasques administratives. En aquest darrer grup, la separació entre treball i capital és més gran que als altres casos esmentats, i la diferència amb els grans capitalistes menor.

In other words, the scale of business activities is such that the owners are no longer able to personally perform all the functions of supervision and control. (Scase i Goffee 1982, p. 26)

Malgrat aquestes diferències que estratifiquen horitzontalment la classe mitjana tradicional, el factor de la propietat, però especialment la situació de mercat de la propietat que posseeixen, és el que dona cohesió com a grup. Així, es diferencien tant del proletariat, en el significat més literal del mot, com d'altres assalariats que disfruten de millors condicions de treball. Alhora, també es diferencien dels burgesos capitalistes.

Una vegada definida l'estructura d'aquest grup, anem a veure quina és la posició que ocupa en l'estructura social, donat que els tractaments teòrics que se li han donat han estat diversos.

La classe mitjana empresària ha estat vista, bàsicament, de tres maneres diferents. En primer lloc, com separada i aïllada

de les dues grans classes. En segon lloc, com una part de la creixent societat post-industrial o de serveis. Finalment com un llegat de l'estat pre-capitalista de la producció.

En el primer cas, on també s'inclouria l'investigació de Scase i Goffe (1982), ens centrarem en la investigació de Bechhofer i Elliott (1983) sobre els comerciants i petits terratinents d'Edinburgh. Aquests autors consideren a la classe mitjana empresària com un estrat independent -l'anomenen la petita burgesia- la qual està separada tant de la burgesia com del proletariat.

On one thing we can surely agree: these are neither bourgeois nor proletarians. At the same time it is clear that they are unlike the routine white-collar workers in industry, commerce or public administration and they are different too from the bureaucratised professionals or salaried intelligentsia. (Bechhofer i Elliott 1983, pp. 182-3)

Per a aquests autors les funcions ideològiques de la petita burgesia són molt importants per a la continuació i legitimació del sistema capitalista. Els descriuen com 'cor i custodis' de determinats valors capitalistes, el més important dels quals és la independència: ésser el propi amo, i per tant, rebutjar les limitacions que té el treball associat a les grans empreses. Aquest valor és tan important que malgrat que moltes vegades l'autonomia es converteix en pròpia explotació segueixen fortament lligats a les nocions d'individualisme i independència. Aquests valors es reflecteixen en les seves actituds, estils de vida i formes de consum.

El segon enfoc és del parer que la classe mitjana empresària anirà adquirint una importància creixent amb el desenvolupament de la societat post-industrial. El nombre d'aquestes posicions creixerà a causa de la gran importància que

adquireix la qualitat de vida, i de les disfuncions que provoca la producció de mercaderies a gran escala.

Per aquests autors, d'una banda, s'ha reduït amb el creixement organitzatiu de les empreses l'autonomia relativa dels directius, i més acusadament la dels treballadors. D'altra banda, les petites empreses poden oferir productes i serveis que actualment estan fora de l'abast de les grans organitzacions per la seva pròpia natura.

Aquesta, evidentment, és una corrent del tot oposada a les paraules de Marx i Engels a "El manifest comunista":

Hoy, toda la sociedad tiende a separarse, cada vez más abiertamente, en dos grandes campos enemigos, en dos grandes clases antagónicas: la burguesía y el proletariado. (Marx i Engels 1981, p. 24)

Toda una serie de elementos modestos que venían perteneciendo a la clase media, pequeños industriales, comerciantes y rentistas, artesanos y labriegos, son absorbidos por el proletariado; (...) (Marx i Engels 1981, p. 31)

La tercera corrent és la més coneguda de totes. La classe mitjana empresària és vista pels marxistes com el llegat d'una etapa primerenca del capitalisme productiu, a la que anomenen la petita burgesia i no dediquen massa atenció.

Poulantzas, per exemple, defineix la petita burgesia "tradicional", en comparació amb la burgesia, com els autònoms i els que no exerceixen tasques directives involucrades en explotació de treball assalariat.

Disons déjà qu'il existe ici une différence décisive, qui est une barrière de classe: la petite-bourgeoisie n'est pas une bourgeoisie plus petite que les autres, elle n'est pas bourgeoisie tout court car elle n'exploite pas tout au moins pas principalement, du travail salarié. (Poulantzas 1974, p. 164)

Wright, al seu primer esquema, no difereix gaire en la seva formulació de Poulantzas. Per a ell la petita burgesia és una classe del modus de producció anterior al capitalisme

El análisis de las situaciones contradictorias entre la pequeña burguesía y otras clases plantea un problema en cierto modo diferente del de las situaciones contradictorias entre la burguesía y el proletariado, habida cuenta de que comprende situaciones emplazadas entre modos de producción diferentes y no dentro de uno solo. (Wright 1983, p.73)

Els marxistes fan, alhora, una diferència entre aquestes posicions de petita burgesia i els petits capitalistes els quals ocupen una posició contradictòria de classe segons Carchedi i Wright.

Els petits empresaris posseeixen i controlen recursos de capital més grans i empleen més quantitat de treball. Ells són, per exemple, els propietaris de firmes familiars de mitjana grandària, en general empreses no monopolístiques.

Aquesta tercera corrent és la que està més allunyada de la realitat de les classes mitjanes lligades a la propietat:

To sum up, there is among these writers a neglect of the actual dynamics whereby the petty bourgeoisie and small-scale capitalists are reproduced under the conditions of monopoly capitalism. This is the result of excessively abstract analyses which assume their progressive decline and fail, therefore, to study specific empirical processes. (Scase i Goffe 1982, p. 18)

Clarament la reproducció de la petita burgesia i dels petits empresaris en les economies caracteritzades per empreses monopolístiques, requereix estudis empírics detallats. En tot cas, es fa patent que la classe mitjana empresària segueix tenint, ara per ara, un lloc important en l'estructura social

dels països de capitalisme avançat, i no pot ser considerada com un mer residu d'etapes anteriors.

The petty bourgeoisie is not simply a remnant, a decaying residue, of an earlier epoch, but a stratum with a particular, if somewhat equivocal and contradictory, ideology. (Clegg et al. 1986, p. 84)

In this manner, the reproduction of the entrepreneurial middle class must be regarded as *integral* to contemporary class dynamics; it cannot be explained solely by reference to earlier *stages* or *forms* of production. (Scase i Goffee 1982, p. 23)

Per a això, els grups de posicions propietàries descrites fins aquí, tenen un paper molt important dins de l'estructura de classes, i especialment dins de la composició de la classe mitjana. No hem de deixar de banda a la vella classe mitjana malgrat la importància que té a la nostra societat la nova classe mitjana.

La nova classe mitjana

A l'intentar definir les classes mitjanes alguns autors recorren a criteris complementaris a l'element clàssic de la propietat, per incorporar les noves ocupacions assalariades que es fa difícil integrar a la definició clàssica de proletariat. I molts autors acaben definint el conjunt de les classes mitjanes només amb les característiques del que nosaltres hem anomenat nova classe mitjana.

Per exemple, Dahrendorf (1979) fa servir el concepte d'autoritat; Parkin (1984) parla dels coneixements tècnics i científics; per a Lenski (1966) el concepte central és el de

privilegi; Wesolowski (1979) considera clau el prestigi i autoritat que comporta determinats graus d'educació², etc.

Alhora, aportacions recents parlen de la importància del creixement del consum³ respecte a la identificació de les classes mitjanes i del tema dels estils de vida perquè hi ha fonts significants de diferenciació social, que tenen conseqüències materials per a l'estructuració de la desigualtat, que no poden ser reduïdes sencillament als processos de treball.

La riquesa de posicions teòriques és tan gran, que a tall de síntesi presentem breument aquells arguments més característics sobre la nova classe mitjana:

-Bell (1976): les relacions de classe no estan determinades pel control dels mitjans físics de producció i per l'acumulació de capital en forma de béns tangibles, sinó pel control del coneixement teòric abstracte i la capacitat d'acumular-lo i manipular-lo. La societat post-industrial està formada per tres classes : la classe creativa dels científics i alts administradors professionals; la classe mitjana d'enginyers i acadèmics; i la classe baixa de tècnics, personal d'ensenyament jove, i ajudants d'investigació. Els treballadors professionals tenen una posició central i dominant precisament perquè ells controlen el nou capital intel·lectual. Ells són una nova classe dirigent.

-Poulantzas (1974): com que vol preservar el model abstracte de Marx, la situació del treball no productiu la veu com similar a la de la petita burgesia. Els professionals són exclosos de la classe alta perquè ells no posseeixen els mitjans de producció, i no poden ser inclosos a la classe treballadora perquè la seva feina és improductiva, no produeix plusvàlua i per tant no pot ésser explotada. Perquè el seu treball és en certa manera

² Hem de tenir en compte que Lenski i Wesolowski centren les seves obres en les societats socialistes.

³ veure Saunders (1984) i (1990), i Burrows i Marsh (1992).

dirigit per ells mateixos i no permet acumulació de capital, els professionals diu que constitueixen una nova petita burgesia.

-Carchedi (1975): afronta el problema de les classes mitjanes des d'un punt de vista completament diferent al de Poulantzas, tot i que com ell considera que la identificació de les classes en el pla productiu ha de completar-se mitjançant una anàlisi que prengui en la deguda consideració els determinants simbòlics i el comportament de les mateixes. Defineix la divisió de la classe mitjana no tant com a resultat de diferències ocupacionals amb la classe obrera, sinó que posa l'accent en les relacions contradictòries que atravesen el conjunt de la classe. Diu que la classe mitjana d'una part rep una petita part de privilegis i recompenses per part del capital però, de l'altra, no es desprèn de la seva condició proletària⁴. Defineix a les noves classes mitjanes com posicions que realitzen tant la "funció global del capital " com la "funció del treballador col·lectiu" i per tant conclou que són identificables únicament en termes de contradicció⁵.

-Mallet (1969)⁶: es concentra en l'emergència d'estils professionals de treball en les empreses productores de béns. Els treballadors professionals són més un grup tècnic que no de servei de producció amb un alt nivell d'autonomia al procés de

4 De fet aquesta idea de posicions contradictòries ja apareix a Braverman (1974) que considera que les categories dels directius mitjans i dels tecnòcrates comparteixen característiques de la burgesia i del proletariat.

5 Realitzar la funció del treballador col·lectiu és participar de la creació de la plus-vàlua que és el fonament de l'explotació.

Tots els components de la nova classe mitjana agafen en una o altra mesura aquests dos conjunts de funcions i per tant són a la vegada explotadors i explotats. Això porta a una incipient polarització entre els treballadors administratius segons les característiques de la seva posició els situi més en un pol que en un altre. Són els que se situen més en el pol del treballador col·lectiu els que són candidats potencials a ser proletariat administratiu, donat que la tendència actual és que es vagin veient desproveïts de les funcions de vigilància.

6 Mallet (1969) a ell es deu el terme "nova classe treballadora".

producció de béns. Aquesta nova classe de treballadors té un potencial revolucionari més gran que la vella gràcies a l'alta consciència i qualificacions que els proporciona l'educació.

-Wright (1979, 1983): els treballadors professionals ocupen la posició contradictòria de classe dels treballadors semi-autònoms. Tenen control en la manera com fan la seva feina i un cert control sobre el que produeixen, però estan explotats per d'altres.

-Wright (1989a): l'ésser expert esdevé una dimensió fonamental de la diferència de classe. Es diu que els professionals són similars als directius perquè han d'aportar qualificacions credencialitzades al treball, però no tenen tant poder com els directius perquè ells no controlen béns organitzacionals a la seva feina.

-Giddens (1983): es centra en la manera en què el mercat transforma les característiques de desigualtat potencials objectives en reals. Ell anomena a aquest procés de tancament "estructuració ": la manera en què les relacions econòmiques esdevenen transformades en estructures socials no econòmiques. Els mitjans de tancament que ell especifica es corresponen molt d'aprop amb els de l'anàlisi marxista: propietat dels mitjans de producció, credencials educatius i tècnics, força de treball manual. Això el porta a una estructura de classe tripartida en alta mitja i baixa o classe treballadora.

-Johnson (1985), a partir de Carchedi, situa els professionals entre la classe dirigent i les classes explotades. Els professionals i els directius tenen lligams amb la classe treballadora perquè ells també fan treball assalariat, però, ells fan el treball de supervisió i coordinació del treball que és vital per a la supervivència del sistema, ells són a la vegada explotats i explotadors, una situació que és estable i no subjecta a polarització de classe. La nova classe mitjana no té capacitat per acumular capital, però la seva associació amb la

classe dirigent els fa invulnerables als efectes de proletarització de la desqualificació.

-Ehrenreichs (1985): proposen completament una nova classe social, una classe professional-directiva, antagònica tant al capital com al treball i amb els seus propis interessos de classe -consumisme, consciència ecològica i desarmament nuclear-. La defineix com un grup que no té els mitjans de producció i la seva principal funció és la reproducció del sistema capitalista.

Aquesta diversitat exemplifica la dificultat de col·locar tant als directius com als professionals qualificats en l'estructura social. Hi ha, però, unes dimensions subjacentes a aquestes ocupacions que són comunes a la majoria de propostes i que cal tenir en compte per comprendre la naturalesa d'aquest grup i poder-lo situar correctament en l'estructura de classes. Les característiques més importants són les següents:

-Control del mercat de treball: controlen l'entrada al mercat de les seves ocupacions en un alt grau. L'entrenament i el credencialisme està a càrrec de membres de la professió, i els seus superiors són també professionals. En les demandes de treball s'inclouen especificacions professionals. Part del procés de professionalització és anar avançant de grau a l'entrenament formal i en requeriments de qualificacions. Alt tancament de les associacions professionals.

-Autonomia al treball: control del treball, de la seqüència de feines, selecció de les pràctiques adequades de treball, etc. Rarament se li diu com ha de fer les coses perquè ell és un treballador al que se li reconeix que és un expert. Però, encara que pot opinar sobre les polítiques, la decisió no la pren ell.

-Explotació: el treball mental també pot ser explotat perquè crea plus-vàlua i acumulació de capital.

-Direcció del treball dels altres: sense que això hagi de suposar necessàriament explotació d'altres perquè això no els produeix acumulació de capital.

-Acumulació de capital: acumulació de capital en la forma de béns materials és impossible. L'única manera que es pot donar és en el sentit de carrera professional. Acumulen credencials, experiència, qualificacions que els permet promocionar-se mentre que els treballadors tradicionals no ho poden fer.

-Control dels mitjans de producció: en el treball mental els mitjans de producció immediats són les pròpies qualificacions del treballador. La resta d'eines de treball material que fan servir a l'igual que la resta de treballadors no són de la seva propietat.

Aquests trets són els que defineixen les posicions dels anomenats treballadors de coll blanc en les relacions socials de producció i els que clarament els situen en posicions diferents a les dels propietaris dels mitjans de producció i als treballadors de coll blau o proletariat en el sentit clàssic del terme.

No totes les ocupacions de coll blanc, però, es troben en la mateixa situació. La majoria d'autors estan d'acord en l'existència de dos grups diferenciats en aquest col·lectiu de treballadors: els qualificats i els que realitzen tasques administratives i rutinàries menys qualificades.

S'hi poden trobar també, altres tipus de diferències. Abercrombie i Urry (1983), que tracten d'analitzar les diferències entre la classe de serveis i els treballadors de coll blanc no qualificats, troben, a més a més, d'altres fraccions entre aquests dos:

- la classe mitjana del sector estatal que no controla directament llocs de treball;
- la classe mitjana del sector privat que controla treball i s'oposa al capital i a l'expansió de l'estat.

Però, és especialment davant l'estratificació entre el conjunt de treballadors més qualificats i el menys d'aquests grup, on hi ha les divergències més grans entre els autors a l'hora de quantificar la nova classe mitjana. El debat es centra en si aquesta s'identifica només amb els treballadors de coll blanc qualificats, col·locant els colls blancs no qualificats en la classe baixa; perquè es considera que han patit un procés de proletarització. O, tot i reconeixent les diferències en els estils de vida i situació de treball, seguir considerant el grup baix de treballadors de coll blanc com a part de la nova classe mitjana per les característiques bàsiques de treball i valors que comparteixen amb la resta de la nova classe mitjana.

El que no es posa en qüestió és l'existència de l'estratificació interna de la nova classe mitjana, igual que passava amb la vella classe mitjana. Anem a veure, però, amb més detall, quines són les tesis més freqüents sobre la proletarització de certs segments de la classe mitjana.

La proletarització de la classe mitjana

Per proletarització ens referim als processos pels quals les tasques dels que ocupen posicions professionals especialitzades als nivells més baixos de la jerarquia professional, per exemple en grans oficines, estan cada vegada més fragmentades i rutinitzades, especialment a partir del desenvolupament de sistemes de control i de tecnologies de processament de dades.

La tesi de la proletarització no és una tesi nova, de fet, des del creixement important dels treballadors de coll blanc que aquesta es ve donant, sobre tot entre els pensadors marxistes.

Com hem dit abans s'han produït i s'estan produint certs processos en l'organització del treball que impliquen una clara proletarització, però cal que situem clarament a quines posicions de classe mitjana afecta. No podem parlar de la classe mitjana en el seu conjunt perquè la importància de les divisions existents al seu si són patents. Cal que quan parlem de proletarització tinguem molt en compte les diferents situacions de mercat a les que s'englova dins del terme "classes mitjanes".

En el cas de la classe mitjana propietària hem vist ja com els treballadors autònoms són els més susceptibles de caure en aquest procés de proletarització. De fet Wright, al seu primer model, els situa en una posició contradictòria entre el proletariat i la petita burgesia, situació que ha generat una petita polèmica⁷.

MODO DE PRODUCCIÓN
CAPITALISTA

MODO DE PRODUCCIÓN
MERCANTIL SIMPLE

BURGUESIA

Pequeños
patrones

Directivos
y supervisores

PEQUEÑA
BURGUESIA

Asalariados
semiautónomos

PROLETARIADO

Clases
Situaciones contradictorias
dentro de las relaciones de clase

Font: Wright (1983), p. 56.

⁷ Linder i Houghton (1990).

Respecte a la nova classe mitjana la polèmica de la proletarització se situa en la franja del personal administratiu menys qualificat:

Un tercer component de la classe obrera és el sector dels administratius que en més d'un 80% corresponen a "administratius comuns" amb característiques molt properes a les de la classe obrera industrial; poca qualificació, treball mecànic i repetitiu (i en tal sentit, manual), condicions salarials similars i condicions de treball diferenciades, però cadavegada més determinades per una organització del treball objectivitzada. (Miguélez i Solé 1987, p. 108)

La proletarianització es refereix al procés pel qual les activitats de les ocupacions professionals i directives, especialment aquelles de més baix nivell, a les grans empreses amb importants aparells organitzatius, són unes tasques que estan cada vegada més fragmentades i rutinitzades, especialment a través del desenvolupament de sistemes de control i de les noves tecnologies de processament de dades.

Un important tret de l'expansió del treball no-manual és la seva extrema heterogeneïtat. El treball no-manual de nivell baix comparteix molts trets tradicionalment atribuïts al treball manual: supervisió constant i estreta, rutinització, nivell baix de salari, etc.

Els principals exponents de les tesis de la proletarització entre els treballadors científics i tècnics, a l'Estat espanyol van ser a finals dels 70 autors com Lacalle (1976), Serrano (1977) i Tezanos (1975).

Encara ara, per a Tezanos (1992), la proletarització de la classe mitjana anirà en augment per dues raons:

-robotització que implica rutinització de les seves feines;

-el fenomen de l'atur estructural que donarà lloc a què moltes famílies de classe mitjana perdin en la pràctica la capacitat de transmissió d'estatus als seus fills.

El problema que plantegen diversos autors, davant d'aquestes noves circumstàncies, és si se'ls ha de considerar classe mitjana o cal passar a englobar-los dins de la classe treballadora. De fet, hem vist com Miguélez i Solé (1987) els consideren dins d'aquesta última classe.

Els arguments més forts en contra d'incloure aquesta capa a la classe treballadora, es centren en què hi ha encara desigualtats de salaris i d'identificació entre els treballadors de coll blanc més desqualificats i el proletariat. Així i tot, però, la idea del patiment per part d'aquestes posicions d'un procés de proletarització segueix reforçant-se⁸.

Thus, at the lower levels of professional hierarchies and, despite the assertion of an homogeneity of competence, there are inexorable pressures towards proletarianization. (Clegg et al. 1986, p. 192)

Bàsicament dues són les maneres d'explicar el procés de proletarització a l'estrat més baix de la nova classe mitjana. Les exemplificarem amb els treballs de Lockwood i Braverman.

⁸ Steward et al. (1984) intenten resoldre el debat de la proletarització demostrant que el treball administratiu està dividit en dos grups polaritzats: els procapital i els protreball, i demostrant que els primers no són mers aspectes d'aspiracions sinó que s'arrelen per inclusió en la seva òrbita. En aquesta consideració juga un paper molt important les anomenades carreres dels individus. Però, cal remarcar, que la mostra feta servir pels autors és només una mostra d'homes. En canvi, Crompton (1986) mostra que les carreres administratives de les dones són molt diferents de la dels homes, ja que no estan estructurades per les promocions sinó en termes de relacions domèstiques. Les dones administratives tenen un cicle de treball dividit en dos fases normalment interromput pels nens, al voltant dels trenta anys, precisament a l'edat que les secretaries de direcció tenen la seva promoció (Crompton 1986, in Crompton i Mann 1986, pp. 119-137).

Lockwood (1958), identifica el problema de la classe baixa mitjana com un conflicte entre, d'una banda, una situació objectiva de manca de propietat (Propertylessness) i la conseqüent obligació de vendre la força de treball; i, una consciència pro-burguesa, de l'altra. Per a Lockwood, la posició de classe es compon de tres elements: circumstàncies econòmiques objectives; les relacions socials en el lloc de treball; i la posició de l'individu, no de l'ocupació, en una jerarquia general de prestigi.

Per això la situació objectiva d'estatus dels treballadors administratius és diferent a la dels treballadors manuals. El procés de producció en el que ells participen els situa en contacte continu amb grups professionals i directius, les pràctiques de tancament dels quals tracten d'usurpar per aconseguir avantatges materials respecte als treballadors manuals.

Lockwood soluciona el problema de la frontera de classe fent una distinció entre la posició de classe, les característiques del treball, i l'acció de classe, les demandes fetes pels treballadors. Les peticions d'estatus estan basades en una discrepància entre els elements de posició de classe. Allà on passen aquestes discrepàncies hi ha una tendència dels elements a afectar un a l'altre en la direcció general de resolució. Lockwood identifica, en aquest cas, la tendència central com a proletarització:

The lowered social status of the blackcoated worker at the present time is the outcome of a long and complex process of change whereby many of the former bases of the clerk's prestige have been undermined, making the line between the middle and the working class less distinct. (Lockwood 1958, p. 211)

En canvi, per a Braverman (1974 i 1992), l'exponent més conegut de la tesi de proletarització, l'explicació del procés és una altra. Braverman considera que el primer principi original del modus capitalista de producció és la divisió del

treball en la producció que és el principi fonamental de l'organització industrial.

Un aspecte fonamental de la mateixa és la divisió o trencament dels processos necessaris per fabricar un producte en determinades operacions dutes a terme per diferents treballadors.

The division of labor in society is characteristic of all known societies; the division of labor in the workshop is the special product of capitalist society. The social division of labor divides society among occupations, each adequate to a branch of production; the detailed division of labor destroys occupations considered in this sense, and renders the worker inadequate to carry through any complete production process. (Braverman 1992, p. 150)

Però no l'únic pas, el següent és posar a diferents treballadors fent les diferents tasques en què ha estat dividit el procés productiu d'un producte:

In the same way a bookkeeper whose job it is to make out bills and maintain office records against their future collection will, if he or she works for a lawyer who has only a few clients at a time, prepare a bill and post it at once to the proper accounts and the customer statement. But if there are hundred of bills each month, the bookkeeper will accumulate them and spend a full day or two, from time to time, posting them to the proper accounts. Some of these postings will now be made by daily, weekly or monthly totals instead of bill by bill, a practice which saves a great deal of labor when large quantities are involved; at the same time, the bookkeeper will now make use of other shortcuts or aids, which become practicable when operations are analyzed or broken up in this way, such as specially prepared ledger cards, or carbon forms which combine into a single operation the posting to the customer's account and the preparation of monthly statement. (Braverman 1992, p. 152)

La implicació immediata que té aquest tipus de divisió del treball és fer més barat per al capitalista la compra de la força de treball, donat que és més barat contractar diferents treballadors que facin feines repetitives que no pas un de sol que sigui capaç de fer tot el procés. Per a Braverman el modus

de producció capitalista es basa en la destrucció sistemàtica de la qualificació.

Every step in the labor process is divorced, so far as possible, from special knowledge and training and reduced to simple labor. Meanwhile, the relatively few persons for whom special knowledge and training are reserved are freed so far as possible from the obligations of simple labor. In this way, a structure is given to all labor processes that at its extremes polarizes those whose time is worth almost nothing. This might even be called the general law of the capitalist division of labor. (Braverman 1992, p. 156)

Per tant, a diferència de Locwood, Braverman considera que la major font de proletarització dels administratius no és ni la condició econòmica ni la situació d'estatus sinó les canviants relacions socials al lloc de treball que han distanciat els administratius d'altres grups més avantatjats i els ha donat una relació respecte al procés de producció similar a la dels treballadors manuals.

No es pot negar que s'han donat importants processos de rutinització i despersonalització en les feines que realitzen les capes més baixes dels sectors administratius, però situar-los, a causa d'aquests canvis en les seves ocupacions, directament a la classe obrera suposa deixar de banda les diferències culturals i ideològiques d'aquest grup social. Si més no cal tenir en compte els aspectes que han marcat la seva singularitat respecte a la classe treballadora fins avui, i comprovar si els canvis materials ocorreguts en la feina, han suposat un acostament de les posicions de classe d'ambdós grups.

A tall de conclusió

Dins de les classes mitjanes hi ha dos grans fonts de diferenciació. D'una banda, l'ús de capital i treball com a fonts que determinen diferents estils de vida. Això provoca la divisió entre els grups empresaris o propietaris i els grups assalariats o "colls blancs". De l'altra banda, és possible distingir els grups marginals dels grups establerts o sòlids de la classe mitjana. Aquesta darrera, en els dos casos, és un problema de grau de possessió dels valors corresponents, de capital i de qualificació de treball.

	Entreprenurial	Salaried
Established	Active proprietors of productive assets, for exemple: (A) Owner-directors (B) Owner-controllers	Managers, professionals and highly-qualified technical employees
Marginal	Active proprietors of petty productive assets, for exemple: (A) Small employers (B) Self-employed	Lower-grade mana- gerial, profe- ssional, technical and routine non- manual employees

Font: Scase i Goffee (1982), Table 8.1: Typology of the Middle Class, p. 188.

La primera de les fronteres és més fàcil de fixar que la segona pel seu caràcter estructural. En el segon cas, les desigualtats poden variar molt d'un país a un altre, segons el grau de desenvolupament o l'estat del mercat de treball.

S'ha de tenir en compte que aquesta divisió interna de les classes mitjanes no resulta en compartiments estancs; hi ha posicions que estan en la cruïlla de l'empresariat i el treball assalariat. Moltes professions que podrien titllar de clàssiques dins de les classes mitjanes, per exemple, els professionals liberals, (advocats, metges privats, etc.) s'exerceixen en aquesta situació. I també se les ha de tenir en compte com un grup dins de les classes mitjanes.

Alhora, cal també considerar un altre grup amb característiques específiques, els comerciants:

The shopkeeper is typically a very small bourgeois indeed, and quite the most marginal component of the traditional bourgeoisie, as Scase and Goffe (1982) suggest, together with the small employer, 'old laggard firm'. (Clegg et al. 1986, p. 83)

El mateix succeeix amb els propietaris agraris, els quals segons Newby et al. (1983)⁹ mereixen consideració a part de la dels grups de petits propietaris urbans:

We shall see that there are certain similar features to those described for other petit-bourgeois groups (...). However in some ways small farmers, at least in eastern England, are distinctive, and we wish to examine the nature and importance of their unique qualities. (Newby et al. (1983, p. 47)

Aquests tres grups considerats, comerciants, pagesia i professionals liberals, són característics a la vella classe mitjana catalana:

Les fraccions característiques de la vella classe mitjana, que podem identificar, fonamentals, són: petita indústria i artesanat, empresa agrícola, petit comerç i professionals liberals independents. (Carreño et al. 1987, p. 78)

⁹ Newby et al. (1983) veure la nota núm. 6, pp. 67-68.

Cal aprofundir una mica més sobre la petita indústria per una banda i el petit comerç per l'altra, ja que són els dos grups quantitativament més consistents de les "velles capes mitjanes". (Miguélez i Solá 1987, p. 139)

Per a Berger, la constatació d'aquesta gran divisió interna de la classe mitjana -entre les fraccions i dins de cada fracció-, no vol dir, però, que no comparteixen interessos comuns de classe:

En otras palabras, la nueva clase media, como la antigua, está estratificada dentro de sí misma; lo mismo que existía una alta y una pequeña burguesía (que, con cambios en la nomenclatura, siguen existiendo), existen una alta y una pequeña clase instruida. Entre estos estratos se producen tensiones; pero también comparten intereses y cultura de clase comunes (Berger 1991, p. 85)

Cal que l'anàlisi de la realitat ens informi de com aquesta diversitat de grups que componen la classe mitjana es reflecteix en els seus hàbits, condicions i comportaments en una societat concreta.

3.2.3. Els canvis en la classe treballadora

Hem vist als apartats anteriors la problemàtica de definir la classe alta i la classe mitjana a la nostra societat. Estretament lligada amb aquesta darrera es presenta la dificultat de definir, alhora, a la classe treballadora.

Aquesta classe, rep també diferents noms segons la tradició a la que es fa referència, -proletariat, classe obrera, classe baixa, etc.-; nosaltres ens referirem a ella com a classe treballadora.

Les diferents corrents teòriques identifiquen una classe treballadora, però, no hi ha complet acord en on se situen les seves fronteres. Específicament hi ha tres punts de debat obert en la seva definició a les societats actuals.

El primer, que se situa a la frontera de dalt, polemitza fins a quin punt certes seccions del proletariat estan essent absorbides per la classe mitjana i fins i tot per la burgesia. Aquest se'l coneix com el debat de l'aburguesament.

El segon, a la frontera de sota, està menys desenvolupat i és menys conegut. Aquest és el debat de la lumpenproletarització que vol donar compte de la creació d'una infra-classe que se situa en les posicions més depauperades del sistema de classe.

El tercer debat té a veure amb la cohesió de la classe treballadora i està estretament relacionat amb ambdós. És el debat de la segmentació, molt directament lligat amb la teoria de la segmentació del mercat de treball de Piore.

En darrer lloc, i per completar les característiques de la classe treballadora a la nostra societat, dedicarem un apartat a parlar de la consciència de classe obrera, dimensió de la classe que per als marxistes ha estat central per a la seva definició

i, que avui en dia, és posada en dubte per molts teòrics de les classes socials.

Canvis en la mà d'obra assalariada

Marx va definir la classe obrera en oposició a la burgesa com els treballadors que venien la seva força de treball a canvi d'un salari.

El primer problema que es planteja en aquesta definició és que no és pot considerar el conjunt d'assalariats com a ocupant de la mateixa posició de classe en l'estructura social actual, perquè els canvis socials i econòmics ocorreguts han donat característiques molt diferents dins del mercat a les seves respectives ocupacions.

Poulantzas (1974) il·lustra prou bé els diferents tipus de treball que realitzen els assalariats i la seva situació en les relacions socials de producció.

Aquest autor parteix de la premisa que no es pot igualar la categoria de treball assalariat a la de membre de la classe obrera, a la societat actual. Separa entre treball productiu i improductiu¹, i només el treball productiu és el que produeix plus-vàlua i per tant, els que el realitzen poden ser definits com a proletaris. En canvi, els treballadors no productius també assalariats queden inclosos en la petita burgesia:

Est donc travail productif, dans un mode de production donné, le travail qui donne lieu au rapport d'exploitation dominant de ce mode: ce qui est travail productif pour un mode de production peut ne pas l'être pour un autre .

¹ Marx considera a "El Capital" com a treball improductiu aquell que contribueix eminentment a la reproducció de les relacions socials capitalistes, per exemple el dels funcionaris en sentit ampli.

Ainsi, dans le mode de production capitaliste, est travail productif celui qui produit directement de la plus-value, qui valorise le capital et qui s'échange contre du capital (...). (Poulantzas 1974, p. 226)

Sont enfin considérés comme travaux improductifs ceux qui prennent la forme de services, dont les produits ou les activités sont consommés directement comme valeurs d'usage et qui ne s'échangent pas contre du capital, mais contre du revenu (...). (Poulantzas 1974, p. 228)

Alhora, també diferencia entre treball manual i treball intel·lectual. El treball intel·lectual designa, en general, el tipus d'ocupacions que tenen trets de control i vigilància² i d'ocupacions que gaudeixen de privilegis a causa del saber que impliquen:

Je dirai en effet que la division travail intellectuel/travail manuel marque l'ensemble de la nouvelle petite-bourgeoisie qui se situe dans cette division, et par rapport à la classe ouvrière, "du côté" ou dans le "camp" du travail intellectuel, soit de façon directe, soit de façon indirecte. (Poulantzas 1974, p.268)

Amb aquesta diferenciació en el treball assalariat de Poulantzas, queda reflectida, d'una banda, la problemàtica de les classes mitjanes ja tractada a l'apartat anterior i en la que no tornarem a incidir; de l'altra, els canvis que els processos productius han generat dins del propi "proletariat".

Marx i Weber pensaven que el procés de treball homogeneïtzaria a la classe treballadora a causa de l'automatització³; però, el desenvolupament capitalista ha aportat més mitjans per a la seva divisió interna.

Un punt crucial en l'anàlisi de la classe treballadora ha sorgit de l'estudi de les profundes implicacions pel

² Marx també considerava aquestes feines de direcció i "vigilància" com a reproductives de les relacions capitalistes de producció.

³ Veure Weber (1969) vol. 1, p. 244.

desenvolupament industrial capitalista del que s'ha anomenat la "segona revolució industrial". El desenvolupament de la producció capitalista basada en la tecnologia, el processament de grans volums de dades, l'automatització i la tecnologia electrònica es va convertir en un element estructural crític al desenvolupament de les fronteres de classe i la consciència de classe:

El que s'aguditzava a partir dels anys setanta és el que podríem catalogar com un tercer nivell d'heterogeneïtat, és a dir, la parcel·lació de la força de treball, fruit de les polítiques de gestió del personal i de l'extrema divisió del treball automatitzat. (Homs 1987, p. 146)

Segons Braverman, una eina central en aquest procés ha estat el creixent control exercit al lloc de treball sobre els assalariats.

El control és investit d'una creixent racionalització en un esforç per reduir la plus-vàlua situada al treball i competir al mercat de béns. L'efecte, tal com va assenyalar Braverman (1974), és reduir la capacitat de resistència en una part de la classe treballadora manual i dels treballadors administratius al reduir les seves qualificacions. La producció altament tecnològitzada ofereix tant la possibilitat de control directe sobre els treballadors sense la necessitat de supervisió humana i com la rutinització de les tasques; fenòmens ambdós, que per a Braverman, augmenten la capacitat de reemplaçar els treballadors als seus llocs de treball.

De les seves paraules es desprèn que per ells els efectes de la tecnologia tendeixen a una més gran desqualificació dels llocs de treball. No és l'únic, Mallet (1969) és un altre important exponent de la tesi de la desqualificació a causa de la creixent implantació de la tecnologia. Cal anar, però, en compte quan parlem d'aquest efecte desqualificador de la

tecnologia, perquè en realitat el que té és un efecte de canvi en ambdós sentits, també crea nous tipus d'experts que veuen molt enfortits els seus llocs de treball.

Mallet does not take into account what is a dual process both of upgrading and of deskilling of labour within capitalist production. (Clegg et al. 1986, p. 157).

En tot cas, és evident, que els processos tecnològics de producció han afectat a la composició i caracterització de la classe treballadora. Anem a veure quins són els problemes principals per a la seva identificació a partir de dos processos clau: d'una banda, l'aburgesament i la lumpenproletarització.

L'aburgesament de la classe obrera

Als anys 60, autors com Lockwood (1966) i Goldthorpe et al. (1978) van fer estudis, on es posava de manifest que la classe treballadora era portadora d'imatges de la societat basades en l'individualisme, el consumisme i l'instrumentalisme.

Les proposicions orientatives del debat sobre l'aburgesament es fonamenten en un article de Goldthorpe i Lockwood (1963), sobre aquestes investigacions que conclou que hi ha tres propostes d'orientacions "típic-ideals del treball" entre els treballadors:

-Col·lectivisme solidari: compromet el treballador als interessos del total de la classe i a l'ús de mitjans col·lectius per dur-los a terme, hi ha un compromís a l'acció industrial militant.

-Col·lectivisme instrumental: els treballadors creuen que poden servir millor el futur dels interessos materials de la seva

família immediata participant en l'acció industrial col·lectiva amb la fi de millorar salaris i altres condicions de les seves ocupacions.

-Individualisme radical: millorar el futur de la pròpia família buscant oportunitats de promoció personal.

És la presència dels dos darrers models dins de la classe obrera que promou la idea de l'aburguesament de certs sectors dels mateixos.

Touraine (1971) també parla de l'aburguesament dins del col·lectiu de treballadors, però d'una manera diferent. Per aquest autor, la multiplicació de les categories de treball de tècnic de nivell mitjà i la creixent complexitat dels canals d'influència produeixen una dislocació de la jerarquia social. Això, ha provocat una crítica fragmentació a la classe treballadora, a l'emergir-ne una fracció amb una actitud diferent cap a la direcció.

Les tesis de l'aburguesament van portar a parlar, fins i tot, d'una estructura de classes en forma de diamant, en la qual la classe dirigent i la classe treballadora, en el seu sentit clàssic, tendien a desaparèixer.

Darrerament, ha sorgit amb força una corrent que parla de l'aburguesament del proletariat, a causa de l'increment del nivell de consum i la millora pel que fa al nivell de vida d'amples capes dels treballadors manuals.

Estas transformaciones desdibujan la diferencia entre las ocupaciones manuales y las intelectuales; la clase obrera entendida en sentido decimonónico se desintegra porque disminuye su conciencia de clase y aumenta su esfuerzo por integrarse en las pautas de consumo de la clase media; el conflicto se institucionaliza y disminuye su virulencia, tomando cada vez más la forma de organizaciones con intereses específicos. (Picó 1990, p. 32)

What lies behind observations like this is the sense that, although the working class is still at or near the bottom of the earnings and status hierarchy, a general rise in affluence has changed its style of life just as much as it has affected higher class groups. (Saunders 1990, p. 105)

Aquestes no són circumstàncies, però, que es donen a tota la classe treballadora. Si bé és cert que una bona part de la mateixa ha millorat, a partir de la Segona Guerra Mundial, notablement el seu nivell de vida, no vol dir que no segueixen existint desigualtats importants amb la classe mitjana. Alhora, s'ha de tenir en compte que paral·lelament s'ha anat mantenint un grup de treballadors que es mou en la frontera dels mínims de supervivència.

El lumpen proletariat o infra-classe

El concepte d'infra-classe té un llarga història, arrenca del lumpen-proletariat definit per Marx com 'la putefracción pasiva de las capas más bajas'⁴ que englova per a ell lladres, criminals i vagabunds o gent sense casa. Però va més enllà, i el concepte serveix per caracteritzar la fracció de la societat més desprotegida.

En termes generals, són aquells que viuen constantment en la pobresa i que no son capaços de guanyar-se la vida per la raó que sigui mitjançant els processos de producció, intercanvi i distribució.

Des de Marx fins avui, les seves característiques i la manera de definir-lo ha anat evolucionant. Actualment les raons que s'addueixen per a l'existència d'una infra-classe a la nostra societat són:

- l'aplicació de formes de protecció socio-econòmica per part de l'estat;

⁴ Marx i Engels (1981), p. 34.

- la discriminació basada en estatus adscriptiu.

Començarem per la primera. Sobre el paper de l'estat hem parlat extensament al capítol dels canvis en la nostra societat. Aquí només ens centrarem al lloc que juga en la creació de noves desigualtats entre la població.

És cert que les condicions de la classe obrera són molt millors ara que no a principis de segle, però també és cert que no han desaparegut les desigualtats de classe i el procés d'intervenció de l'estat ha tingut l'efecte de crear ciutadans de primera i de segona classe.

La declinació de les relacions de veïnatge i de comunitat ha portat l'emergència de formes més privatitzades i individualitzades d'estils de vida i, això, ha tingut efectes molt importants. El trencament de les xarxes socials ha portat a la destrucció de sistemes personals de suport, i això ha reforçat la vulnerabilitat de seccions de la classe treballadora a pobresa i marginalitat econòmica. Això, alhora, ha provocat que aquests sectors depenguessin de les institucions de l'estat la qual cosa augmenta el seu sentiment de persones subordinades.

L'extensió de les proteccions de l'estat a aquesta gent, es basa en la institució de la ciutadania. Aquestes proteccions en la majoria de la societat ara inclouen pensions de jubilació, prestacions d'atur, educació gratuïta i recolçament per a pares sols amb fills depenents, entre d'altres.

La institució de la ciutadania en aquest sentit és un intent de pal·liar les desigualtats de classe⁵.

⁵ Segons Marshall (in Marshall i Bottomore 1992) el terme ciutadania estava en guerra amb la idea de classes socials. Per a ell existien tres aspectes en la moderna ciutadania: el civil, el polític i el social.

-els dos primers signifiquen drets però no necessàriament distribució de beneficis;

-la social implica distribució de béns, i garanteix certs drets de beneficis materials que s'associen a l'estatus de ciutadà. El que intenta

El tractament marxista més desenvolupat del concepte de ciutadania l'ofereix Poulantzas⁶ (1972), pel qual la principal conseqüència de l'activitat de l'estat és el manteniment de la integració del sistema en una societat dividida per les desigualtats de classe. Això, s'aconsegueix minant la unitat de les classes econòmiques mitjançant la substitució de les orientacions individualistes per les col·lectivistes. Els individus aïllats es reagrupen per l'estat en una nació amb ideals patriòtics que trascendeixen la pertinença de classe. Els compromisos patriòtics es presenten ideològicament com a contraposats amb els interessos de la classe treballadora.

Al principi de la dècada dels 90 la ciutadania ha emergit com un concepte important als discursos polítics tant d'esquerra com de dreta. El terme designa pertinença completa i participativa d'una nació estat; per tant, no incorpora necessàriament a totes les persones residents en un territori determinat.

Moreover, in the most exposed areas of the labour market there are workers for whom civil status cannot be assumed: the substantial number of illegal immigrants in all the advanced capitalist societies. (Clegg et al. 1986, p. 230)

I, és en aquest sentit, que el concepte de ciutadania accentua o crea noves desigualtats. Desigualtats entre els individus que tenen la nacionalitat del país en els que resideixen i els que no: els immigrants. L'estudi de Castles i

és mitigar les desigualtats associades a la desigual distribució de la propietat privada i les recompenses del mercat en les societats de classes.

6 Poulantzas vol demostrar que l'oposició entre ciutadania i desigualtat de classe, entesa com dominació de classe, és un fenomen de sobre determinació.

En canvi, Dahrendorf pensa que l'estat crea una estructura de desigualtat política independent. Aquest idea ha estat desenvolupada posteriorment per Jessop.

Kosack (1984) de la situació d'aquest col·lectiu als principals països europeus posa en evidència aquest fet.

Aquestes, però, no són les úniques desigualtats existents. Les característiques de diferenciació adscrita, basades especialment en gènere i ètnia, actuen sobre el posicionament en les relacions de producció, i al mercat laboral en tot el seu conjunt.

Encara que, és matèria de debat si les desigualtats per raça i per gènere en la classe treballadora són part d'una estratègia o no de la classe dirigent, el que no hi ha dubte és que aquestes desigualtats sí que existeixen i divideixen la classe treballadora, i també a tota l'estructura social.

Minories racials i ètniques, les dones⁷ i els joves estan desprivilegiats en les estructures ocupacionals relatives als seus complements. Aquest desprivilegi no està només confinat a la distribució ocupacional. Es reflecteix també en nivells d'ingressos, seguretat del treball, diferències d'autoritat i autonomia en les ocupacions, etc. Hi ha una tendència general per a aquests grups a ser exclosos no sols de les ocupacions privilegiades, sinó també dels camins que els podria, com a individus, permetre reconstruir les seves posicions al mercat de treball, és a dir de l'educació, entrenament d'aprenentatge, dels sindicats i dels partits polítics.

Per tant, ens trobem que determinades característiques socials dels individus juguen un paper important en la

⁷ La qüestió de la dona és en alguns sentits diferent, començant pel fet que la identitat com a persones amb un gènere concret és un atribut universal per a tots els membres de totes les societats civils. En canvi, no tots els membres tenen una consciència en termes dels altres com a blancs o negres en societats civils racialment homogènies. Ningú pot escapar de les bases biològiques dels seus propis cossos encara que vulgui canviar les pràctiques mitjançant les que les seves identitats com a persones amb un gènere concret han estat construïdes.

deshomogeneïtzació de la classe treballadora. Per veure com aquestes diferències es reflecteixen en l'estructura ocupacional, cal veure alhora quin és el paper que juga el mercat de treball.

Entendre els processos que s'han produït al mercat de treball, és fonamental per situar en la seva justa perspectiva els fenòmens d'aburguesament i lumpenproletarització als que hem fet referència. Cal estudiar el mercat per entendre les divisions existents dins del col·lectiu dels treballadors assalariats.

La segmentació del mercat de treball

Per entendre els processos abans descrits de l'aburguesament i la lumpenproletarització dels diferents sectors de la classe treballadora cal estudiar el mercat de treball. De fet, quan es parla de l'estructura interna de la classe treballadora, esdevé central l'estudi de l'estructura dels mercats de treball.

The labour market is the central fact of life for the working class in capitalist society. (Clegg et al. 1986, p. 214).

Al vendre la seva força de treball a un empresari, els treballadors es posen ells mateixos sota el control del capital i és a través d'aquest intercanvi que els treballadors experimenten els diversos mecanismes de supervisió i extracció de la plus-vàlua que els fa proletaris.

Els corrents teòrics contemporanis dominants de l'estudi del mercat de treball deriven principalment de la corrent neoclàssica i de la perspectiva dualista del mercat de treball.

Les variants actuals del neoclassicisme donen molta importància a les tesis del capital humà, és a dir, els salaris són en realitat en correspondència amb les inversions que ha fet cada treballador per obtenir un grau determinat de qualificacions. Hi ha, però, moltes objeccions a aquest tipus d'enfoc des del punt de vista estructural. La més important de totes és que amb aquesta teoria no s'explica perquè gent amb el mateix capital humà però amb diferents atributs de sexe o ètnia tenen diferents recompenses.

La segmentació del mercat de treball és una idea de Piore (1983), el qual defineix l'existència d'una dualitat de mercats laborals. Diferencia el sector primari en una franja alta i una de baixa que es correspon aproximadament amb el lumpen proletariat acabat de descriure.

In most of the countries in Europe, these sub-strata consist of semi-skilled and unskilled service sector employees, who tend to be women, ethnic minorities, school leavers and pre-retired older men. (Scase 1992, p.72)

Per la teoria de la segmentació no existeix un únic mercat de treball sinó una pluralitat de marcs de contractació. Cada mercat específic es caracteritza per l'existència d'un conjunt de barreres que limita l'accés al mateix i els diferencia d'altres mercats. La vida laboral dels treballadors ve marcada pel mercat específic en el que se situen; ja que aquest determina les possibilitats de mobilitat i les condicions de treball (salari, estabilitat, carrera professional, ambient de treball,) a què tenen accés.

Alguns autors destaquen l'existència de tres grans mercats⁸:

-el primari superior: específic de les feines de professionals molt qualificats i caracteritzats per una gran mobilitat laboral com a mecanisme de promoció individual;

⁸ veure Recio in Miguélez i Prieto (1992)

-el primari inferior: característic dels llocs de treball estables de la indústria i els serveis de qualificació mitjana, la majoria dels llocs de treball es cobreixen per promoció interna en les empreses segons un sistema de punts;

-el secundari: caracteritzat per feines inestables mal retribuïdes i mal considerades, la gran mobilitat entre empreses no és aquí motiu de promoció sinó la forma de estar al mercat.

D'altres autors han considerat aquesta perspectiva extremadament reduccionista en la mesura que existeix un nombre més gran i més variat de segments. Encara que, això sigui cert, la tipologia anterior és prou útil i aclaridora per presentar el problema.

L'existència d'aquest fenomen es deu tant al propi funcionament de les economies capitalistes, com a les polítiques laborals adoptades per les empreses ajudades pel marc institucional creat per l'Estat.

Les dinàmiques que engendren aquests processos permeten veure amb claredat no només la diferenciació laboral sinó també fenòmens com la pobresa persistent de determinats sectors socials i les discriminacions que pateixen sectors socials concrets (dones, migrants, etc.). Els processos de segmentació, en aquests casos, tendeixen a reproduir les desigualtats de pertinença i en molts casos a potenciar-les.

És per això, que quan parlem, però, de l'existència d'una infra-classe cal tenir present la matisació que estableix Tezanos:

El problema de las *infra-clases*, pues, es más bien el de su *marginación* del sistema como tal, su exclusión de la propia lógica de las relaciones económicas ordinarias. Exclusión a la que se puede llegar por razones de origen social, pero también por razones de movilidad social descendente, desempleo o edad (jubilados, jóvenes con pocas oportunidades de empleo, etc.) Se trata pues de una dualidad de carácter social que tiene una raíz estructural -la dinámica del sistema de producción-, que no coincide necesariamente con el sexo o el color de la piel, por más que la mayoría de los individuos de los grupos étnicos

marginales puedan formar parte de las *infra-clases*.
(Tezanos 1992, p. 80-81)

Per entendre els efectes que té la segmentació del mercat per a l'estructura social, és molt aclaridor el concepte weberian de tancament social, donat que els mecanismes que es fan servir per mantenir la dualitat dels mercats són: demarcació, exclusió, solidaritat i inclusió.

El concepte de tancament social és central en l'obra de Parkin(1984). Per Parkin, vist des del pensament weberian, les classes socials prenen forma a partir de l'agregació de grups que comparteixen una sèrie d'oportunitats de vida i circumstàncies comunes. És així com poden donar compte, a diferència dels marxistes, del tipus de complexitats que sorgeixen quan es produeixen divisions racials, ètniques, religioses i sexuals. I per l'autor aquests són avui en dia d'importància cabdal a la nostra societat:

"Pero ahora que los conflictos raciales, étnicos y religiosos se han desplazado hacia el centro de la escena política en muchas sociedades industrializadas, cualquier modelo general de clases o de estratificación que no incorpore este hecho acaba perdiendo toda credibilidad."
(Parkin 1984, p.24)

Tot això, el porta a la proposta general que no només són importants els límits entre les classes, sinó que també cal dedicar atenció teòrica a les divisions internes de les classes:

o, más correctamente, que la identificación de los límites de las clases y de las comunidades debe abordarse como dos aspectos de un mismo problema y ser analizado como tal.
(Parkin 1984, p. 68)

No és la posició del grup en la divisió del treball o en el procés productiu el que determina la seva classe, sinó el caràcter de la seva forma de tancament social principal.

Pel que fa al proletariat, les pràctiques de tancament que utilitza són d'usurpació:

Se entiende por usurpación el tipo de cierre social puesto en práctica por un grupo en respuesta a su estatus de excluido y a las experiencias colectivas que lleva consigo la exclusión. El denominador común a todas las acciones de usurpación es el objetivo compartido de apoderarse de una parte de los beneficios y recursos propios de los grupos dominantes en la sociedad. (Parkin 1984, p. 109)

Els desenvolupaments a llarg termini que modifiquen el sistema productiu, confereixen més capacitat negociadora a uns grups de treballadors que a uns altres, donant així, lloc a noves fonts de desigualtat dins de la classe obrera.

Les seves categories d'explotació i usurpació no són, però, sinònimes de les de capital i treball fetes servir pels marxistes: el tancament social excloent constitueix tant un aspecte de divisió i conflicte dins de les classes socials com entre elles:

"las estrategias de exclusión dirigidas hacia lo que Weber llama "monopolización de oportunidades" las utiliza normalmente un segmento de la clase subordinada en contra de otro perteneciente a la misma, en general sobre la base de particularidades étnicas, de sexo, de raza y otros atributos colectivos. (Parkin 1984, p. 128)

El que determina si una acció col·lectiva és explotadora o no és el lloc en què estan situats aquells contra qui va dirigida, i, no pas el lloc que ocupen els qui la realitzen. Normalment els obrers organitzats fan servir formes duals de tancament social:

"a actividades de usurpación en contra de los empleadores y del Estado, combinadas con prácticas excluyentes contra grupos más o menos organizados de trabajadores, incluyendo a minorías étnicas y a las mujeres." (Parkin 1984, p. 132)

Els esforços col·lectius d'un grup d'obrers contra un altre per privar-lo de l'accés a certes recompenses i oportunitats, poden interpretar-se com essencialment explotadors, encara que no es tracti d'una extracció de plus-vàlua derivada de l'ús de la propietat⁹.

La fragmentació de la classe treballadora ha quedat palesa al llarg de tot el capítol, però això, no vol pas dir que aquesta classe social no segueixi tenint entitat pròpia al conjunt de l'estructura social.

In its broad outlines the structure of the working class is clear, even if an acrimonious dispute exists as to its boundaries. It consists of the mass of workers who have nothing to sell but their labour power as the basis for their entry into social relations of production. This mass is, of course, not undifferentiated, but its constituents do share certain characteristics. (Clegg et al. 1986, p. 207-208).

Però, alhora, cal tenir present que la segmentació no només té efectes evidents al camp de les relacions industrials, sinó també, en la pròpia cohesió cultural dels treballadors:

La división de los trabajadores en grupos diferenciados tiene un claro efecto de fragmentación y reduce los espacios comunes. Dos elementos contribuyen a profundizar estas diferencias: la existencia de situaciones diferenciadas en materia de estabilidad, promoción y organización del trabajo, y la relación de competencia latente que se produce entre los distintos segmentos. (Recio 1992, p. 111)

⁹ Aquest fenomen del tancament social dual també es produeix entre els grups dels empleats i els semiprofessionals o professionals baixos, donat que justifiquen la seva demanda de recompenses sobre la base de qualificacions formals, però no tenen el monopoli legal o el control de nombre i la qualitat dels aspirants a exercir-les com al cas dels professionals amb alta qualificació.

La relació entre les classes, segons Parkin, no és ni d'harmonia i mutu benefici ni de contradicció "irreductible i fatal", sinó que és un estat de mutu antagonisme i de tensió permanent: Esto es, como una condición de lucha persistente por la distribución que no tiene porque resultar incontenible. (Parkin 1984, p. 162)

Aquest trencament en la cohesió cultural dels treballadors és el tema central de la polèmica sobre la pèrdua de la consciència de classe obrera.

La consciència de classe obrera

La noció de classe obrera està molt vinculada a la societat industrial de principi de segle. Dins de la classe treballadora, és la fracció d'obriers industrials la que l'ha dotat, en molts moments històrics, d'un projecte polític i una presència organitzada en la societat.

Quan els partits obrers, els sindicats i, òbviament, molts analistes, parlen de classe obrera (i de classe obrera catalana) s'estan referint a una realitat, que té una certa homogeneïtat. Pel que fa referència a condicions de treball i de vida i en les que es presumeix que existeixen disposicions subjectives a la transformació d'aqueixes condicions de treball i de vida per al conjunt de la població. (Miguélez i Solé 1987, p. 103)

En les societats capitalistes avançades, però, la fracció de treballadors de la indústria sembla trobar-se en un procés de disminució numèrica i de pèrdua d'un projecte polític propi: per una banda, l'estancament i fins i tot la recessió de la indústria i el creixement dels serveis suposen el debilitament de l'antiga cultura de fàbrica i l'augment de llocs de treball en un àmbit en el qual no existeix una homogeneïtat de condicions de treball ni uns límits clars entre el treball manual i el no manual.

Referint-se a Catalunya, Homs (1987) conclou:

Resumint, podem afirmar que la realitat imposada per les relacions de producció i treball, lluny d'ésser homogènia, presenta una àmplia segmentació de col·lectius obrers amb interessos més o menys diferenciats. (Homs 1987, p. 147)

El "Adieux au proletariat" de Gorz simbolitza, en certa manera, el final de la creença en la classe obrera com portadora d'un projecte i uns valors que la feien conscient de la seva posició en les relacions socials amb les altres classes. Actualment, sembla que els valors d'aquesta classe social no difereixen dels de la resta de grups de l'estructura social, o, si més no, que la seva acció política no és una acció de classe com a tal¹⁰:

Els estudis sobre Espanya de l'equip de Sani i els que, per a Catalunya, s'han realitzat des de diverses especialitats (Solé, Pallarès, Tresserra, ESE, etc.) coincideixen a demostrar que el vot als partits és interclassista en una gran proporció. (Virós 1987, p. 184)

Diversos autors han emfatitzat l'ambivalència de les relacions capitalistes en la nostra societat:

The functions of capital and labour are interdependent and, accordingly, the class relations of capitalist corporations are both antagonistic and cooperative. (Scase 1992, p. 20)

Wickens (1988), d'altra banda, assenyala com els directius tenen un gran interès en emfatitzar la naturalesa cooperativa o harmoniosa de les relacions entre direcció i treballadors i com això pot inhibir el desenvolupament de la consciència de classe.

Alhora, cal tenir en compte, un altre aspecte fonamental: alguns dels ideals que imperen a la nostra societat també tendeixen a afeblir la seva apararició: la democratització i la

10 Parkin (1971) diu que hi ha tres sistemes diferents de significació:
-el dominant, que s'expressa en la classe treballadora en termes deferencials o aspiracionals.
-l'acomodatiu, en les comunitats tradicionals de classe treballadora que comparteixen les experiències de cada dia.
-el radical, en partits i associacions que expressen alternatives als valors capitalistes associades a transformacions socialistes.

ideologia de la igualtat d'oportunitats, la idea de viure en una societat oberta en la qual compta l'estatus adquirit i no es regeix per criteris adscriptius.

D'aquí la importància donada a l'educació en la nostra societat. Malgrat la persistència de l'accés diferencial als estudis universitaris segons l'origen social dels individus, segueix persistint popularment la creença que avui anar a la universitat depèn de la intel·ligència de cadascú¹¹.

L'obertura i igualtat d'oportunitats està ara més afermada que mai com a creença en tots els sectors de la societat i això reafirma la legitimació del ordre socio-econòmic capitalista. Tot això, ajuda a negar la realitat de les classes. I per això, es fa tant difícil per als sociòlegs explicar la rellevància de les mateixes en la vida quotidiana dels individus.

As a result they perceive class boundaries to be open or even non-existent (Scase and Goffee, 1987). Such personal knowledge can encourage those who are engaged in working-class occupations to accept the predominant ideological view that social classes no longer exist - or, at least, that a person's class position is individually and voluntarily chosen rather than structurally determined. (Scase, 1992, p.48)

Hi ha un gran nombre d'individus treballadors o pertanyents a la classe treballadora que coneixen a gent, familiars, amics, coneguts, etc, que en els seus termes han esdevingut exitosos homes de negocis. És a dir, que han ascendit socialment.

En canvi, pels sociòlegs, l'haver triomfat ha d'implicar com a mínim un canvi en categoria ocupacional i no un mer enriquiment o millora del nivell de vida. Per a la població, com assenyala Saunders (1984), només cal haver millorat en consum, estil de vida i propietat de la casa. De fet, és molt habitual que els individus es classifiquin uns als altres com a

¹¹ Veure Subirats et al. (1992), pp. 11-22.

triomfadors o no segons els seus nivells de recompensa econòmica.

Aquesta no consciència de les desigualtats de classe fa que les desigualtats del mercat de treball, a països com el nostre, rarament es canvien perquè:

-hi ha poca consciència de les desigualtats;

-la consciència entre els desavantatjats està poc estesa sobre l'existència d'aquestes desigualtats.

Les desigualtats i privacions es tendeixen a expressar en termes de fatalisme i general indiferència, a causa d'un reforçament de les idees sobre estratificació expressades els anys 40 per Davies i Moore¹²: idees en les quals les diferències són necessàries per al manteniment de la societat i compatibles amb la naturalesa humana; la vàlua personal és el mitjà pel qual els individus se situen en l'estructura social.

Les oportunitats no es perceven com estratificades i resultants de l'estructura social, sinó en termes de factors personals més que socials: inèrcia, incompetència i falta d'habilitat.

S'han reforçat els ideals amb la mobilitat de vàlua personal i d'individualisme que neguen la generació d'actituds i comportaments lligats a la classe social.

It is because of this preponderance of 'mass' mobility that the 'closure' of elite positions is hidden and contemporary capitalist society possesses the paradox of being both 'open' and 'closed' in terms of its opportunity structures. (Scase 1992 p. 58-59)

Alhora, una bona part de les desigualtats, s'expliquen en termes de gènere, ètnia, ocupació, edat, qualificació o

¹² Veure Davis i Moore in Bendix i Lipset (1972)

habilitat, més que no pas respecte a la classe social, ja que els primers són factors més visibles.

El que és més important, és que els propis treballadors o individus no es veuen a ells mateixos com fent o desenvolupant les feines de treball o de capital, sinó que es veuen com desenvolupant diferents feines que tenen diferents graus de responsabilitat i d'autoritat. Es veuen a ells mateixos desenvolupant tasques amb diferents importàncies funcionals i amb recompenses diferents; per això, i pel cost que els ha suposat l'entrenament per arribar-hi, tendeixen més a explicar i justificar les seves diferents recompenses en termes funcionalistes.

És clar que hi ha descontent, i aquest s'expressa en forma de problemes a les indústries, baixa motivació i demandes salarials. Però aquestes formes de protesta es dirigeixen generalment a canvis dins del propi capitalisme que fora del seu ordre. I a més, moltes vegades, les protestes socials emfasitzen divisions dins de la classe treballadora, i a vegades poden reforçar lligams de solidaritat que travessen les fronteres de classe.

De fet, ja al 1910, Hilferding, al seu llibre "El capital financiero"¹³, diu que l'interès de la gent per fer carrera al treball triomfa per sobre dels sentiments de la solidaritat. Per a l'autor l'increment del treball assalariat crea un nou ordre social molt més complex, amb diversitat de grups d'interès. De fet, Kautsky ja havia fet incidència, als seus escrits, sobre la importància d'aquests canvis.

La dificultat en la societat actual per a la creació d'una consciència de classe obrera estriba en:

-la diversitat d'experiències personals entre els que ocupen les mateixes posicions de classe;

¹³ Veure Hilferding (1963).

-la majoria dels individus no es perceben a ells mateixos com a agents de classe com agradaria als activistes radicals; les seves pròpies experiències biogràfiques, estructurades com estan al context de relacions particulars i íntimes i xarxes personals, farà que considerin processos socio-polítics més amples, independentment que aquests estiguin lligats a la classe o no

-en termes d'una apreciació de costos i beneficis personals, la gran majoria de ciutadans en la societat capitalista es perceben com a beneficiaris, consideren que tenen més beneficis que costos malgrat les seves reivindicacions de puges de salaris, etc. Això no vol dir que no es vegin com a explotats però pensen que és el preu que s'ha de pagar per millorar les seves condicions de vida.

En definitiva, actualment, els individus tendeixen a associar les seves condicions de vida i oportunitats més al tipus de lloc de treball que ocupen, però sense veure aquests lligats a unes relacions socials de producció determinades:

Employees fulfil occupational roles and, although these are derived from the social relations of production and hence are part-and-parcel of class relationships, it is their occupations that constitute the basis for self-identity and personal esteem as well as for any feeling of social justice and equity. It is because of this that occupational interests are more evident than class interests in everyday life, with the latter usually considered to be irrelevant (Scase 1992, p. 21)

Això no vol dir però, que les identitats, valors, creences i interessos dels individus no estiguin lligats a la seva pertinença de classe. Fins i tot el propi vot polític:

In short, therefore, not only does social class in the objective sense of location within the social relationships of production have a generally undiminished effect on voting behaviour, but, furthermore, this is reinforced by the effects of class identity and beliefs in the salience of class processes to the structuring of modern British

society. Neither the data on social mobility nor those on self-assigned class support the contention of class dealignment theorists that 'the old classes have ceased to be cultural communities, witness the decline in class consciousness and class loyalty'. To the contrary, classes have not withered away, and class identities exert a powerful influence on electoral choice. (Marshall et al. 1989, p. 248)

La classe social i les relacions de classe continuen essent característiques rellevants de la societat capitalista dels nostres dies.

The antagonistic nature of this relationship generates social classes that are characterized by differences in their claims on economic rewards and employment conditions. most importantly, these class relations express themselves as control relationships; especially between those who are responsible for strategic decision-making and others who are subordinated and tightly controlled in the performance of their work tasks. (Scase 1992, p. 23)

Això no vol dir, però, que moltes de les objeccions que s'han fet al concepte de classe no siguin del tot pertinents. Un dels problemes centrals que presenta el concepte és la dificultat d'integrar les desigualtats per raó de sexe existents en la nostra societat. Ho veurem seguidament.

3.3. El gènere i l'estructura social

Acabem de veure les posicions més significatives respecte a la composició dels diversos grups socials existents a la nostra societat i els problemes en definir les seves fronteres. En aquest capítol, també seguirem incidint en la problemàtica de definició dels grups socials, però des d'una nova perspectiva.

En parlar sobre els canvis ocorreguts al capitalisme assenyalàvem com un dels més significatius la creixent incorporació de la dona al mercat de treball. La importància d'aquest fet s'ha vist ja reflectida en algunes de les consideracions sobre les noves característiques dels grups socials. Aquest, però, no és el motiu d'aquest capítol, si més no, no és l'únic motiu.

L'estudi de l'estructura social, en general l'estudi de la societat, s'ha desenvolupat d'esquenes a un tret estructurador fonamental per a la seva caracterització: la divisió sexual de la societat.

A totes les societats conegudes, es classifica als individus segons el seu sexe: homes i dones. Aquesta identitat sexual va acompanyada d'una identitat de gènere, és a dir d'unes determinades formes de comportament, de relacions, de papers a desenvolupar en la societat, etc. A la nostra societat, són dues les identitats de gènere existents: la masculina i la femenina. És per això, que hi ha una sèrie de comportaments, de valors i d'actituds que són considerats masculins i que per tant han de fer els homes i d'altres que són femenins i corresponen a les dones.

Alhora, a la nostra societat, no es consideren els dos gèneres en igualtat de condicions, són els espais socials del gènere masculí els que són importants.

Aquesta diversitat de papers ha tingut una clara incidència a l'estudi de l'estructura social. La comprensió de l'estructura social s'ha centrat a l'estudi d'un dels espais considerat masculí per excel·lència: el mercat de treball, malgrat que la

història de la industrialització no es pot explicar sense el treball de les dones tant a l'àmbit de la producció com a l'àmbit de la reproducció.

Com dèiem abans, la creixent incorporació de la dona al treball, ha donat un fort impuls a la consideració del gènere a l'estudi de l'estructura social, però, de cap manera, aquest fenomen esgota la magnitud de la incidència de la divisió sexual de la societat a l'estudi de l'estructura social.

Ens proposem plantejar en primer lloc quins són els elements més significatius a contemplar a l'estudi de l'estructura social per incloure les desigualtats per raó de gènere. En segon lloc, el paper fonamental que juga la consideració del gènere per establir un dels aspectes més rellevants a l'estudi empíric de l'estructura social: la unitat d'anàlisi.

3.3.1. Gènere i classe social

El gènere té una importància cabdal a l'estudi de l'estructura social. La seva inclusió com a variable estructural generadora de desigualtats en la població va acompanyada de la reconsideració d'una bona part dels supòsits fonamentals de l'estudi clàssic de l'organització social de les desigualtats. Per tant ens enfrontem ara amb una problemàtica que afecta estructuralment a la definició de classe social i a la d'estructura social.

No tots els autors, però, estarien d'acord amb aquesta afirmació, de fet l'estudi de l'estructura social, tant a nivell teòric com empíric, ha viscut d'esquenes a la realitat de les desigualtats sexuals existents en la nostra societat. Fet que ha suposat que el cos central de les teories existents sobre les classes socials no pugui explicar la posició de classe de les dones més que d'una manera subsidiària i que s'hagi acabat identificant l'estructura social de les poblacions només amb l'estructura social dels seus habitants masculins.

L'argument més comú entre els seguidors de la teoria weberiana, ha estat que si les oportunitats de vida de la dona no vénen determinades pel mercat laboral llavors és lògic veure aquests individus darrera les fronteres de la teoria de classe.

En el cas dels marxistes la posició de classe de les dones tampoc és vista com inherentment problemàtica; les dones són membres d'una classe si elles ocupen la posició rellevant en l'organització social de la producció, és a dir, la seva forma particular d'opressió és vista com un reflex dels modes econòmics dominants i dels models de dominació que se li associen.

Aquest apartat pretén ésser una petita mostra de l'estat actual de la qüestió. Enumerar tota la literatura produïda no té

massa sentit; per tant, de forma molt resumida, exposarem els que són els grans temes centrals, pendents de resolució, al debat sobre gènere i estructura social.

En primer lloc començarem per explicar les respostes més significatives que s'han generat davant la inclusió del gènere a l'estudi de l'estructura social. En segon lloc, tractarem els dos grans problemes que s'han plantejat: la interrelació del gènere i la classe social, i la reformulació del concepte de treball.

La discussió sobre aquests dos aspectes és la que obre el camí per a un altre punt de discussió altament decisiu per a l'estudi empíric de les classes socials: la definició de la posició de classe tant de les dones com dels homes, que veurem al següent capítol, el de la unitat d'anàlisi a l'estudi de l'estructura social.

La incorporació del gènere a les teories sobre estructura social

En la sociologia, i també en les altres ciències socials, el tema del gènere ha estat llargament deixat de banda. Això, ha significat a l'estudi de l'estructura social que la posició de les dones no hagi estat contemplada o ho hagi estat subsidiàriament.

Les principals teories, a partir del clàssics, han tendit a despersonalitzar l'agent, el qual en conseqüència apareix sense gènere, sense raça, etc. Aquest tant és el cas d'autors weberians com Parkin, Lookwood i Goldthorpe, com d'autors marxistes, Poulantzas, Carchedi i Wright.

La llista d'Acker (1973) dels preceptes teòrics subjacents en les teories d'estratificació existents fins al moment és molt representativa del que ha estat el cos central de la disciplina:

- La família és la unitat del sistema d'estratificació.
- La posició social de la família està determinada per l'estatus del cap masculí de la llar.
- Les dones viuen en famílies.
- L'estatus social de les dones és equivalent al dels seus marits.
- Les dones determinen el seu propi estatus social només quan no estan lligades a homes.
- Les dones són desiguals als homes en diferents aspectes i són avaluades diferentment en base al sexe, però, això és irrellevant per a l'estudi de l'estructura social.

A partir dels treballs, especialment de grups feministes, al camp de la teoria en general i d'algunes incursions al camp de l'estructura social sorgeixen noves formulacions teòriques a partir de les línies tradicionals que integren, o ho intenten, la problemàtica del gènere a l'estudi dels grups socials. Nosaltres en dibuixarem només les línies generals¹.

Dins del corrent weberià, la reflexió més comuna que s'ha fet ha estat entorn al concepte d'estatus. Les oportunitats de vida de les poblacions de les societats modernes estan determinades per l'estatus -en el sentit estricte del terme- principalment pel complex institucional de la ciutadania.

L'estatus va lligat a la monopolització de béns ideals i oportunitats, i aquests monopolis socials donen els motius més efectius per l'exclusivitat d'un grup d'estatus. Les oportunitats d'adquirir, disposar, beneficiar-se de, les qualificacions de canvi al mercat estan limitades per

¹ Per una bona cronologia de les diferents aportacions veure Abbot i Sapsford (1987).

estimacions dels valors socials, i aquest lligam és molt més evident al futur de les dones que no en el dels homes.

Amb aquests criteris es podria dir que les dones ocupen una situació diferent de classe perquè les seves oportunitats de vida, incloent les seves oportunitats d'entrar al mercat del treball laboral i a específics tipus de feina, estan determinades substancialment per límits de costums i ideologia (si no judicials).

Però l'estatus que una dona adquireix o hereta d'un home particular (o que ella mateixa adquireix) és més significatiu que l'estatus que comparteix amb d'altres dones en general, contraposat al d'altres homes en general. Hi ha una altra raó, no menys important, per la qual homes i dones no constitueixen classes socials separades: la subjecció de la dona a l'home tendeix a donar-se en tots els contextos institucionals².

Els teòrics marxistes que no qüestionen cap dels preceptes clàssics de la seva teoria de classes socials, es troben amb una sèrie de preguntes que aquesta no pot resoldre: Són les dones les majors components de l'exèrcit de reserva? Quin tipus de treball és el treball domèstic? És un tipus de treball que contribueix a crear plus-vàlua o no? Són les dones treballadores domèstiques explotades pel capital o pels seus marits?

En canvi, es produeixen dues vies alternatives, dins del marxisme, que si que aporten nous aspectes a l'estudi de l'estructura social: la del patriarcat i la dels sistemes duals.

² David Lockwood (1986) diu "és una posició d'una ocupació en la jerarquia d'autoritat que és decisiva per l'estatus i no pel sexe de la persona que està en ella. Això no vol dir que el sexe dels que estan en aquestes posicions no tingui implicacions d'estatus, però aquests efectes són marginals." (p.21)

El patriarcat considera que les relacions de gènere constitueixen una forma diferent d'estratificació de la societat.

S'entén per patriarcat una estructura de relacions socials en les quals els homes són privilegiats sistemàticament i les dones sistemàticament desprivilegiades en tots els contextos socials. Aquest plantejament dóna sentit a pensar les relacions de gènere com una forma d'estratificació, i dóna lloc a parlar de situacions de gènere, interessos de gènere i conflictes de gènere.

Per tant, també és possible dir que les dones són oprimides pels homes com una classe, i les estructures patriarcals són geogràficament i històricament universals, precedint al capitalisme i persistint en les anomenades societats socialistes.

D'altra banda, la teoria dual de sistemes socials de Hartmann (1992) intenta integrar la teoria marxista clàssica i la teoria del patriarcat.

El desenvolupament capitalista crea els llocs per a una jerarquia de treballadors, però les categories marxistes tradicionals no ens poden explicar qui omplirà cada lloc. Les jerarquies de gènere i raça determinen qui omple els espais buits. Gènere, edat, raça, etc. són vistes com a dimensions independents que es tallen les unes a les altres, donant lloc a una estructura de desigualtat complexa.

El problema amb aquest enfoc és que les societats no es constitueixen sobre dimensions independents, i és fonamental esbrinar quines són aquestes interdependències i com es produeixen.

Aquí es planteja clarament el problema que està subjacent a tots els intents d'incorporar el gènere a l'estudi de l'estructura social: quin tipus de relació es produeix entre les

desigualtats originades pel sexe i les originades per la classe social.

La interrelació entre gènere i classe social

La relació entre gènere i classe social és un aspecte fonamental per entendre l'estructura social de la nostra societat.

Quina variable defineix la posició dels individus en l'estructura social, el sexe o la classe? Les desigualtats entre estils de vida, oportunitats i recursos s'expliquen per ambdues, cal fixar però, quina és la més important. Malgrat que no es nega l'existència d'ambdós tipus de desigualtats, hi ha propostes teòriques de tota mena. A trets generals són tres les línies principals: els autors que consideren que és la classe l'element central; els que consideren tot el contrari i donen el paper principal al gènere; i els que aporten visions en les que s'interrelacionen ambdós criteris al mateix pla explicatiu.

Al primer grup d'autors els podríem anomenar els clàssics; són els qui moltes vegades segueixen parlant de l'estructura social sense prendre en compte la problemàtica del gènere.

No sempre és així, però. Per exemple Wright (1979) té en compte la dimensió del gènere, però els resultats als que arriba en la seva anàlisi el porta a considerar que és la classe la que defineix les desigualtats més importants entre els individus, i que el gènere i la raça el que fan és entrecreuar aquestes desigualtats.

No gaire lluny de la formulació de Wright, estan Benería i Sen (1983) quan afirmen que és la classe social la que dona forma a les desigualtats de gènere:

La posición de clase de la mujer estructura el significado concreto que el género tiene para ella. Las variaciones que existen entre mujeres de diferentes clases son tan importantes para la posición social de la mujer como los elementos comunes inherentes al hecho de ser una mujer dentro de una sociedad determinada. Segundo, la clase define las relaciones entre las mujeres mismas. Es decir, la clase no es simplemente un mecanismo diferenciador que coloca a las mujeres en diversos comportamientos sociales, es una relación social antagónica que define, por ejemplo, las relaciones concretas de opresión que existen entre las empleadas domésticas y sus patronas. También es una relación antagónica en términos más amplios, porque va más allá de la relación de opresión directa encarnada en el servicio doméstico. Por ejemplo, las mujeres de diferentes clases con frecuencia tienen intereses opuestos dentro de organizaciones sociales y programas de cambio social. (Benería i Sen 1983, p.98)

La visió contrària la donen autors com Westergaard i Resler (1975). Al seu estudi sobre les classes en la societat capitalista arriben a la conclusió que, actualment, en l'estructuració de les desigualtats socials entre els individus tenen més força estructuradora els atributs de sexe que no els de classe social. Aquesta no és, però, la línia majoritària entre els teòrics sobre les classes social.

En tercer lloc, ens queden aquelles propostes d'autors que al incorporar el gènere a l'estudi de l'estructura social conclouen que la dificultat en la comprensió del poder generador de desigualtats d'ambdós es deu a la seva profunda interrelació.

Per a Mann (1986), Delphy i Leonard (1986) i McDowell (1990), aquest és un problema circular. No es pot donar més importància a una variable que a l'altra. Les desigualtats de gènere i de classe estan interconnectades i tant importants són les unes com les altres.

Gender may cut across class; or gender and class may each fractionalize the impact of the other. As both trends are occurring simultaneously, a more complex form of stratification is now emerging. (...) None can be assigned primacy, each has relevance for, and influences the shape of, the others and the whole. Two points are quite clear, however: stratification is now gendered and gender is stratified. We can no longer keep them in separate sociological compartments. (Mann 1986, p.56)

La indeterminació al tipus de relació que s'estableix entre gènere i classe social ha portat a parlar a alguns autors de l'existència de classes socials definides per les relacions socials generades a partir de la divisió sexual de la nostra societat. Això no vol dir que es postuli als homes i a les dones com a classes socials, però sí a les mestresses de casa i als marits.

Walby (1986) considera que les mestresses de casa i els marits poden ser conceptualitzats com a classe, quan la classe social és definida en termes de diferents posicions de mercat i treball. Això no vol dir, però, que el gènere hi pugui ésser reduït.

I am going to argue that housewives and husbands can be conceptualized as classes, when class is defined in terms of a distinctive work and market position, but that gender should not be reduced to class. That is, while husbands and housewives are classes, women and men are not. (Walby 1986, p.33)

Molyneaux (1979) també defensa aquesta postura. Per a l'autora massa sovint es diu que les diferències entre les mestresses de casa són massa grans per a incloure-les totes en un mateixa classe. Però, això, és merament una diferència quantitativa al nivell de vida, i no afecta la posició de les dones en les relacions de producció en les quals estan posades. La mestressa de casa casada amb un home de classe mitjana està encara enganxada en les mateixes relacions de producció que la que ho està amb un treballador, cada una intercanvia el seu treball pel manteniment d'una forma indirecta.

Les dones com a mestresses de casa són explotades pel seu marit i constitueixen una classe obrera. El treball domèstic varia amb el temps i amb les condicions de cada llar però la seva essència natural queda constant. Per tant, no és la

quantitat de treball la que és important aquí, sinó les relacions socials en què aquest treball és fet per les dones.

Però, malgrat això, l'autora no creu que sigui apropiat designar a totes les dones com una classe. Alhora, no totes les dones són mestresses de casa, i, per tant, no totes les dones tenen una posició de classe al modus de producció patriarcal.

Algunes de les propostes d'aquesta corrent van més enllà. Mann (1986) considera que les dones constitueixen quasi fraccions de classe dins de l'esquema de l'estructura social, perquè el mecanisme segregador del sexe s'ha convertit en un mecanisme central de segregació econòmica. Les dones ocupen una 'buffer zone'³ entre els homes del seu propi grup de classe i els homes de la classe que està per sota d'aquests.

Segons aquest autor, dins l'estructura social hi hauria els següents grups de dones: obreres no qualificades; administratives i venedores; professionals lligades al món de la reproducció; vídues, separades i divorciades.

Propostes com aquestes, malgrat que pugui semblar el contrari, no integren el concepte de gènere dins l'estudi de l'estructura social, sinó que apliquen els raonaments tradicionals als dos tipus de població: els homes i les dones, però sense tenir en compte encara les interrelacions entre ambdós.

És cert que el gènere s'ha convertit en un dels mecanismes centrals de discriminació al mercat de treball, però això, no significa que es pugui parlar de grups d'homes per una banda, i de grups de dones per l'altra, en l'estructura social sense més interrelació.

El primer pas per incloure la dimensió del gènere a l'estudi de l'estructura social i a la definició dels grups socials implica tenir en compte la divisió sexual del mercat de

³ Veure Mann (1986), pp. 40-57

treball. Anem a veure a continuació algunes de les propostes, que davant la realitat dels mecanismes de discriminació sexual existents al mercat, han fet un esforç teòric per reformular els paràmetres de classificació de les ocupacions.

La reformulació de les classificacions ocupacionals

Un dels aspectes més importants de la crítica feminista en la teoria de classe, ha estat que la significació de les relacions de gènere en l'estructuració de la divisió del treball no ha estat reconeguda.

La tesi de la centralitat del treball al camp de la formació dels grups en l'estructura social està àmpliament acceptada:

Whatever their theoretical orientation, few sociologists would dispute the centrality of the division of labour in stratification theory. It is the major determinant of social, economic and political inequality and a fundamental source of social conflict. Whether class is deemed to originate in relations of production, market capacities or life chances and status, the work people do, the conditions under which they do it and the rewards they receive for it are the major variables in class formation and action. (MacEwen 1986, p.154)

Però, el gènere no s'ha considerat important en la divisió del treball per dues raons, malgrat que la segregació ocupacional és un dels camps més importants en els que el gènere afecta a l'estudi de l'estructura social:

- la divisió sexual del mercat de treball s'ha vist com a reflex de la situació social existent;
- la importància donada a la concepció naturalista del gènere, especialment per la funció reproductora de la dona.

La divisió del treball és de central importància per a qualsevol intent de mapificar l'estructura de classes, i en una societat capitalista de mercat, les relacions de producció, i l'operació de les forces de mercat són elements significants en la seva estructura. Però, l'impacte de les forces de mercat i de les relacions de producció estan mediatitzades per d'altres factors que poden no ser estrictament econòmics, i entre els més importants d'aquests està el gènere⁴.

La divisió sexual del treball és probablement la divisió del treball més universal, encara que la seva natura concreta està subjecte a considerables variacions:

Lockwood (1986)⁵ té raó quan argumenta que és la posició en una ocupació, més que el sexe de l'individu, el que és el determinant del seu estatus; el que no té en compte però, és que l'estatus de l'ocupació està sovint influenciat decisivament pel gènere dels individus que l'ocupen.

In short, however 'social class' has been defined theoretically (i.e. with reference to production, ownership, and/or market forces); it is not possible, empirically, to study the 'classes' so defined in isolation from the other factors which structure the occupational division of labour as a whole. (Crompton 1989, p. 573).

El gènere afecta no només al tipus de treball que la gent fa, sinó també al tipus de recompensa que rep per el treball en qüestió.

⁴ El gènere no és l'únic factor estructurant de la divisió del treball en una societat particular. Tant com el mercat i les relacions de producció, un pot mencionar atributs individuals com l'ètnia o l'edat, i factors socials, incloent la presència o absència de llegats històrics de particulars estat/nacions; factors polítics com el suport de l'estat per indústries clau i l'expansió de serveis de benestar, la força dels sindicats i les agrupacions professionals.

⁵ Veure Abbot i Sapsford (1987).

Throughout, the analysis uses exactly the same formal criteria -authority position, occupational credentials, property ownership- for defining and operationalizing the class location of the jobs of men and women. This may be problematic. (Wright 1989b, pp. 46-47)

La consideració sistemàtica del gènere ha fet que es posés en dubte la capacitat de les classificacions actuals d'ocupacions. Tres són els problemes principals en aplicar una classificació dissenyada per ocupacions d'homes per categoritzar el treball de les dones:

-la situació de mercat dels homes en ocupacions que tenen organitzacions sindicals fortes poden ésser molt diferents de les de les dones en les mateixes ocupacions;

-les ocupacions qualificades tendeixen a ser identificades pel fet que els seus membres han passat per un aprenentatge, una manera d'entrenament ocupacional que és inusual per a les dones;

-ocupacions com la de treballs d'oficina i secretariat, i també treball de serveis personals, en els quals pocs homes estan ocupats, tendeixen a ésser classificats sense diferenciar entre treballs amb força diversitat de qualificació.

Les respostes a la problemàtica han estat bàsicament de tres tipus: l'inclusió de canvis però sense canviar els supòsits centrals de les classificacions existents; la creació de dues escales paral·leles de classificació; i la necessitat de reformulació del propi concepte de treball.

Dins del primer grup, els autors pensen que no cal introduir cap modificació ni en les escales de classificació del treball ni al propi concepte. Sinó que el que s'ha de fer és definir la posició no només en termes de posició en l'estructura ocupacional sinó també en termes de posició al mercat de treball, i que aquestes dues classes de divisió, tot i el

propres que són, donen diferències analítiques importants. Per posició de mercat entenen la possibilitat d'obtenir diferents tipus de treball. Per posició en l'ocupació, l'absència o la presència al món laboral.

La posició de mercat és un determinant enormement important de la formació de col·lectius amb la base de posicions comunes al procés productiu, amb els seus corresponents estils de vida, pautes d'associació, orientacions socio-polítiques i modus d'acció.

La posició de treball al mercat no defineix la classe però sí que és una determinant de la formació de classe, i la dona és una no privilegiada del mercat de treball.

Dins de la segona via, ens trobem amb autors com Dale et al. (1985), Prandy (1986) i Mann (1986) que consideren que una anàlisi satisfactòria de la posició de les dones en l'estructura ocupacional només pot ser duta a terme fent servir classificacions separades per a homes i dones.

Per a Mann existeixen a la nostra societat dues classificacions del treball paral·leles segons el sexe dels individus. Posa l'exemple que la proletarització dels treballadors administratius no ha estat tal, sinó que el que ha fet la professió és feminitzar-se. El gènere, per a aquest autor, "ha evitat la proletarització mitjançant la divisió sexual entre ells i per tant donant diferents significats socials a les qualificacions d'ambdós grups"⁶.

Les ocupacions d'homes i dones no es poden combinar amb el mateix significat en una mateixa escala. Els seus treballs són diferents perquè les possibilitats d'ascendir a la feina no són les mateixes.

En canvi, la tercera via, engloba un conjunt de propostes que consideren que cap de les solucions anteriors és idònia per

⁶ Veure Mann (1986).

explicar la posició de les dones en l'estructura social i que el que cal és la reformulació del concepte treball fet servir fins a les hores.

Even when a woman is not in paid employment, and therefore has no direct relationship to the labour market, this should not be regarded as excluding her from the stratification system. Rather, it means that occupation is not an appropriate basis in which to classify her, and that a more salient basis which incorporates the value of unwaged labour in the home needs to be developed. (Dale et al. 1985, p. 386)

La majoria dels autors que proposen o apunten la necessitat d'una reformulació del concepte de treball són aquells que prenen en consideració no només el treball productiu sinó també el reproductiu. Ho fan, però, de maneres diferents.

Autores com Crompton (1986) i Siltanen (1986), posen de relleu la importància de les responsabilitats domèstiques en l'estructuració del treball, però no parlen d'un nou concepte de treball.

Cal contemplar el treball en les dues esferes, la pública i la privada, exposa Crompton (1986)⁷, en una investigació molt interessant sobre la contribució de les dones a la classe dels professionals: els homes casats amb dones que treballen es veuen en desavantatge en la seva carrera davant d'aquells la dona dels quals no ho fa.

La comprensió del treball dels homes, diu l'autora, no serà correcta si no es té en compte la contribució de la dona en l'esfera pública i en la privada. L'anàlisi de classes hauria de buscar l'adquirir sistemàticament una comprensió de la interdependència de les dues esferes de la vida social i una

⁷ Veure Crompton pp. 119-137.

sensibilitat de la natura canviant de la relació entre les dues⁸.

D'altres autors com Benería (1981), Stacey (1986), Daune-Richart (1986) i Torns (1991), fan un pas més endavant i proposen clarament la deficiència del concepte de treball clàssic i la necessitat de la seva nova definició.

En general remarquen la importància del treball reproductiu en la localització d'estatus social i en les oportunitats de vida dels individus. Cal construir un objecte de treball professional i domèstic que funcioni per als homes i per a les dones. És molt important explicitar quina és la relació entre treball pagat i no pagat per entendre la posició dels individus en l'estructura social.

Per a Benería (1981) hi ha un contrasentit en la definició del que es considera treball o no: el treball reproductiu fet per membres d'una família a les seves pròpies cases no s'inclou en la descripció dels ocupats, però el treball fet pels membres d'una família ajudant al cap de família en la seva ocupació sí que s'inclou. Aquest tipus de consideració, a més de deixar fora el treball reproductiu, deixa molt del treball no reproductiu fet per les dones fora del concepte treball.

El seu argument central és que qualsevol conceptualització de l'activitat econòmica hauria d'incloure la producció d'ambdós valors el d'ús i el d'intercanvi. El treball actiu hauria de ser definit en relació a la seva contribució en la producció de béns i serveis per a la satisfacció de les necessitats humanes. I en treu dues conclusions: la importància de veure la llar com una col·lectivitat conflictiva, i que les esferes pública i privada estan interrelacionades i interactuen.

⁸ Un tema paral·lel que s'ha començat a explorar és el de com el privilegi masculí en l'estructura ocupacional es basa en la divisió del treball domèstic. (Delphy i Leonard 1986; Crompton 1986; Marshall et al. 1989).

La manera en què la divisió social del treball és conceptualitzada només té en compte l'àmbit públic, ignorant les ocupacions de treball reproductiu i a les mestresses de casa.

La separació que s'ha produït entre les dues esferes és la que està a les arrels del tractament asimètric donat a diferents tipus de valors productius d'ús. Aquesta asimetria ha provocat que no es vegi que tant les activitats de subsistència com les domèstiques contribueixen a l'estil i al nivell de vida dels individus, de tots els individus, no només de les dones.

En definitiva lo que se pretende es no mostrar el trabajo de hombres y mujeres como objetos de estudios separados o no mostrar únicamente la actividad femenina por ausencia en relación a las presencias masculinas. Ya que en efecto, la demanda de una reconceptualización del trabajo va íntimamente ligada a unas nuevas necesidades de medición. Un punto éste en el que debe irse más allá de la crítica a las estadísticas laborales oficiales no sólo para reclamar su perfeccionamiento técnico. Deben en este sentido priorizarse las mediciones de los diversos tiempos y de los diversos contenidos y ocupaciones, tanto en el ámbito productivo como en el reproductivo, sea cual sea el sexo de quienes lo llevan a cabo. (Torns 1991, p. 86)

Aquest plantejament teòric i empíric ha produït un qüestionament no només de la manera en què la classe de la dona és definida sinó també de la manera en què l'estructura de classe es conceptualitza. S'ha fet patent que no és suficient considerar només les ocupacions al món públic del treball pagat com a significants per a la definició de l'estructura de classes d'una societat.

A tall de conclusió

Ni els homes ni les dones, ni els marits ni les mullers, formen classes per elles mateixes ni en elles mateixes. El mecanisme de formació dels grups socials no és un mecanisme sexual, tampoc és asexual. Posar els individus en classes socials segons el seu sexe és no fer una revisió profunda dels principis sexistes subjacents en la teoria de l'estratificació social.

El primer pas a fer és clarament la reformulació del concepte treball, donada la centralitat de les ocupacions en la definició de classe social. El problema és, però, que encara és un camí molt nou i cal treballar a fons teòricament per poder trobar índexs de mesura adequats. Com assenyalen Abbot i Sapsford (1987):

We accept that there are many problems with the existing class scales and the ways in which individuals are allocated to a class position. We are not yet convinced, however, that any of the alternative scales developed to date have solved these problems (though the scales developed by Roberts and by the Surrey Group look promising). (Abbot i Sapsford 1987, p. 31)

Alhora, per acabar de situar en la seva perspectiva correcta el paper del gènere cal reformular un dels aspectes fonamentals de la investigació empírica de les classes socials: la unitat d'anàlisi a l'estudi de l'estructura social. Cal que no seguim conceptualitzant des d'un món d'homes per analitzar un món de dones i homes, i el que fem és situar les dones en ell des de la seva única perspectiva.

3.3.2. La unitat d'anàlisi en l'estudi de l'estructura social

Estretament lligada a la polèmica sobre la incorporació del gènere en l'estructura social està la polèmica sobre l'ús de l'individu o la llar com a unitat d'anàlisi.

Dues són les maneres de situar la classe social dels individus: segons les característiques dels propis individus o segons les característiques de la llar, però enteses aquestes tradicionalment, com les característiques del cap de família.

Els avantatges que presenta el plantejament familiar és que permet col·locar a tots els individus en l'estructura social gràcies al seu lligam amb un cap de família. En canvi, les propostes basades en l'individu com a unitat d'anàlisi acaben analitzant empíricament l'estructura social parlant només d'aquells individus lligats directament al món del treball remunerat. D'aquesta manera, el primer grup, i no l'únic, que queda fora de l'estructura social és el de les dones casades que no estan al mercat laboral. Grup prou nombrós a la nostra societat.

De fet, entre aquestes dues postures, la individual i la familiar clàssica, es pot dir que la divergència pràctica no es tan gran perquè ambdues acaben basant-se en l'individu, donat que tradicionalment la llar ha vingut essent representada per les característiques del cap de família.

Amb la introducció del pensament feminista es produeix un gran debat en aquest àmbit que arrenca de les consideracions fetes al capítol anterior. Debat que es centra especialment en la llar com a unitat d'anàlisi i que de rebot genera propostes prou interessants en la dualitat teòrica individu/llar.

A partir dels anys setanta el tema més controvertit ha estat el model familiar empleat per Goldthorpe¹ basat en la posició del cap de família com a representatiu de tots els seus membres, especialment pel que fa al paper de les dones en la posició social de la família.

En aquest capítol començarem per explicar les propostes més novedoses que prenen per punt de partença l'individu però no obvien la problemàtica dels membres de la població, especialment les dones, que estan fora de les relacions de producció.

En segon lloc, farem un breu esbós de la intensa polèmica que s'ha generat entorn del model familiar tradicional. Assenyalarem les propostes més suggerents que han sorgit, principalment, a partir de la corrent feminista. Cal dir que el punt de vista convencional segueix tenint defensors. Uns convençuts teòricament, altres per manca de propostes prou sòlides que el substitueixen.

L'individu com a unitat d'anàlisi

El problema principal de fer servir l'individu com a unitat d'anàlisi és que no tots els individus poden ésser col·locats en l'estructura social de forma directa. Els que més han treballat per aquesta via han estat els teòrics marxistes i les respostes han estat diverses.

D'una banda, hi ha teòrics com Cutler (1977) que argumenten que determinades posicions de l'estructura social no tenen posició de classe i que aquestes s'han de definir com a posicions fora de les relacions de classe. Raonament que si es

¹ Polèmica a la revista Sociology.

vol fer una explicació comprensiva de l'estructura social no porta enlloc, perquè segueix deixant una bona part de la població sense classificar.

En aquesta mateixa línia, a partir del pensament feminista, han sorgit dues vies diferenciades de treball:

- situar a les dones al sistema de classes per la seva pròpia feina pagada, sense referència a la llar, assegurant que totes les dones són tractades iguals independentment del seu estat civil;

- situar a les dones en el sistema de classes tant per la seva feina pagada com pel seu paper en la feina domèstica impagada, línia que ha anat acompanyada de tota la polèmica en la definició del terme treball i de l'adequació de les escales de classe existents per situar les ocupacions de les dones en la jerarquia d'estratificació, que hem vist al capítol anterior.

Els resultats de la primera, encara que no els plantejaments, no s'allunyen massa de la línia proposada per Cutler. És cert que s'incorporen solucions com ara classificar als individus per situacions laborals passades si no existeix lligam actual amb el món del treball. Aquesta segueix essent, però, una solució parcial.

Hi ha força autors en aquesta corrent que fan propostes interessants a favor de l'individu com a unitat bàsica i argumenten que les posicions de classe han de ser definides per la pròpia ocupació de l'individu (Stanworth 1984; Dale et al. 1985). Però, ara per ara, aquestes no permeten avançar massa en la investigació a nivell empíric.

Alhora, malgrat que el tema de la dona és central al problema, no esgota tota la problemàtica, ja que cal trobar una solució comprensiva per a tots els casos que no són copsats mitjançant el mercat:

These problems are not problems of gender; they are the problems of incorporating the economically inactive, those who have a transitory participation in the labour market, those who have interrupted careers, those who are intragenerationally downwardly mobile, and those who live in a household of which they are not the head. (Abbot i Sapsford 1987, p.32-33)

Tenen un interès especial les propostes sobre el posicionament dual dels individus en l'estructura social, totes elles amb diferències importants, d'autors com Wright (1989b), Walby (1986) i Mann (1986):

(...) married women have a dual class-position in possessing both a class position derived from their paid work and a class location as housewives in relation to their husbands. Married men likewise have a dual class-position: one from their waged labour and one from their position as husbands in relation to their wives. (Walby 1986 p. 39)

Per a il·lustrar-les ens centrarem en la proposta de Wright que és la més elaborada de totes i també la més lligada a un esquema de classe validat empíricament.

Wright pren, en les seves investigacions, com a unitat bàsica d'anàlisi de l'estructura social l'individu, perquè el seu interès és situar als individus en les posicions de l'estructura social a partir de les relacions de producció. Ell mateix reconeix que en tota la seva anàlisi no ha mencionat el problema de les posicions que no queden definides per les relacions socials de producció i que ell enumera de la següent manera: mestresses de casa, estudiants, pensionistes i aturats de llarga durada. I, fins i tot, per a ell, en aquest grup s'hi podria incloure els que ocupen els llocs de treball dels aparells administratiu i repressiu de l'estat.

Així i tot, el propi Wright reprèn el tema dels "non-holders"² i 10 anys després del seu primer model d'anàlisi fa

² Delphy i Leonard (1986) p. 73:

una proposta per integrar-los sense deixar de considerar com a unitat d'anàlisi l'individu i les relacions de producció com a definidores de les posicions estructurals. Aquesta es pot considerar una de les propostes més argumentades dins d'aquesta línia de pensament.

Wright recolza l'opció individual per sobre de la familiar amb els següents criteris que exposa com a crítica al plantejament de Goldthorpe:

-Encara que tots els membres de la família es puguin beneficiar de tots els ingressos portats a la llar, d'això no es desprèn que tots ells comparteixin uns interessos unitaris i indiferenciats respecte aquests ingressos.

-Entén de manera molt estreta el que són els interessos de classe. El fet que comparteixin ingressos no vol dir que tinguin els mateixos interessos de classe, ni per començar els mateixos projectes per a aquests ingressos.

-No és inherent que són les famílies i no els individus els que són mobilitzats a la lluita de classes.

-Que el destí econòmic de la família sigui més dependent dels ingressos per la feina del marit no vol dir que la posició de classe de la família hagi d'ésser exclusivament definida per aquesta feina.

Per a Wright el nivell elevat de divorcis en les societats capitalistes contemporànies significa que per a moltes dones en la força de treball la seva feina constitueix una classe en l'ombra (shadow class), la classe que ocuparan si es produeix la dissolució matrimonial. A més, hi ha prou evidències que la

The refusal to acknowledge obvious inequalities in the family, and especially differences between holders i non-holders of class positions, results not only in the 'omission of women' (which classical theorists might not care too much about), but also in the misrepresentation of 'class' life-chances, life-styles, patterns of association and socio-political orientations, which they certainly do care about.

proporció d'ingressos portats a la llar per la dona afecta a la seva capacitat d'exercir poder a la família.

A partir d'aquí repren la problemàtica que havia deixat apuntada en les seves primeres investigacions:

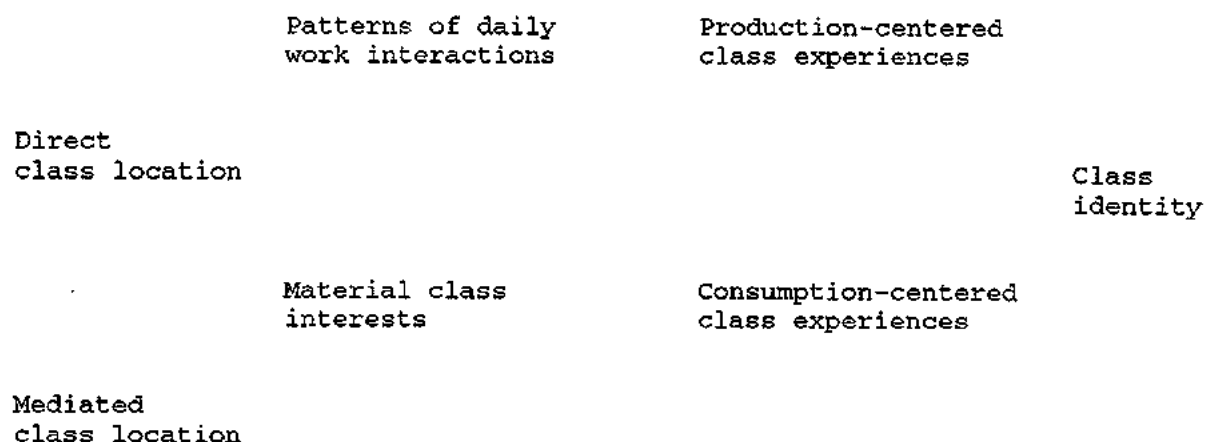
The material interests of flesh-and-blood individuals are shaped not simply by such direct, personal relations to productive resources, but by a variety of other relations that link them to the system of production. In contemporary capitalist societies, these include, above all, relations to other family members (both intra- and intergenerationally) and relations to the state. I refer to such indirect links between an individual and productive resources as mediated relations, in contrast to the direct relations embodied in the individual's immediate job and personal ownership of productive resources. (Wright 1989b, p. 41)

L'interès de Wright rau en poder explicar els interessos de classe de les mestresses de casa, els aturats, els pensionistes i els estudiants, els quals quedaven fins ara fora de la seva anàlisi. Per a ell aquests interessos es podran entendre a partir d'un conjunt de relacions no productives entre les quals les relacions socials a les famílies constitueixen una font crucial. A aquestes relacions de classe les anomena relacions de classe mediades.

The material interests of flesh-and-blood individuals are shaped not simply by such direct, personal relations to productive resources, but by a variety of other relations that link them to the system of production. mediated class relations also loom large in understanding the class interests of housewives, the unemployed, pensioners, students. In each of these cases, an adequate picture of their class interests cannot be derived simply from examining their direct participation in the relations of production. (Wright 1989b, p. 41)

L'estructura de classes, llavors, ha de ser entesa com consistent de la totalitat de relacions de classe mediades i directes. Això implica que dues estructures de classe amb idèntics models de relacions de classe directes però amb

diferents relacions de classe indirectes han de ser considerades com a estructures socials diferents.

Font: Wright (1989b), p. 59.

Wright considera que aquest nou plantejament és més valuós perquè la parella de relacions de classe directes i mediades ofereix una manera específica de lligar una anàlisi de classes marxista a una anàlisi de relacions de gènere sense subsumir l'últim al primer.

El problema és, reconegut pel propi autor, que el desenvolupament de la teoria en aquest sentit el porta a restar operativitat analítica al seu model:

The risk in adding this kind of complexity to class analysis is that the concept of class structure becomes more and more unwieldy. The simple, polarized image of class structure contained in Marx's theoretical writings has enormous polemical power and conceptual clarity. A concept of class structure that posits contradictory class locations and complex combinations of direct and mediated class relations may, in the end, add more confusion than analytical power. (Wright, 1989b, p. 62)

La manca de respostes amb què es troba Wright, es deuen a què el problema del gènere específicament no es pot incloure com

un aspecte addicional a tractar per estudiar l'estructura social, sinó que cal que aquesta problemàtica formi part de tots els supòsits teòrics i analítics de pertinença per a l'estudi de la mateixa.

Aquesta mateixa problemàtica és la que tampoc resol la visió clàssica del model familiar com a unitat d'anàlisi.

La llar com a unitat d'anàlisi

Leiulsfrud i Woodward (1987) resumeixen així el que ells anomenen "l'aproximació convencional"³, és a dir, l'enfoc familiar basat en el cap de família, en un dels seus articles protagonista de la polèmica amb Goldthorpe⁴:

- la família és la unitat bàsica d'anàlisi i el cap de família és el que determina la seva posició en l'estructura de classes;
- l'argument assumeix que la família actua com una unitat homogènia en l'estructura de classe;
- les dones no estan ben representades al mercat de treball, i això implica que el patró d'ocupació de les dones casades és més probable que estigui condicionat per la classe del seu marit que estigui determinat per ella mateixa.

D'aquest enfoc, en resulta una anàlisi comprensiva de l'estructura i experiència social, que de bon principi exclou el 50% de la població. Alhora, la part de la població que si que inclou, obeeix a unes característiques peculiars de sexe, edat i activitat en relació al mercat de treball. Per tant, per als

³ Leiulsfrud i Woodward (1987), p.393.

⁴ veure polèmica a la revista Sociology.

crítics d'aquesta postura, la visió de l'estructura de classe obtinguda no és només parcial i sesgada, sinó homogeneitzadora.

De les principals crítiques, se'n poden fer tres grans grups:

- la manca de validesa empírica en la que es recolzen els supòsits bàsics de l'enfoc;

- la ignorància de l'abast de la participació de les dones en la força de treball;

- la no contemplació de la particularitat dels casos en què les dones són caps de família.

El treball de Britten i Heath (1983) conclou que les llars són les unitats d'anàlisi per l'estudi de l'estructura social, però la seva posició no està només determinada per l'home adult sinó també pels recursos de tots dos, marit i muller.

Alhora, aquests autors són conscients dels múltiples problemes de classificació que comporta assumir aquest fet. Per exemple, els mateixos Britten i Heath mostren la freqüència i importància de les famílies pertanyents a més d'una classe (cross-class families), en les quals, per exemple, una dona amb un treball no manual rutinari està casada amb un home que té un treball manual. Diuen que aquest tipus de llars ha d'ésser considerat com una categoria en ella mateixa, donat que com al cas de l'exemple aquesta llar no pot ésser considerada només classe treballadora.

Considerar, però, les llars o famílies que pertanyen a més d'una classe (cross-class) com a un grup a part no soluciona el problema, donat que aquesta nova categoria presentarà una gran diversitat interna. Per tant, el problema segueix estant en com classificar-les.

Women's participation on the labour market has implications for all families, whether class homogeneous or heterogeneous. Further, families with partners in different class positions, cross-class families, are not merely 'an artefact of an appropriate mode of categorisation', but a significant element within the class structure.. (Leiuldsfrud i Woodward 1987, p. 394)

Mentre assumim que només un dels membres de la família està plenament ocupat no hi ha problema -tots els membres de la família són assignats a la posició d'aquest. Però, que fem quan considerem la llar en el seu conjunt i les posicions dels seus membres són diferents?

Les propostes són diverses i el debat molt ric, però les solucions operatives són difícils i de diversa naturalesa.

La posició de classe d'una família ha d'indicar com les posicions dels membres de la família al sistema de producció es reflecteixen en la situació de la família. Això suggereix que la posició de classe de la família no ha d'estar basada en un codi independent, sinó feta en funció de les ocupacions dels membres individuals o preferiblement les posicions de treball.

Vol dir això que s'ha de deixar que totes les posicions dels membres de la família influeixen la posició de classe de la família? Probablement no. Per exemple, la d'un fill que estigui estudiant a la universitat i temporalment agafi una feina a hores de dependent de botiga.

Fins aquí hi ha acord. S'identifica a cada família el nucli format per la parella i és a partir de la situació de treball d'aquests membres que es forma la posició de classe de la família.

The primary generation of the family should be the one whose members have the main responsibility for the family's economy and its dwelling. In nearly all families such a generation can be identified without problems. (Erikson 1984, p. 503)

A partir d'aquí es plantegen maneres alternatives de fer la classificació de les posicions dels dos membres de la parella. Les opcions es mouen entre:

- decidir d'una manera o altra que un dels membres és el cap de família
 - l'home
 - el que més guanyi dels dos
- fer combinacions amb les dues posicions.

Aquesta darrera opció és la més rica, però també la més problemàtica.

Graetz (1991) ha esquematitzat les diferents situacions que existeixen a l'hora de fer una sola escala a partir de les posicions dels dos membres de la llar:

- famílies amb un sol membre remunerat o famílies amb dos membres
- les famílies amb dos membres poden dividir-se entre les que són homogènies (marit i muller ocupant la mateixa posició de classe) i les que són heterogènies o cross-class.
- les famílies heterogènies es poden dividir en les tradicionals (home ocupa una posició superior) i les no tradicionals en les que l'ocupa la dona. Aquestes darreres són les que provoquen més diferències segons si fem una anàlisi des del punt de vista convencional o no.

Types of Family Class location

Families

Single-earner

Dual-earner

class homogeneous

class heterogeneouse

. Traditional

Non-Traditional

Font: Graetz (1991), p. 103.

El requeriment bàsic per desenvolupar una classificació comú és un senzill creuament de les experiències ocupacionals de la parella.

D'això surgeixen dos tipus de problemes. En primer lloc, estan els problemes de classificació . És a dir, com decidir quina classificació ha de ser utilitzada per definir les categories marginals de posició de classe a la taula resultant del creuament entre les dues posicions.

En les recerques, han estat dues les estratègies principals adoptades. La primera és fer servir una classificació de posicions ocupacionals com la classificació del Registrar-General, escales de classe social o nivells d'estatus (Britten i Heath 1983; Mcrae 1986; Abbott i Sapsford 1987). En molts casos, aquestes classificacions extenses són reduïdes en torn a distincions al voltant d'un sol punt tal com el de la divisió entre manual i no manual. Les quals han d'ésser evitades perquè les crítiques són moltes (Goldthorpe et al. 1980; Steward et al. 1980; Wright 1989c)

Com una alternativa, alguns estudis han adoptat una forma o una altra del model de classes de Wright. Encara que aquest esquema deixa fora molts dels problemes anteriors, encara no hi ha acord en quin tipus de classificació se n'ha de derivar.

Aquest primer tipus de problema té més a veure amb la definició de concepte de classe que no pas més pròpiament amb la polèmica de la unitat d'anàlisi. Per tant, no hi entrarem a fons.

El segon conjunt de problemes sí que és fonamental per a aquesta part de l'anàlisi. Són el que Graetz anomena problemes de composició: determinar quines cel·les amb una classificació comuna són homogènies i quines heterogènies, independentment que es faci servir un tipus o un altre de classificació. D'una manera planera, com fer la "mitjana" entre posicions diferents

de classe dins la parella. Aquí les estratègies de les recerques difereixen agudament.

Si seguim amb el símil de la taula de doble entrada - molt aclaridora-, la solució més senzilla és tractar les cel·les de la diagonal com a homogènies i les altres com a heterogènies.

Husband's Class	Wife's Class			
	Class I	Class II	Class III	Class IV
Class I	HH			
Class II		HH		
Class III			HH	
Class IV				HH

Font: Graetz (1991), p. 107.

Aquesta línia adoptada entre d'altres per Leiulfsrud i Woodward (1987), segueix un criteri massa rígid i crea anomalies tant als casos d'heterogenitat com als d'homogeneïtat. Per exemple, si un autònom està casat amb un petit empresari, és classificat com heterogeni igual que un industrial amb un treballador de la indústria.

Els propis Leiulfsrud i Woodward⁵ són conscients d'aquest biaix, i, per això, adopten la norma de només classificar com a heterogènies les famílies on un dels dos components pertany a la classe treballadora. Ara bé, tampoc fan servir mecanismes per distingir entre les combinacions de treballador/classe mitjana i

⁵ Leiulfsrud i Woodward (1987) (taula 3B), p. 399.

treballador/empresari, situacions que no es distingeixen entre elles en l'anàlisi final.

Per alguns autors, Wright ha resolt millor el problema al definir fraccions a les classes (empresari i petita burgesia d'una banda i managers experts, no experts i no manager experts de l'altra) com a homogenis. Per tant, el seu model de sis classes es redueix a tres grans grups de classes amb el propòsit de classificar famílies: empresaris, classe mitjana i classe treballadora. Una altra solució similar és la feta servir per Marshall et al. (1989)⁶, els quals redueixen les vuit categories de Goldthorpe en tres grans combinacions : classe de servei, intermedis i la classe treballadora.

Però, mentre que aquesta estratègia de l'agrupació evita les anomalies més òbvies de les solucions anteriors provoca una sèrie de problemes nous. Primer no considera si pertinences a diferents fraccions de classe són en realitat homogènies: per exemple, un de la petita burgesia i un gran empresari. Segon, no dibuixa diferències entre nivells d'heterogeneïtat: per exemple, un treballador qualificat i un expert que no sigui directiu tenen més en comú que els empresaris i els treballadors sense qualificació.

Per tal com apunta Graetz, malgrat que aquestes propostes aporten més flexibilitat a la classificació, segueixen sense solucionar el problema de la heterogeneïtat:

Although combining class fractions helps overcome some problems of composition, it does not resolve problems associated with degrees of heterogeneity. (Graetz 1991, p. 108)

En general, aquestes anomalies de composició tenen principalment dues conseqüències no desitjades:

⁶Veure Marshall et al. (1989), p.68-70.

-El nombre de les famílies cross-class (amb membres en posicions de classe diferents) s'estima incorrectament quan parelles en similar, però no idèntica posició de classe, es considera que són homogènies o heterogènies respecte a la classe.

-Les diferències entre les famílies poden ser diluïdes quan parelles en diferents posicions de classe són classificades de la mateixa manera que parelles en realment posicions de classe oposades.

Per tant, es fa necessari adoptar nous elements per tal de distingir diferències dins del conjunt de llars classificades com heterogènies.

El propi Graetz proposa un nou model per resoldre les diferències d'heterogenitat basat en el segon model de classes de Wright.

De forma resumida, el model és el següent. Primer, com en d'altres aproximacions, la diagonal és classificada com a homogènia. Les de fora de la diagonal, però, en cada gran grup de classe són anomenades "class compatibles", que son parelles amb similars pero no identiques posicions de classe. La resta són les situacions d'heterogeneïtat però, que alhora, estan dividides en dos tipus: les de classes barrejades i les de classes oposades. Aquest darrer grup, està reservat, segons l'autor, només per combinacions d'empresaris i treballadors. Els d'abans són la resta de combinacions tret d'aquestes.

The key feature of this classification is that it allows for different degrees of class heterogeneity within families, and separate decisions can be made as to whether to treat different class fractions (for example, employers and petty bourgeoisie or expert and non-expert managers) as homogeneous or heterogeneous. In addition, the classification of heterogeneous families into traditional and non-traditional types still follows standard procedures. Cells above the main diagonal are traditional cross-class families while those below are non-traditional. Moreover, in examining cross-class families a separate decision can be made as to whether to focus on class opposing combinations only, or any heterogeneous combination whether class compatible, mixed or opposing. (Graetz 1991, p. 110)

Wife's Class

Husband's Class	Employer	Petty Bourgeois	Expert manager	Non-Expert Manager	Non-Manager Expert	Skilled Worker	Routine Worker
Employer	HH	CC	MI	MI	MI	OP	OP
Petty Bourgeois	CC	HH	MI	MI	MI	OP	OP
Expert Manager	MI	MI	HH	CC	CC	MI	MI
Non-Expert Manager	MI	MI	CC	HH	CC	MI	MI
Non_manager Expert	MI	MI	CC	CC	HH	MI	MI
Skilled Worker	OP	OP	MI	MI	MI	HH	CC
Routine Worker	OP	OP	MI	MI	MI	CC	HH

Mnemonic: HH= Class homogeneous
 CC= Class Compatible
 MI= Class Mixed
 OP= Class Opposing

Font: Graetz (1991), p. 109.

El model de Graetz aporta un grau més alt de sofisticació en comparació als anteriors, però segueix sense solucionar el problema de la classificació dels casos heterogenis. Estem d'acord amb Abbot (1987) quan assenyala que el problema segueix sense resoldre's:

However, these attempts still fail to tackle the major problem with using the household as the basic unit -that is, that it obscures the division that exist between men and women in the private as well as the public sphere. (Abbot 1987, p. 93)

Davant d'aquesta situació, les propostes més enraonades, les que aporten més riquesa analítica davant el punt de vista convencional, són les que formulen autors com Duke i Edgell (1987) i Erikson (1984), sobre la necessitat d'incloure en l'anàlisi, per separat, les posicions de classe d'ambdós membres de la parella:

The final alternative is to include the class location of both respondent and others in the household in the form of multiple indicators. Dex (1985) has argued that a set of variables are preferable to a single household indicator in that they describe more accurately the location and circumstances of a household. (...) In short, the multiple indicator approach has many advantages and is therefore now our preferred method. (Duke i Edgell 1987, pp. 452-453).

It is tempting to consider various combinations of occupational categories within marriages. This, however, leads to a rather incomprehensible set of categories. Attempts to reduce it do not lead to promising results. If one wants to consider the full range of variation in husbands' and wives' occupations, it seems better to keep them as separate entities and deal with them simultaneously via multivariate techniques. (Erikson 1984, p. 512)

Es fa molt difícil aconseguir una escala única per la llar que alhora reflecteixi la diversitat existent a les llars. Tot això sense ni tan sols entrar en la polèmica de la revisió de les escales existents per poder incloure tota la realitat del treball de les dones.

Wright assenyala que cal tractar com una variable i no com una constant el pes relatiu del treball de cada espòs:

But there is no reason to assume that this particular situation is universal. It is much more plausible to suppose that there is systematic variation across families in such strategic balances of interests and power, and thus that the relative weight of each spouse's job class is shaping the class character of the family as a whole is a variable, not a constant. (Wright 1989b, p. 40)

Fins i tot quan la dona contribueix menys que l'home, el caràcter de classe del seu treball pagat pot, sistemàticament, donar forma a estratègies familiars i al caràcter de classe de la unitat familiar.

En el breu repàs que nosaltres hem fet, hem pogut veure que les reflexions d'Erikson i Wright són del tot pertinents. Amb els intents de fer una classificació única, es perd molta riquesa per aconseguir operativitat analítica i, malgrat que hi ha resultats interessants, no s'avança gaire respecte a la posició convencional d'estudi de l'estructura social a partir de la posició del cap de família.

Conclusió: Individu o llar?

A la nostra societat, d'una banda, clarament és l'individu el que experimenta la situació de treball, les relacions d'autoritat a la feina, i el que es relaciona amb col·legues i companys de treball. De l'altra, els individus viuen en famílies. Encara que el consum i la despesa pot estar diferenciadament distribuït entre els membres de la família, és la família que típicament és la unitat de consum, que comparteix l'esdevenidor, que cria els nens i els envia a escoles i universitats. No només per això, però també, a la nostra societat les situacions de mercat dels individus estan clarament influenciades per la situació familiar.

Tal com es troba, ara per ara, l'estat de la qüestió, sembla com si necessitéssim dos conceptes de classe, un de lligat al treball amb els individus com a unitat de classificació, i un lligat al mercat amb les famílies com a unitats de classificació.

És en aquest context que Toomey⁷ es pregunta: perquè ha d'haver una unitat fonamental d'anàlisi de classe? Per a aquest autor el problema es redueix realment a un simple problema metodològic de trobar la millor manera de referir-se a la posició de les dones casades no ocupades en l'anàlisi de classe. I per tant, considera que pot referir-se a les dones en l'estructura social "diferentment per a diferents propòsits".

S'equivoca, però, al considerar que les posicions de les dones són més problemàtiques que les dels homes. El problema que es planteja no és només un problema de les dones, sinó de com estudiar l'estructura social per tal que tots els seus membres quedin representats correctament en l'anàlisi:

However, it should be noted that they are not just problems of women's class; the class position of men is equally problematic, and for the same reasons. (Abbot i Sapsford 1987, p. 32)

El segon problema, està en considerar solucions diferents segons la problemàtica. Aquesta és, però, una de les opcions més esteses. Per exemple, Duke i Edgell (1987)⁸ proposen que les investigacions a nivell individual en actituds i comportament basat en la producció han d'incloure tant a homes com a dones com a individus; mentre que estudis empírics de comportament i actituds de consum ha de fer servir una mesura de classe de la llar que és el producte de la situació de classe de l'home i de la dona membres de la llar.

La idea, per tant, suggereix per a la majoria dos aspectes separats tant dels individus com de l'anàlisi de l'estructura social. Depenent de si ens concentrem al treball o en la situació de mercat llavors hem de classificar individus o llars. Però les dues situacions són clarament no independents una de

⁷ Toomey (1989), p. 392.

⁸ Duke i Edgell (1987).

l'altra, al contrari, la situació de mercat depèn fortament de les situacions individuals de treball, o, el que és el mateix, de les seves posicions al sistema de producció. Diferents famílies es troben en situacions de mercat similars perquè els seus membres tenen situacions de treball comunes.

Autors com Dale et al. (1985), i Erikson (1991)⁹, argumenten que la classe social ha de ser vista com la comprensió de dues relacions diferents però no independents: la de l'individu i la familiar o de la llar:

In Capitalist society, because the labour contract is made between individuals and their employers, the relevant unit of analysis for the labour market dimension of stratification must be the individual. But the consumption of goods, particularly in terms of home ownership or private education, can be measured only at the level of the family as a whole, and so, the appropriate unit for analysing relations to the consumption market is not the individual but the family. (Dale et al. 1985, p. 387)

La família és un element bàsic de l'estructura de classes a les societats industrials modernes, per la dependència dels membres de la família entre ells i per la posició que juga el paper dels individus en la família en la seva vida productiva; no pel fet que aquesta sigui el nucli redistribuidor del consum. Per això, a l'igual que Leiulsfrud i Woodward (1988) considerem que el conflicte no està a l'ús dels individus versus les famílies, sinó en la plasmació de les dues realitats al concepte de classe:

Thus for us the conflict is not about the use of individuals versus families. We consider individuals as people stamped by their experience in families, as well as in other situations. We have approached our analysis by attempting to present individuals in the appropriate context for the problem under consideration, meaning that at times we consider individuals, and at times look at individuals as members of specific sorts of family or other constellations such as unions. (Leiulsfrud i Woodward 1988, p. 555)

⁹ Erikson (1991), p. 501.

Una consideració similar fan Marshall et al. (1989), però acaben concloent que és molt difícil plasmar les dues realitats alhora:

Social classes comprise neither families nor individuals but individuals in families. It is for this reason, therefore, that the study of class is properly conducted at different levels of analysis. (...) That there is no all embracing schema which captures the complexity of both processes perhaps need not worry us unduly. This is, after all, simply one more instance of sociological theory lagging some way behind the reality it addresses. (Marshall et al. 1989, p. 85)

Malgrat aquestes dificultats, la solució no està, ni en un cas ni en l'altre, en tornar simplement cap a una anàlisi individual o cap a una anàlisi familiar segons les necessitats de cada investigació; sinó en integrar l'anàlisi familiar en la individual.

Les tècniques d'anàlisi multivariades fan possible estudiar les característiques dels membres de la llar sense entrar en la polèmica de com construir un sol índex de representació, fent servir els indicadors directes de cada membre. És molt possible que sigui a partir de l'ús d'aquest tipus d'anàlisi i els resultats que es generin que es pugui arribar a copsar la heterogeneïtat de la llar amb un sol índex de representació. Alhora, permeten també integrar l'anàlisi individual i el familiar en un de sol.

Els avantatges d'aquest mètode és que no demana supòsits arbitraris apriorístics que determinen l'anàlisi en els següents aspectes:

- mitjanes o barreges d'ocupacions diferents;
- predomini d'una o altra categoria ocupacional al resultat final;
- les llars on un de la parella és mestressa de casa;

En les investigacions d'estructura social l'individu ha d'ésser la unitat d'anàlisi pertinent, però, alhora, també ho ha de ser la llar com a definició complementària i modificadora de les característiques individuals.

La majoria de la població són membres de famílies formades per parelles en un temps o altre, fins i tot si aquesta unitat canvia el seu caràcter amb l'esdevenidor. Aquesta unitat és el lloc d'encontre pels homes i les dones, i en ella es barregen relacions de gènere i poder. Pot ésser un lloc d'encontre per a experiències de classe iguals i desiguals, amb sortides per qüestions de formació de classe força diferents de la mera suma que dues posicions de classe individuals poden suggerir. La unitat familiar tant pot paliar com accentuar les experiències que es tenen en les relacions de producció, i aquesta és una riquesa que no s'ha de perdre en l'anàlisi de la realitat.

Una vegada deixat clar el tipus d'unitat d'anàlisi que nosaltres considerem idònia per a l'estudi de l'estructura social, i havent avançat certs aspectes de la seva formulació teòrica i metodològica, podem parlar ja de quin és el model d'anàlisi dissenyat per estudiar els grups socials de la Regió Metropolitana de Barcelona.

4. El model d'anàlisi de les classes socials a la Regió Metropolitana de Barcelona	139
4.1. Classe objectiva i classe subjectiva	142
4.2. Ocupació i classe social	146
4.2.1 Les ocupacions com a reflex de les relacions de classe	149
4.2.2 La insuficiència de l'ordre ocupacional	154
4.3. L'anàlisi empírica de les classes socials a partir de les categories ocupacionals	158
4.3.1 Els models analítics de Wright i Goldthorpe	158
4.3.2 La importància d'establir empíricament el lligam entre ocupació i classe social	165
4.3.3 La comprovació empírica de les classes socials	167
4.4. Conclusió	172

Ha arribat un moment en què sota la qüestió de la unitat bàsica d'anàlisi, ha sortit a la llum en el debat recent, quin ha de ser el factor definidor de la classe social: l'experiència en el treball o els models d'estils de vida. El debat s'ha anat polaritzant sobre aquest tema, de manera explícita, Erikson (1984), o implícita a Golthorpe (1983 i 1984), Britten i Heath (1983).

One area that needs considerable clarification is the relationship between 'market' class and 'consumption' class -the former being the relationship of the individual to the labour market and the latter the relationship of the family to the market in goods and services. (...) One major problem is the necessity for a distinction between market and lifestyle class position, and the consequent question of how these two relate to each other and combine to determine and individuals' class location. (Abbot i Sapsford 1987, pp. 29-32)

El treball al món productiu, l'ocupació dels individus, s'ha donat llargament per suposat com l'indicador de classe social en les nostres societats.

La majoria d'autors considera, sense discutir la seva importància, que no només és l'experiència de treball la que determina l'orientació de classe i l'experiència de classe, sinó que també ho són les desiguals relacions de poder que existeixen en la família.

Alhora, les posicions en l'estructura social estan determinades no només per les relacions de producció, sinó també per relacions socials de reproducció, polítiques, ideològiques, etc. i, que és a partir d'aquests tipus de relacions, que s'han de situar aquestes altres posicions en l'estructura social. Aquí el problema teòric és plantejat tant en com establir les relacions entre la producció i els altres camps, com en quins són els camps pertinents per l'estudi de l'estructura social.

Certament, tots aquests punts necessiten ésser establerts per definir el model d'anàlisi de l'estructura social d'una societat determinada.

Per tant, començarem per explicitar la relació entre la classe objectiva i la subjectiva per passar a explorar la importància de la categoria ocupacional en la definició de classe social.

En la definició teòrica de la classe objectiva situarem quina és la naturalesa del lligam entre ocupació i classe social i com aquest s'ha de complementar amb d'altres variables generadores de desigualtats.

En darrer lloc, definirem quin és el paper que té la classe subjectiva, en aquest cas entesa com hàbits i comportaments de la població, en la definició del mapa de classes d'una societat determinada.

4.1. Classe objectiva i classe subjectiva

El terme classe es fa servir àmpliament a un nivell general per descriure estructures de desigualtat a les societats modernes.

Les idees de Marx i Weber continuen donant forma a la majoria de debats sobre les classes que es fan avui en dia. Això sí, les seves contribucions han estat repetida i àmpliament reelaborades per les generacions posteriors, com hem vist anteriorment.

Un aspecte fonamental de l'obra de Marx, que ha patit aquest procés de reformulació, ha estat la definició de la classe social com a classe en ella i classe per a ella, que l'autor estableix en la majoria de les seves obres.

Segons Marx, les classes no es poden considerar com a tal si els seus individus no en prenen consciència. És a dir, si la classe en ella no esdevé classe per a ella.

Moreover, throughout Marx's discussion of classes runs continually the notion of class-consciousness, without which classes as such do not become fully real. (Calvert 1982, p. 167)

La dualitat de classe en ella/classe per a ella ha estat descrita com la diferència entre un conjunt de condicions objectives que defineixen la classe i la consciència subjectiva que la classe posseeix (Braverman 1974).

El concepte de consciència de classe en Marx marca amb claredat la frontera de distinció entre el que són els aspectes socio-econòmics que constitueixen el substrat possible d'una classe (la seva base material) i el que és el desenvolupament polític d'una classe com a tal, és a dir, a través de les seves pràctiques polítiques com a classe.

Marx estableix clarament a diferents obres seves la necessitat de la dimensió política de la classe per parlar de classe social com a tal:

Los distintos individuos sólo forman una clase en cuanto se ven obligados a sostener una lucha común contra otra clase, pues por lo demás ellos mismos se enfrentan unos con otros, hostilmente, en el plano de la competencia. (Marx i Engels 1970, p. 60-61)

En la medida en que millones de familias viven bajo condiciones económicas de existencia que las distinguen por su modo de vivir, sus intereses y su cultura de otras clases y las oponen a éstas de un modo hostil, aquellas forman una clase. Por cuanto existe entre los campesinos parcelarios una articulación puramente local y la identidad de sus intereses no engendra entre ellos ninguna comunidad, ninguna unión nacional y ninguna organización política, no forman una clase. (Marx 1985, p. 153)

Weber també pensava que les classes no existien com a entitats reals fins el mateix moment en què els seus membres pensaven sobre ells mateixos en termes de classe. De fet, fins aquí no hi ha cap diferència amb Marx, però per aquest era axiomàtic que la classe obrera desenvoluparia una consciència de classe que portaria a la revolució. En canvi, als escrits de Weber, aquest punt és una qüestió oberta.

L'accent actualment s'ha posat en què si la qüestió de la consciència de classe es veu com a contingent i no com a inevitable, aleshores el lligam entre classe en ella i classe per a ella es converteix en una qüestió empírica; és a dir, queda per establir en quines circumstàncies la consciència de classe es desenvolupa i s'estudien les classes com a classes en elles.¹

De fet, per a certs autors aquesta dissociació entre la classe en ella i la classe per a ella ja està implícita en les obres històriques de Marx.

¹ És cert que hi ha tot un altre grup d'autors prou importants que consideren que no es pot separar la classe social de la seva consciència de classe.

The observation that economically defined classes do not necessarily correspond to representational practices of political community and solidarity is implicit in the analysis of the eighteenth Brumaire. (Clegg et al. 1986, p. 50)

En aquest punt, queda el camí obert per a una separació analítica i empírica de l'estructura i la consciència de classe a través de la diferència entre la dimensió objectiva i la subjectiva de la classe. Sense que això signifiqui que no hi hagi hagut intents d'articular aquestes dimensions, com per exemple, Giddens mitjançant el procés d'estructuració².

	<i>Sociology</i>
structure	action
	<i>Class analysis</i>
class in itself	class for itself (Marx)
objective	subjective (Braverman)
class formation	class action (Dahrendorf)
aggregational	relational (Stark)

Font: Crompton 1993, p. 46.

En aquesta nova perspectiva el problema central se situa en la identificació de l'estructura de classe, és a dir, l'estructura de les posicions les quals poden o no esdevenir en consciència. És en aquest moment, que l'estructura ocupacional esdevé el punt central de l'anàlisi, i, en aquest sentit, podem considerar el treball de Dahrendorf "Las clases sociales y su conflicto en la sociedad industrial"³, com el primer punt de referència important.

² Veure Giddens (1983).

³ Veure Dahrendorf (1979).

També ho és el treball de Lockwood a "The Blackcoated Worker"⁴, que es va dedicar tant a l'aspecte de la consciència com el de les posicions objectives. En aquest estudi els conceptes de treball i mercat per a la definició de les classes són centrals, i de fet, són el punt de mira del treball de Goldthorpe basat en l'estructura ocupacional i que ha tingut un ampli resò en la recerca empírica.

Un altre sociòleg que ha tingut una importància cabdal, aquesta vegada des de la corrent marxista, ha estat Wright que ha fet un gran pas endavant en la identificació de l'estructura de classes a partir de l'estructura de relacions ocupacionals⁵. Encara que el seu treball és molt diferent del de Dahrendorf, Lockwood i Goldthorpe, també intenta definir grups de posició de classe a partir de l'estructura del treball.

Sobre els models de classe de Goldthorpe i de Wright en parlarem repetidament per la seva importància teòrica i empírica.

És en aquesta mateixa línia d'estudi dels grups i relacions ocupacionals com a eix de definició de la classe social que centrarem el nostre model d'anàlisi de l'estructura social. La primera decisió a prendre en un model d'aquest tipus és com es defineix el lligam entre ocupació i classe social i aquest serà el tema del següent capítol.

⁴ Veure Lockwood (1958).

⁵ Wright argumenta que és important distingir entre dos usos diferents del terme consciència de classe, de les quals ell se situa en la segona: For some theorists it is seen as a counterfactual or imputed characteristic of classes as collective entities, whereas for others it is understood as a concrete attribute of human individuals as members of classes. (Wright 1989a, p. 242)

4.2. Ocupació i classe social

La divisió de l'ordre ocupacional en classes és probablement l'ús més donat per suposat del concepte de classe en la sociologia actual. És molt important, però, distingir entre els esquemes que senzillament descriuen la forma general de les desigualtats a partir de les ocupacions, d'aquells que són esquemes derivats teòricament per incorporar a nivell empíric les relacions de classe existents a la nostra societat.

Els canvis econòmics, tècnics i socials, han portat amb el desenvolupament del capitalisme industrial una contínua divisió del treball i una diferenciació cada vegada més gran d'ocupacions.

Encara que, alguns teòrics consideren que el treball ha perdut centralitat en la vida dels individus, no deixa d'ésser cert que, ara per ara, segueix essent un indicador important de les seves oportunitats de vida.

L'ocupació s'ha convertit per a la majoria de la població en el millor indicador simple de nivells de recompenses materials, d'estatus social, i d'oportunitats de vida en les societats modernes. Les ocupacions tendeixen a estar ordenades jeràrquicament en recursos econòmics, accés a privilegis de diversos tipus, i formes de prestigi social i honor. Diferents autors estan d'acord en què les societats estan estratificades d'acord amb patrons de recompenses econòmiques i també d'oportunitats.

Un altre tret característic és que l'estratificació ocupacional dels països capitalistes de l'oest tendeix a ésser similar per la manera en què les ocupacions són retribuïdes. Per exemple, els directius i professionals tenen recompenses més altes que no pas els obrers en totes aquestes societats.

Ja a principi de segle, Sorokin (1969) es plantejava un tema clau, quina és la causa de la desigualtat entre les diferents ocupacions? Per a ell dues eren les raons principals: la importància que té l'ocupació per la subsistència i existència de la societat; i el grau d'intel·ligència que es necessita per dur a terme l'ocupació¹.

No és l'únic tipus d'explicació, també s'addueixen d'altres raons sobre l'existència i persistència de les diferències ocupacionals:

- el costum i la pràctica (Pahl 1991);
- incentius/motivació per ocupar posicions de responsabilitat i control (Parkin 1971);
- són funcionals per a la supervivència de les organitzacions (Offe 1976);
- la capacitat de negociació de diferents grups ocupacionals (Gilbert 1986).

Malgrat que tots aquests elements citats pels autors no deixen d'ésser certs, una comprensió global de les mateixes no és possible si no es considera que els sistemes d'estratificació reflecteixen les relacions de control que constitueixen els elements centrals de l'estructura de classe.

Tant les recompenses econòmiques com l'estatus o honor que disfruten els diferents grups socials d'ocupacions, es deriva de les seves posicions en les relacions de classe

If class relations determine the nature of stratification orders in the form of reward systems, equally they shape the structuring of opportunities for personal advancement. (Scase 1992, p. 41)

¹ Aquí hi ha els orígens de la teoria funcionalista de l'estratificació de Davis i Moore (1972).

És en aquest sentit que nosaltres concebim la relació entre ocupació i classe social: les ocupacions que tenen els individus són les que ens informen de quina és la posició dels mateixos en les relacions socials de producció, i, per tant, són un bon indicador de la pertinença de classe de la població.

El concepte d'estratificació social com a estratificació ocupacional és confós freqüentment amb la classe social, en realitat, els dos són sovint considerats com a intercanviables. Segons la nostra definició de classe social, un és causa i l'altre efecte.

Scase al seu llibre "Classes"², es fa tot un seguit de preguntes fonamentals: Què passa amb les estructures ocupacionals, els sistemes d'estratificació i els tipus de desigualtats socio-econòmics? Estan ells d'alguna manera lligats a les relacions de classe? És possible descriure patrons de desigualtat socio-econòmica sense recurs a l'anàlisi de les classes socials?

De fet, es pot fer, i s'ha fet; però, l'anàlisi no serà completa sense entendre que al capitalisme les estructures ocupacionals i els sistemes d'estratificació són la manifestació de les relacions de classe arrelades a diferents ordres materials i industrials. I cal veure com estan aquests determinats sota les condicions del capitalisme contemporani. Quins són els lligams entre classe social, estratificació i ordre ocupacional? Aquesta és la resposta a trobar.

² Veure Scase (1992).

4.2.1. Les ocupacions com a reflex de les relacions de classe

L'estatus de la distinció conceptual entre classe i ocupació ha generat força literatura. Dues són les postures bàsiques: els qui veuen la classe, implícita o explícitament, com a essencialment agregacions de categories ocupacionals; els que rebutgen aquesta assimilació de l'ordre ocupacional amb la classe social³.

Els marxistes, generalment, rebutgen la integració conceptual de classe i ocupació i insisteixen que aquests dos conceptes designen qualitativament dimensions diferents de l'organització social del treball.⁴

L'ocupació, a grans trets, designa el contingut tècnic del treball; la classe designa les relacions socials de dominació i apropiació en les quals aquests treballs es realitzen. Hi ha alguns treballs específics en els que aquesta distinció no té lloc perquè les actuals condicions del treball són definides per les relacions de propietat. Aquest és el cas dels capatassos que fan treballs de supervisió. En canvi, per exemple, un fuster pot ser un treballador o un propietari.

If the claim that class and occupation are different dimensions of social structure is correct, then we would expect many occupations to be relatively heterogeneous in terms of their internal class distributions. (Wright et al. 1982, p. 719)

3 En moltes anàlisis les classes socials són construïdes a partir (out of) dels grups ocupacionals, és a dir diferents ocupacions són agregades en categories de classe, com per exemple l'escala de Goldthorpe, el qual no té en compte la dimensió de propietat o no dels mitjans de producció. D'altres, en canvi, com el projecte internacional de medició de les classes socials impulsat per Wright construeixen els conceptes de classe combinant (i a vegades dividint) diverses categories ocupacionals i integrant en l'anàlisi les relacions de propietat.

4 veure Wright et al (1982).

La simple agregació de les ocupacions no incorpora totes les dimensions de la desigualtat. L'ocupació, per ella mateixa, no pot capturar la naturalesa de les relacions de classe existents a la societat ni en el sentit marxista ni en el weberianà.

És evident, que el primer punt que cal establir en un model d'anàlisi, és el paper que juga la propietat dels mitjans de producció en l'estructuració de classes.

La majoria de discussions sobre estratificació negligeixen la condició de propietat i sense ells no es pot establir la relació que existeix entre patrons d'estratificació i d'estructura de classes. Quan parlen de models de desigualtat i sistemes d'estratificació, la propietat és un dels eixos estructuradors, perquè és un tret fonamental de l'estructura de classes.

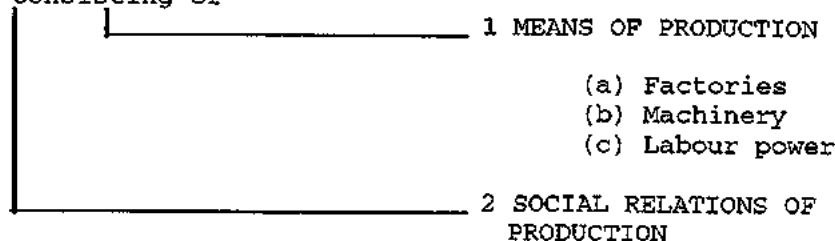
The general framework of analysis that we have proposed in this book presupposes that the social relations which embrace people in production are the fundamental starting-point for an analysis of the structure of society. The basic cleavage in this structure is between those who own the means of production and buy labour power, and those who do not possess means of production and can sell only their labour power on the market. (Clegg et al. 1986, p.249)

El segon punt, és definir quina és la naturalesa del lligam entre ocupació i classe social. Per a això, cal conèixer quin és el procés que determina les desigualtats a estudiar: el tipus de producció capitalista.

L'esquema del procés productiu capitalista que estableixen Davis i Scase (1985), del qual ens interessa especialment l'apartat de les relacions socials de producció, serveix per dibuixar els lligams que s'estableixen en la societat capitalista actual entre les relacions socials de producció i les ocupacions.

THE PRODUCTIVE
PROCESS

Consisting of

Functions of capital relating to:

- (a) Ownership
- (b) Control and coordination
- (c) Research and technological development

Functions of labour relating to:

- (d) Production of economic surplus
- (e) Execution of necessary but non-productive tasks

Figure 2 Relations in the productive process

Font: Davis i Scase (1985), p. 35; a Scasse (1992), p. 14.

Les relacions socials de producció són les que ens permeten donar el contingut de classe a les diferents ocupacions existents en una societat donada.

In other words, the social relations of production consist of control relationships and it is these that determine the tasks, duties and responsibilities of different jobs. Thus, jobs and occupations are the outcome of class relations and they can be directly related to the functions of ownership and of labour, as outlined in Figure 3. (Scase 1992, p. 24)

Les diferents categories ocupacionals es deriven de les relacions socials de producció i són aquestes les que omplen de contingut les seves funcions en el procés productiu. La naturalesa de les funcions de cada tipus d'ocupació és la que dona a les ocupacions la seva posició en les relacions de classe.

Al sistema de producció capitalista existeixen funcions de dos tipus: les de capital i les de treball. De les primeres, són dimensions clau la propietat, el control i el coneixement tècnic. De les segones, ho és el treball, produeixi aquest o no plus-vàlua econòmica.

Per tant, aquestes diferències de funcions i les dimensions que les componen són les que determinen o expressen les desigualtats entre els grups socials existents en una estructura de classes determinada.

Dins de les funcions de capital explicitades per Davis i Scase (1985), queden clarament integrades les ocupacions que hem definit en l'apartat anterior com a classes mitjanes. Dins d'elles hem de distingir, però, els diferents grups establerts els quals es corresponen amb les dimensions de les funcions de capital descrites.

D'una banda, tenim la vella classe mitjana o la classe mitjana propietària que està composta per diferents nivells de possessió de capital i situació de mercat. Cal distingir aquells propietaris que empleen força de treball dels que no.

De l'altra, la nova classe mitjana que està composta també per diversos subgrups. Els que fan tasques de control (gerents i directius), els treballadors amb capital tècnic alt, els que el tenen mitjà i els que el tenen baix. Aquests darrers, pels autors, estan en la classe treballadora. Al nostre cas, no neguem que s'ha produït un procés de proletarització entre aquestes posicions però seran els resultats empírics els que fixaran quin és el grau en què s'ha desenvolupat el procés.

La classe treballadora representa a les relacions socials de producció les funcions de treball. Hem vist, al capítol que li hem dedicat, com no han estat pocs els canvis que aquesta classe social ha patit en la seva evolució.

Són representants d'aquesta classe social les ocupacions dels treballadors tant en la indústria com als serveis. És

habitual veure en les investigacions mantenir aquests dos grups per separat, però nosaltres considerem molt més adient mantenir el grau de qualificació com possible diferenciador de classe.

As we shall elaborate later, the skill character of the labour process, labour force and labour market is central to an understanding of class. Indeed, Marx prefigures this in the importance that he attaches to the mediating and legislative role of the state, in particular as it had intervened in struggles over the length of the working day through successive Factory Acts. (Clegg et al. 1986, p. 43)

Per tant, mantindrem la diferenciació de treballadors qualificats i no qualificats, independentment del sector de treball.

Classe social	Situació en les relacions socials de producció
Classe alta	-grans empresaris -directius de grans empreses -alts càrrecs de l'administració
vella classe mitjana	-empresaris amb assalariats -empresaris sense assalariats
Classe mitjana	-propietaris agraris -comerciants -professionals liberals
nova classe mitjana	-directors i gerents -tècnics alts -tècnics mitjans -empleats administratius -contramestres i capatassos
Classe treballadora	-treballadors qualificats -treballadors no qualificats -treballadors agraris

Una vegada establert el lligam hipotètic entre classe i ocupacions, el procediment normal seria interrogar a la realitat a partir de les classes així definides. No és, però, el nostre cas. En primer lloc, cal tenir en compte altres elements de definició de la classe social, perquè queda patent que actualment, malgrat la seva centralitat, aquest nexa no és suficient per explicar la posició de classe de tots els individus de la societat.

4.2.2. La insuficiència de l'ordre ocupacional

Malgrat la centralitat de les posicions en les relacions socials de producció, cal que tinguem d'altres factors en compte a l'hora de definir la classe social.

Una bona part de les desigualtats per sexe són les que més clarament queden fora dels esquemes de classe basats en les ocupacions. Alhora, són també una mesura que els esquemes només basats en ocupacions no són suficients per explicar de forma comprensiva les desigualtats de classe i les relacions de classe existents.

Thus 'market' and 'work' situations, as well as power and organization assets, skills and credentials (the criteria through which individuals are allocated within Goldthorpe's and Wright's class schemes), are in fact shaped by a number of factors including cultural, spatial and technical contexts, wider political processes, and the gender, race and age of the likely occupant of the position in question. (Crompton 1993, p. 115)

This is not to say that the occupational structure is of no significance, but it may not tell the whole story. The complexities of class as it is lived may be greater than the (admitted) complexities of occupation, and may encompass spheres other than the purely occupational. (Charles 1990, p.49)

La jerarquia ocupacional no és, en realitat, una indicació suficient de l'estructura de classes d'una societat. No només a causa de què el tractament de les dones és problemàtic, sinó també perquè la classe té més que una dimensió ocupacional.

La classe, tal com diu Bourdieu, es defineix no només per un conjunt d'indicadors com la professió i el nivell d'educació, sinó també per atributs com el sexe o la raça i, fins i tot, la distribució a l'espai geogràfic. I això cal incloure-ho en l'anàlisi de les classes socials en una societat determinada.

La clase social no se define por una propiedad (aunque se trate de la más determinante como el volumen y la estructura del capital) ni por una suma de propiedades (propiedades de sexo, de edad, de origen social o étnico - proporción de blancos y negros, por ejemplo, de indígenas y emigrados, etc.-, de ingresos, de nivel de instrucción, etc.) ni mucho menos por una cadena de propiedades ordenadas a partir de una propiedad fundamental (la posición en las relaciones de producción) en una relación de causa a efecto, de condicionante a condicionado, sino por la estructura de las relaciones entre todas las propiedades pertinentes, que confiere su propio valor a cada una de ellas y a los efectos que ejerce sobre las prácticas. (Bourdieu 1988, p. 104)

Aquesta no és una idea nova dins de l'estudi i la definició del concepte de classe social. A finals del segle passat i principi d'aquest, força autors ja incideixen al tema⁵. És, però, el concepte d'estatus weberian el que reflecteix millor les desigualtats que no es deriven de la situació en les relacions socials de producció.

Weber fa servir, al costat del concepte de classe, un altre terme fonamental en la seva teoria per explicar les

5 Halbwachs diu que la referència única a la producció per definir les classes socials és insuficient. El fenomen de les classes socials és extremadament complex i és necessari combinar múltiples aspectes per copsar tots els matisos de les classes socials.

Gustavo Schmoller, un economista alemany del tombant de segle, dona una importància cabdal a la professió en la definició del concepte de classe social, i inclou també la possessió i la cultura. Veure Gurvitch (1971).

desigualtats: el de grup d'estatus⁶. En oposició a les classes els grups d'estatus són normalment comunitats, moltes vegades de caràcter amorf. Així mateix, també en oposició al que ha definit com a situació de classe dels individus, defineix la "situació d'estatus":

"Se llama situación estamental a una pretensión, típicamente efectiva, de privilegios positivos o negativos en la consideración social, fundada:

- a) en el modo de vida y, en consecuencia,
- b) de maneras formales de educación; pudiendo ser éstas
 - α) empíricas, o
 - β) con una doctrina racional y posesión de las formas de vida correspondientes.
- c) en un prestigio hereditario o profesional." (Weber 1969, vol. 1, p. 245)

Hem de veure en l'anàlisi empírica com les situacions d'estatus i les de classe descrites per Weber es relacionen:

"las diferencias de clase pueden combinarse con las más diversas diferencias estamentales y, tal como hemos observado, la posesión de bienes en cuanto tal no es siempre suficiente, pero con extraordinaria frecuencia llega a tener a la larga importancia para el estamento." (Weber 1969, vol. 2, p. 687)

La situació de classe d'un oficial, d'un funcionari o d'un estudiant, determinada pel seu patrimoni, pot ser molt diferent sense que per això es produeixi una diferència al seu estatus perquè les maneres de viure creades per l'educació comuna en cada cas, són als punts centrals les mateixes. Aquestes relacions entre els dos tipus de situacions socials no vénen donades per endavant. En una societat concreta, depenent de les seves característiques específiques, es donen amb més o menys

⁶ Faré servir per a la traducció catalana del terme STANDE grup d'estatus perquè la traducció d'estament que es fa servir en moltes de les traduccions, entre elles la castellana a la que fan referència les cites, dóna lloc a confusió amb el terme que s'ha fet servir habitualment per a descriure la societat feudal i que no és pas el significat que Weber li dóna en la seva teoria sobre les classes socials.

frequència i amb caràcter i importància diferents, les relacions entre les situacions d'estatus i de classe.

L'aproximació de Weber al tema de les desigualtats a partir dels dos conceptes -el de classe i el d'estatus-, ens permet analitzar el poder i la dominació sobre les bases del gènere i l'ètnia d'individus amb la mateixa posició de classe.

Thus, unlike the Marxist approach, Weberian stratification theory is multi-dimensional, and this enables it to analyse both class and non-class bases of inequality. (Saunders 1990, p.21)

De fet, el terme estatus té diversos significats i ha estat usat de diverses maneres per diferents autors⁷. Aquí ens interessa l'aspecte o dimensió per la que permet introduir en l'anàlisi les desigualtats d'oportunitat basades en aspectes no econòmics del mercat de treball per definir l'estructura de classes d'una societat determinada. Retornarem al concepte d'estatus més endavant, en aquest cas en la seva vessant d'estils de vida.

En aquest punt ja podríem constatar les nostres hipòtesis sobre les classes socials i el mapa de classes resultant, amb la realitat de les dades de la Regió Metropolitana de Barcelona. Però, el procés de verificació de les classes socials que nosaltres hem dissenyat, és força diferent del que és habitual, per les raons que tot seguit exposarem.

⁷ L'estatus als escrits de Weber té un significat complex. Primer: reflex del vincle etimològic amb *stande* i representa la posició de particulars oportunitats de vida pels grups d'estat en qüestió. Segon: han restat identificats amb 'comunitats de consciència' 'consciousness communities' grups que participen de la mateixa cultura i dóna a l'individu la seva identitat. Tercer: ha estat fet servir per descriure categories de consum o estils de vida.

4.3. L'anàlisi empírica de les classes socials a partir de les categories ocupacionals

Un aspecte central i el més novedós del nostre estudi de l'estructura social és el plantejament de l'anàlisi empírica que fem per a la construcció del concepte de classe social.

Un problema cabdal que existeix en la medició de les classes a partir de les posicions al mercat de treball, és que malgrat la utilització de models teòrics molt diferents, els resultats són similars pel que fa al grau d'explicació de les condicions, comportaments i hàbits de les mateixes.

Per a nosaltres, darrere d'aquest problema rau la circularitat del plantejament empíric de les classes socials, al constituir-se aquestes com definicions tancades d'anàlisi de les desigualtats existents.

El que farem en primer lloc, és exemplificar aquest problema, il·lustrant-lo amb els resultats del projecte internacional de Wright aplicat a Espanya. En segon lloc, plantejarem un mètode d'anàlisi que permet no imposar a les dades l'esquema de classes elaborat per nosaltres, sinó comparar sense mediació els resultats amb el nostre model hipotètic.

4.3.1. Els models analítics de Wright i Goldthorpe

Recentment s'han publicat els resultats de l'estudi "Clases sociales: estudio comparativo de España y la comunidad de Madrid 1991"⁸ que és la part espanyola del projecte internacional de

⁸ Veure Comunidad de Madrid, Carabaña (dir.) i González (coord.), (1992).

Wright de l'estudi de l'estructura social. Aquest és un gran projecte i un estudi seriós com pocs dels que s'acostumen a trobar a l'àmbit de les classes socials. En aquest estudi es presenten els resultats de medició de l'estructura social espanyola i la de la Comunidad de Madrid obtinguts a partir de l'esquema de classes de Wright i un nou esquema elaborat per l'equip a partir d'aquest -"nueva categoría socioeconómica"⁹-, comparant-los, ahora, amb els obtinguts de l'escala de classes socials de Goldthorpe.

Tal com els propis autors expliquen en la primera part de l'informe, els models de Wright i Goldthorpe s'inclouen en dos tradicions diferents, i, fins i tot, podríem dir enfrontades al camp de l'estudi de les classes socials, i, també, a l'àmbit més ample de la sociologia. Clarament, la definició de classe que hi ha al darrera de cada un dels models, és del tot diferent essent, a priori, la pertinença de la situació ocupacional dels individus l'únic punt en comú.

L'esquema de classes de Goldthorpe es construeix a partir de l'agregació de categories d'ocupació a partir de l'escala de Hope-Goldthorpe de desitjabilitat general en un esquema de set classes. Els conceptes claus que col·loquen les ocupacions en una o una altra de les classes són el de situació de mercat i situació de treball definides per Lockwood¹⁰.

⁹ Veure Comunidad de Madrid, Carabaña (dir.) i González (coord.), (1992). pp.48-56.

¹⁰ Veure Lockwood (1958).

GOLDTHORPE CLASS CATEGORIES

CLASS

Service

- I Higher-grade professionals, administrators and officials managers in large establishments large proprietors.
- II Lower-grade professionals, administrators and officials higher-grade technicians managers in small business and industrial establishments supervisors of nonmanual employees.

Intermediate

- IIIa Routine nonmanual employees in administration and commerce
- IIIb Personal service workers
- IVa Small proprietors, artisans, etc., with employees
- IVb Small proprietors, artisans, etc., without employees
- IVc Farmers and smallholders; self-employed fishermen
- V Lower-grade technicians, supervisors of manual workers

Working

- VI Skilled manual workers
- VIIa Semi-skilled and unskilled manual workers (not in agriculture)
- VIIb Agricultural workers

Font: Marshall et al. (1989), p. 22, reproducció parcial.

Aquest esquema de classes, de fet, s'assembla molt a les jerarquies convencionals d'ocupacions; diversos autors han qüestionat que sigui un esquema relacional i s'inclinen més per classificar-lo com a jeràrquic

En canvi, a l'esquema de Wright, representatiu del que podríem anomenar la seva segona etapa teòrica, les classes es defineixen per les diferents relacions de control al procés de producció¹¹. En aquest model, a diferència de en el de

11 Seguint a Roemer, introdueix la distinció entre actius productius alienables, que seria el capital físic, i actius productius inalienables, que serien les habilitats. Aquesta distinció porta a Wright, al seu últim llibre, a establir una tipologia de béns productius que González (1992, pp. 25-6) sintetitza de la següent manera:

a) el treball, la propietat o apropiació del qual dona lloc a relacions d'explotació de tipus feudal i a l'enfrontament entre senyors i serfs;

Goldthorpe, és fonamental la divisió entre propietaris i no propietaris dels mitjans de producció, i també els bens organitzatius de cada posició.

b) els mitjans de producció, en sentit estricte, dels que la seva propietat dóna lloc a relacions d'explotació de tipus capitalista i a l'enfrontament entre capitalistes i treballadors;

c) els bens d'organització, el control dels quals dóna lloc a relacions d'explotació pròpies del socialisme d'estat i a l'enfrontament entre dirigents-buròcrates i subordinats;

d) els bens de qualificació, la possessió dels quals dóna lloc a relacions d'explotació pròpies del socialisme i a l'enfrontament entre treballadors experts i treballadors no experts.

D'aquí en surten les dotze posicions que són l'última formulació de les classes de Wright:

En la discussió dels bens organitzatius, Wright amplia la idea de Poulantzas des de possessió a apropiar-se i planificar la distribució de la plus-vàlua que es distribueix entre les jerarquies burocràtiques. Per contra, les credencials tenen més possibilitats d'estar distribuïdes més àmpliament i ofereixen la possibilitat de l'apropiació de plus-vàlua mitjançant el rendiment de certes formes de treball escàs.

És en aquest punt, que la majoria dels seus crítics han assenyalat el seu acostament cap a Weber: Wright's new map of the structure thus becomes reminiscent of Weber, intersecting the dimension of possession of property with credentialized skills and organizational assets. (Waters 1991, p. 148).

TYPOLOGY OF CLASS LOCATIONS IN CAPITALIST SOCIETY

Assets in the means of production

Owners of
means of
production

Non-owners (wage labourers)

Owns sufficient
capital to hire
workers and not
work

Owns sufficient
capital to hire
workers but must
work

Owns sufficient
capital to work
for self but not
to hire workers

1. Bourgeoisie	4. Expert Managers	7. Semi Credentialed managers	10. Uncredentialed Managers
2. Small Employers	5. Expert Supervisors	8. Semi Credentialed Supervisors	11. Uncredentialed Supervisors
3. Petty Bourgeoisie	6. Experts non-managers	9. Semi Credentialed Workers	12. Proletarians

+

>0

-

orga-
niza-
tion
assets

+

>0

-

Skill/credential assets

Font: Wright (1989a) p. 88.

Però, malgrat totes aquestes diferències tan importants, les diferències finals entre els resultats sobre la validesa explicativa dels models en la realitat d'una societat concreta, no hi resulten en la mateixa mesura.

A l'estudi sobre l'estructura social de l'Estat espanyol, les categories per a l'anàlisi de la realitat de cada un dels models que es fan servir són les següents:

WRIGHT	GOLDTHORPE
Propietaris mitjans de producció	Classe de servei
Empresari	I. Nivell alt
Petita burgesia	II. Nivell baix
Classe mitjana	Classes intermèdies
Directiu expert	IIIa. No manual alt
Directiu no expert	IIIa. No manual baix
Supervisor expert	IVa. Petit empleador
Supervisor no expert	IVb. Autònom
Empleat expert	IVc. Agricultor
	V. Supervisor manual
Classe treballadora	Classe obrera
Treballador qualificat	VI. Obrer qualificat
Proletari	VIIa. Obrer no qualificat
	VIIb. Obrer no agrari

Font: Comunidad de Madrid (1992), elaboració pròpia.

És cert que la composició de les classes de la societat espanyola és força diferent segons un i altre model.

Wright	
Propietaris mitjans de producció	27,0%
Classe mitjana	16,6%
Classe treballadora	55,7%

Goldthorpe	
Classe de serveis	20,8%
Classes intermèdies	45,9%
Classe obrera	33,4%

Font: Comunidad de Madrid (1992), p. 94.

A l'hora, però, de constatar la capacitat explicativa de cada un dels models pel que fa als ingressos de la població, trobem que les diferències entre ells ja no són tan grans. De fet, els propis autors plantegen la comparació a l'estudi per comprobar-ne la validesa.

Cal assenyalar, que sempre és el model de Wright, sobretot en la versió reelaborada de Carabaña i González que anomenen 'nueva categoria socioeconómica', el que mostra una major capacitat explicativa de la realitat estudiada, però des del nostre punt de vista, no tanta com caldria esperar donada la seva solidesa teòrica. El problema, doncs, està en què, malgrat les diferències teòriques i de construcció entre els models, la comprovació que estableixen no mostra una mesura igual de diferència en la seva capacitat explicativa. Anem per parts.

En primer lloc, centrant-nos en l'estudi fet a la Comunidad de Madrid, els tres models de classe, el de Goldthorpe, el de Wright i la 'nueva categoria socioeconómica', expliquen un percentatge baixíssim de la variabilitat dels ingressos laborals: 10,82%, 19,30% i 19,27% respectivament. De l'altra, mentre que l'índex d'associació per al model de Goldthorpe és de 27,65%, per al model de Wright és de 33,47% i per la "nueva categoria socioeconómica" de 36,38%¹².

S'ha de prendre en consideració que el test estadístic de l'anàlisi de la variància és un dels més durs i en les investigacions al camp de les ciències socials es fa difícil explicar un tant per cent elevat de la mateixa. Però, malgrat aquesta consideració d'importància, insistim en què el tant per cent de variància explicada no difereix en una mesura prou important amb l'aplicació dels diferents models, atès les grans diferències teòriques existents entre ells.

It has been important to emphasize the difference between measures of occupational class in order to grasp the very different theoretical objectives of the sociologists who

¹² Veure Comunidad de Madrid (1992), pp. 54-56.

have developed them; for practical purposes, however, the empirical findings associated with the different measures are often very similar. (Crompton 1993, p. 121)

Probablement similaritats d'aquest tipus en els resultats han contribuït a què Scase (1992) afirmi:

Indeed, such 'empirical' definitions of social class are often little more than statistical artifacts that produce even more vague and ambiguous descriptions of social reality than their constituent occupational categories. (Scase 1992, p.3)

Davant d'opinions com aquestes, que hem volgut remarcar per la seva especial significativitat, i de moltes altres sobre la problemàtica del concepte de classe, no és estrany que es dubti de la seva utilitat per estudiar la realitat social. És en aquest punt, on hem de tornar a incidir en la importància d'establir empíricament el nexa entre ocupació i classe social.

4.3.2. La importància d'establir empíricament el lligam entre ocupació i classe social

En la majoria d'anàlisis de la realitat empírica, com l'acabat d'exemplificar, hi ha quatre trams diferenciats al procés investigador:

- la informació s'obté del treball dels qui contesten en termes dels seus títols, deures i guanys a la feina;

- aquests llocs aleshores es col·loquen en una sèrie de categories ocupacionals com treballadors no manuals rutinaris, directors i professionals altament qualificats, etc.;

-aquests grups es distribueixen en un nombre de classes segons el model teòric pertinent;

-finalment, a partir d'aquestes classes, així constituïdes, es comprova la seva pertinença per a l'estudi de les desigualtats creuant-les per variables com els ingressos, el vot, etc.

Amb aquest procés de recerca no és sorprenent que els grups de classe estiguin caracteritzats per una gran heterogeneïtat d'actituds polítiques i d'estils de vida. Perquè hi ha una pregunta anterior a plantejar-se que ha d'ésser contestada no només amb la teoria sinó també a partir dels resultats empírics: com les posicions al mercat laboral dels individus els lliguen a aquests a determinades posicions de classe.

Aquest lligam, tot i que el teoritzem hipotèticament, com farem nosaltres, abans de l'estudi de la realitat no ens porta a estudiar aquesta des de categories de classe ja predeterminades que engloven d'una manera o una altra la diversitat d'ocupacions de l'individu, sinó que considerem com una pregunta clau de la nostra investigació la constatació de la forma que pren aquest lligam.

Sembla força evident i demostrat en la teoria actual, que l'ocupació de l'individu, el món del treball en definitiva, és el que ens permet situar als individus en l'esquema de classes socials. Encara que hi ha autors que diuen que és en la teorització, o manca de teorització, de la naturalesa d'aquest lligam, on s'ha produït una bona part de la confusió que envolta el terme de classe social.

La fonamentalitat d'aquest àmbit de la vida dels individus queda plenament demostrada des del mateix moment que models de classe molt diversos entre ells tenen la mateixa força explicativa o les diferències són mínimes des del punt de vista estadístic per acceptar-ne un per sobre de l'altre.

I és per aquesta mateixa raó, que nosaltres pensem que el primer que cal fer és constatar empíricament aquest lligam entre les ocupacions com a tals i les posicions de classe dels individus. Això, no vol pas dir no tenir un esquema de classe teòric, sinó plantejar l'anàlisi de les dades de manera que aquest acabi essent el resultat a constatar i no una estructura pre-determinada de les mateixes que no permeti cap altre resultat.

Tal com ja havíem plantejat al començament del capítol, la clau de l'anàlisi de les classes és en aquest nus: el lligam que hi ha entre la posició al mercat laboral dels individus i la seva posició en l'estructura de classes.

How, then, can these objectively structured social classes be seen to be relevant to the understanding of attitudes, behaviour and personal life-styles? This is a link that has to be established; it can be determined by designating the connections that exist between social classes and occupational positions. (Scase 1992, pp. 23-24)

Per tant, dos són els objectius principals que ha de cobrir el nostre mètode d'anàlisi per a l'estudi de les classes socials: d'una banda, la possibilitat de no incloure-hi el nexa entre classe i ocupació com una qüestió tancada que defineixi l'estructura; de l'altra incloure en la definició de classe altres característiques socials generadores de desigualtats entre els individus en una societat concreta.

4.3.3. La comprovació empírica de les classes socials

Tot model teòric, i per tant hipotètic, necessita de la validació empírica:

The moral is that all general statements about social classes or strata should be regarded as not proven unless accompanied by some empirical evidence and -no less important- by a statement of the concept of class on which it is based. (Calvert 1982, p. 201)

El tipus de validació empírica a què se somet el model teòric té una importància cabdal per establir la seva certesa i capacitat d'explicació de la realitat social. Per tant, el seu disseny és un tema clau en tota investigació.

Hem vist, anteriorment, com la separació teòrica entre la classe en ella i la classe per a ella permetia fer un gran pas endavant a l'estudi de l'estructura social. Alhora, també aquesta separació ha provocat força problemes al moment de la seva comprovació empírica.

La realitat de les classes socials és comprovable al moment que constitueixen fenòmens reconeixibles al nivell de l'experiència, és a dir, per Marx quan es constitueixen en grups d'acció.

El desplaçament de la consciència de classe en la definició de classe no vol dir que les classes definides al pla objectiu no es corresponguin en una comunitat d'accions i comportaments. De fet, l'existència d'estils de vida, valors i actituds diferents segons la classe social dels individus és el que ens permet parlar de la seva existència i importància en la nostra societat.

The explanatory power of the 'class' concept rests in the assumption that classes are regarded as significant social collectivities. (Crompton 1993, p. 113)

El tema dels estils de vida ha estat central per a la identificació de les classes mitjanes i la delimitació de les mateixes com a classes davant de la burgesia i del proletariat.

Gurvitch (1971) va veure en les diferències al camp de les necessitats un determinant molt important de les classes socials i accessible per a l'estudi empíric de les mateixes a partir dels pressupostos de les famílies. Per això, estudià com es divideixen les despeses dels obrers:

"Estudiar como se distribuyen los gastos de los obreros, cuáles son sus costumbres de consumo, hasta qué 'nivel de vida' se elevan o tienden a elevarse". (Gurvitch 1971, p. 171)

Amb l'augment del nivell de vida que ha experimentat la nostra societat durant els darrers anys, s'ha arribat a dir que el consum és més rellevant que la producció i que els estils de vida més que les classes socials tenen un paper molt important en la forma que prenen les actituds i els comportaments¹³.

Nevertheless, the increasing significance of consumption and lifestyle in late twentieth-century capitalism should not be allowed to obscure the fact that the economic factors identified by the nineteenth and early twentieth-century theorists of social class still play a major part - indeed, the major role- in the structuring and persistence of systems of social inequality. (Crompton 1993, p. 185)

No és el cas. Els comportaments i les actituds formen part dels estils de vida de la gent i aquests al seu conjunt es corresponen amb l'estructura de posicions objectives que dibuixen el mapa de classes que descriu l'estructura social d'una societat determinada.

That some indicators of living standard and life style are used to distinguish between alternative ways of assigning class positions to families, does not imply that the distinction among classes should be based on different living standards or that an operationalization of class is better, if it discriminates better between classes in these respects. But as classes are expected to differ in living standards and life styles, these indicators can be used to check the soundness of different operationalizations and to

13 veure Saunders (1990) i (1984).

lend support to the theoretical ideas behind them. (Erikson 1984, p. 512)

L'exemple més important que ho il·lustra és el treball de Pierre Bourdieu. Bourdieu elabora una teoria de la relació entre els estils de vida i els condicionaments materials de l'existència. Segons Brubaker (1985), la teoria de Bourdieu, és una teoria de la relació de l'estratificació per estatus en l'estratificació per classes.

La classe social per a Bourdieu és reconeixible en unes condicions externes d'existència compartides, en disposicions internalitzades compartides, en configuracions de poder compartides i en estils de vida compartits. En aquest plantejament el concepte d'hàbitus esdevé central:

Para ello se hace necesario volver al principio unificador y generador de las prácticas, es decir, al *habitus* de clase como forma incorporada de la condición de clase y de los condicionamientos que esta condición impone; por consiguiente, hay que construir la clase objetiva como conjunto de agentes que se encuentran situados en unas condiciones de existencia homogéneas, apropiadas para engendrar unas prácticas semejantes, y que poseen un conjunto de propiedades comunes, propiedades objetivadas, a veces garantizadas jurídicamente (como la posesión de bienes o de poderes) o incorporadas, como los *habitus* de clase (y, en particular, los sistemas de esquemas clasificadores). (Bourdieu 1988, pp. 99-100)¹⁴

L'hàbitus designa un esquema de pensament i percepció, que es crea mitjançant l'estructura de classes i que comporta uns estils de vida determinats¹⁵. L'hàbitus produeix unes pràctiques

14 I afegeix a peu de pàgina: La classe objetiva no debe confundirse con la clase movilizadora, conjunto de agentes reunidos, sobre la base de la homogeneidad de las propiedades objetivadas o incorporadas que definen la clase objetiva, con vistas a la lucha destinada a salvaguardar o a modificar la estructura de la distribución de las propiedades objetivadas. (Bourdieu 1988, p. 100)

15 Lasch i Urry (1987) resumeixen molt encertadament les relacions que Bourdieu estableix entre classe, gust i hàbitus.

enclassables i confereix la capacitat de diferenciar i apreciar les pràctiques i els productes socials.

El *habitus* es a la vez, en efecto, el principio generador de prácticas objetivamente enclasables y el sistema de enclasamiento (*principium divisionis*) de esas prácticas. Es en la relación entre las dos capacidades que definen al *habitus* - la capacidad de producir unas prácticas y unas obras enclasables y la capacidad de diferenciar y de apreciar estas prácticas y estos productos (gusto) - donde se constituye el mundo social representado, esto es, el espacio de los estilos de vida. (Bourdieu 1988, p. 170)

Per a cada classe o fracció de classe existeix una variant d'hàbitus.

Debido al hecho de que unas condiciones de existencia diferentes producen unos *habitus* diferentes, sistemas de esquemas generadores susceptibles de ser aplicados, por simple transferencia, a los dominios más diferentes de la práctica, las prácticas que engendran los distintos *habitus* se presentan como unas configuraciones sistemáticas de propiedades que expresan las diferencias objetivamente inscritas en las condiciones de existencia bajo la forma de sistemas de variaciones diferenciales que, percibidas por unos agentes dotados de los necesarios esquemas de percepción y de apreciación para descubrir, interpretar y evaluar en ellos las características pertinentes, funcionan como unos estilos de vida. (Bourdieu 1988, p. 170)

En aquest punt, retrobem el començament del capítol amb la diferenciació de classe en ella i classe per a ella, aglutinada en una definició de classe i , per tant, en un plantejament d'investigació comprensius de les diverses dimensions de les classes socials com a tals: condicions materials, hàbits i comportaments socials.

4.4. Conclusió

En conclusió, totes les dificultats teòriques exposades fins aquí, fan que no s'hagi de postular a priori l'existència de les classes socials com a categories tancades d'anàlisi, enteses com a grups amb condicions i estils de vida homogenis, i derivades de les posicions en les relacions de producció, sinó que s'hagin de sotmetre les dades a l'anàlisi empírica per veure quina és la configuració real de les classes que apareix i comprovar si les nostres hipòtesis són correctes.

Per això, no hem partit d'una atribució prèvia del caràcter de classe, sinó que hem utilitzat diversos grups de variables per arribar a construir les classes socials, seguint el criteri de Bourdieu.

"La clase social no es definida por una propiedad (aunque se trate de la más determinante como el volumen y la estructura del capital), ni por una suma de propiedades (propiedades de sexo, de edad, de origen social o étnico, de rentas, de nivel de instrucción, etc.), ni tampoco por una cadena de propiedades, ordenadas a partir de una propiedad fundamental (la posición en las relaciones de producción) en una relación de causa a efecto, de condicionante a condicionado, sino por la estructura de relaciones entre todas las propiedades pertinentes que confiere a cada una de ellas y a los efectos que ejerce sobre las prácticas, su valor propio" (Bourdieu 1988, p. 109).

No significa caure a l'empirisme extrem que consistiria en esperar a veure com s'agrupen les dades, empirisme que ha rebut ja prou crítiques i que és un dels perills constants en les grans enquestes.

El mètode que proposem basat en l'aplicació de les tècniques estadístiques d'anàlisi de correspondències múltiples i de classificació automàtica jeràrquica ens permet analitzar l'estructura de classes socials des d'una òptica

multidimensional. De manera que, ens és possible incorporar en la nostra definició de classes d'altres variables definidores de desigualtats com el sexe, l'edat o l'origen geogràfic; i, alhora, podem mantenir la definició de la unitat d'anàlisi com individual i familiar. Aquesta metodologia ens permet poder incloure al nostre estudi de l'estructura social a tots els individus i no només aquells que tenen un lligam directe amb l'ocupació.

Així mateix, inclourem en la mateixa, la informació sobre hàbits i comportaments de la població que ofereix la base de dades de l'Enquesta Metropolitana com un indicador d'hàbitus de classe. És del tot cert que la definició d'hàbitus de Bourdieu inclou molts més elements, però la informació de la que disposem és suficient per donar-nos indicis sobre les diferències als hàbits i condicions de vida dels individus.

Aquesta metodologia, que desenvoluparem en detall en els seus aspectes tècnics després del capítol de les hipòtesis, ens ha semblat la més idònia per enfrontar-nos a un dels problemes teòrics més difícils de resoldre en sociologia: el dels elements centrals en l'organització de l'estructura social i en la configuració dels grups socials.

5. Les hipòtesis sobre les classes socials a la Regió Metropolitana de Barcelona	174
5.1. Hipòtesis sobre la definició de les classes socials.....	175
5.2. El mapa de classes de la Regió Metropolitana de Barcelona.....	177

Les hipòtesis aquí explicitades són la sintetització de les diferents idees teòriques que han anat sorgint als capítols precedents i de les que aquí es presenten les fonamentals, com a elements de contrastació amb la realitat i, alhora, com a guies d'anàlisi de les dades que la representen.

El conjunt d'hipòtesis que ha guiat la realització d'aquest estudi sobre l'estructura social de la Regió Metropolitana de Barcelona, està format per dos grups diferenciats. D'una banda, les que fan referència als aspectes generals de definició de les classes socials i de concepció general de l'estudi de l'estructura social. De l'altra, les hipòtesis que es refereixen al mapa de classes concret que creiem existeix a la regió i a la seva caracterització segons les condicions, hàbits i comportaments dels qui disposem informació. Aquest segon apartat està subdividit en: classe alta, la vella classe mitjana, la nova classe mitjana i la classe treballadora.

5.1. Hipòtesis sobre la definició de les classes socials

La hipòtesi general de la que partim és que les classes socials, definides a partir de les posicions en les relacions socials de producció, segueixen essent fonamentals, encara que no les úniques, per explicar les diferències en les formes de vida i l'accés als recursos econòmics. Però, només la comprovació empírica ens permetrà confirmar el tipus de lligam entre classe social i ocupació i, alhora, amb variables com el sexe, l'edat i l'origen geogràfic generadores també de desigualtat en la nostra societat. Seran els hàbits i comportaments diferenciats els que ens informaran de les fronteres entre les classes socials existents.

Per tant, les hipòtesis centrals de la investigació són les següents:

La categoria de classe social encara és rellevant per a l'anàlisi de l'estructura social a la nostra societat i és a partir de les classes que es segueixen estructurant les desigualtats fonamentals entre la població.

La posició dels individus al mercat laboral és l'indicador principal que posseïm de la posició de classe dels individus, però no l'únic.

La classe social és, alhora, individual i familiar, sense que per això ambdues hagin de ser iguals, i les posicions dels individus són resultat d'ambdues.

Les condicions de vida, els comportaments i els hàbits de la població són els que ens donen informació sobre quins són els límits actuals de les classes socials.

L'anàlisi empírica de les classes socials cal que parteixi de les ocupacions per arribar a les classes, sense que això vulgui dir que no es tingui el model teòric-hipotètic de classes elaborat, però aquest no pot donar-se com a categories apriorístiques tancades d'anàlisi de la realitat perquè llavors la comprovació és tautològica, donat que la posició al mercat laboral entesa en un sentit ampli sempre és pertinent per a l'estudi de les desigualtats en la nostra societat.

Dit d'una altra manera, la pregunta bàsica que ens formulem és la de saber quines són les diferències en l'accés a la riquesa i les formes de vida i si es configuren a partir de les posicions dels individus al sistema productiu, o bé si hi ha d'altres criteris que poden ser més eficaços per explicar aquestes diferències. És per això, que deixem el lligam entre les categories ocupacionals i les classes socials obert, per

comprovar empíricament el mapa de classes hipotètic que proposem a continuació.

5.2. El mapa de classes de la Regió Metropolitana de Barcelona: hipòtesis sobre condicions, hàbits i comportaments de la població

Partim de la hipòtesi d'una estructura de classes dividida en dos grans classes, que, de totes maneres, no són internament homogènies; s'ha de distingir en ella segmentacions, que seguint la terminologia feta servir per Poulantzas (1972), podem classificar com 'fraccions', i 'capes'.

Poulantzas introdueix al nivell de les formacions socials els termes de fraccions, estrats i categories que operen dins de les classes socials¹. Les fraccions designen llocs diferenciats al sistema d'explotació, per exemple els artesans són un sector menys explotat del proletariat, i els capitalistes financers

1 a) Por categorías sociales puede entenderse, más particularmente, conjuntos sociales con "efectos pertinentes" -que pueden llegar a ser, como demostró Lenin, fuerzas sociales-, cuyo rasgo distintivo reposa sobre su relación específica y sobredeterminante con estructuras distintas de las económicas: éste es sobre todo el caso de la burocracia en sus relaciones con el Estado, y de los "intelectuales" en sus relaciones con lo ideológico. (...)

b) Por fracciones autónomas de clase se designan las que constituyen el sustrato de fuerzas sociales eventuales, y por fracciones conjuntos sociales susceptibles de convertirse en fracciones autónomas; y esto según el criterio de los "efectos pertinentes".

c) Puede reservarse el nombre de estratos sociales para los efectos secundarios de la combinación de los modos de producción en una formación social sobre las clases -tal es el caso de la 'aristocracia obrera' de Lenin-, las categorías -por ejemplo, las "alturas" de la burocracia y de la administración de que habla Lenin- y de las fracciones. (Poulantzas 1972, . P. 98)

tenen unes bases diferents per a l'explotació que no pas els burgesos industrials.

Per a nosaltres, la classe mitjana actual està dividida per dues fraccions diferenciades: els propietaris i els que venen la seva força de treball. Els primers els anomenem la vella classe mitjana o la classe mitjana propietària; els segons la nova classe mitjana. Bourdieu (1988) també fa servir el concepte fracció per designar estructures patrimonials diferents.

Alhora, tant les dues fraccions de classe mitjana com la classe treballadora presenten també grups diferenciats en el seu interior. El concepte que fem servir per situar-los és el de capa o grup social, donat que designen les mateixes condicions que per al conjunt de la classe, però amb una certa estratificació interna.

L'ubicació de les diferents capes i fraccions en cada classe no pot fer-se a priori sinó en forma hipotètica; només després del desenvolupament empíric podrem afirmar quina és l'ordenació dels diversos grups en l'estructura social.

No només existeixen dificultats teòriques, sinó que a més a més l'etapa de transició política ha suposat una remodelació de l'estructura social barcelonina per tres causes fonamentalment: 1) la crisi industrial dels primers anys 80 i el creixement dels serveis; 2) la formació d'una nova élite política amb la constitució de les administracions democràtiques i els governs autonòmics i municipals; 3) el creixement educatiu i la transformació dels llocs de treball.

Aquesta estructura es troba encara en plena transformació pel que fa als efectes deguts als canvis tecnològics, però, sembla trobar-se ja al punt de consolidació pel que respecta a l'accés de grups nous a llocs de poder.

ESTRUCTURA DE CLASSES

Classe alta	-grans empresaris -directius de grans empreses -alts càrrecs de l'administració
Vella classe mitjana	-petits empresaris amb assalariats -autònoms (propietaris sense assalariats) -comerciants -propietaris agraris -professionals liberals
Nova classe mitjana	-directors i gerents -personal altament qualificat -tècnics mitjans -empleats administratius -contramestres i capatassos
Classe treballadora	-treballadors qualificats -treballadors sense qualificació -treballadors agraris

El nostre esquema de classes, basat en les relacions socials de producció, té dos eixos centrals de posicionament de classe: la propietat i el coneixement o qualificació. Aquestes dues dimensions són, per a nosaltres, centrals per explicar l'estructura de classes a les societats avançades a partir de les ocupacions.

És evident que presentem un esquema de classes socials truncat, no hi apareix el grup social que hem anomenat la infra-classe. La raó és que és l'anàlisi empírica la que ha de mostrar on i en quins casos les diferents posicions en les relacions de producció es veuen situades en aquest grup de l'estructura social, no podem establir els límits a priori.

Hem de dir també, que el tipus de dades de les quals disposem no ens permet tenir informació sobre els extrems de l'estructura social. Ho veurem al capítol sobre l'abast de la mostra i, per tant, és molt possible que també se'ns faci difícil definir la classe alta de la Regió Metropolitana de Barcelona.

A partir d'aquesta constatació, veurem quina és la importància real de les classes i comprovarem quines són les seves característiques actuals a la Regió Metropolitana de Barcelona, mitjançant l'àmplia informació que tenim sobre condicions, hàbits i comportaments de la població.

5.2.1. La classe alta

La dificultat més gran des del punt de vista empíric, es troba en la identificació de la classe alta, per les raons que ja hem assenyalat. La classe alta està composta pels grans empresaris industrials, financers i de serveis; a ells s'ha d'afegir els directors-gerents de les grans empreses - numèricament els grans terratinents ostenten valors inapreciables en aquesta zona.

Les anàlisis realitzades fins al moment, mostren l'escassetat numèrica d'aquests dos grups, i l'error d'atribuir a tots els empresaris amb assalariats la pertinença a la classe alta: l'empresari comprèn, a la regió metropolitana, un gran nombre de propietaris d'empresa petita i mitjana, amb nivells d'ingressos i formes de vida que, en alguns casos, es poden assimilar als de la classe mitjana i fins i tot a la treballadora. La mateixa consideració podem fer respecte als

alts funcionaris de l'administració, els directius i gerents de les grans empreses i certs professionals liberals, situacions ocupacionals que, en alguns casos, poden formar part de la classe alta.

De fet, aquests tres grups, es troben en posicions contradictòries: dos d'ells són assalariats, i el tercer comparteix, en alguns casos, l'exercici liberal de la professió amb l'exercici assalariat, essent la seva situació molt fluida. Per definició, la possessió de capital econòmic és limitada, donat que no hi ha possessió de mitjans de producció que impliquin una apropiació de plus-vàlua; però, ostenten unes altres formes d'apropriació de capital: en termes de Bourdieu, tant els tècnics altament qualificats com els professionals liberals disposen de les quotes més grans de capital cultural en la nostra societat (Bourdieu i Passeron, 1970).

Pel que fa als alts funcionaris de l'administració, es tracta d'una posició que és cada vegada més important, donat el creixement continuat de les funcions de l'administració: si bé no posseeixen en propietat el capital econòmic, gestionen els diners públics i en tenen el control. Aquests fet, els permet acumular personalment un capital social constituït per relacions socials que, fins i tot, en el cas dels càrrecs polítics que no resulten reelegits, poden transformar-se en llocs d'alt nivell en l'empresa privada o en l'administració.

En definitiva, formen part de l'élite del poder, o tenen una part del control del treball assalariat -seguint el criteri de Wright- i, per tant, considerem que una part d'aquests col·lectius s' inclourà a la classe alta, essent l'anàlisi empírica de les condicions i formes de vida la que ens permeti establir la frontera i validar aquesta hipòtesi.

Amb tot, existeixen certes dificultats per detectar les formes de vida de la classe alta a través d'enquestes, i això per dues raons: per una banda, la ja assenyalada invisibilitat d'aquest grup social.

A diferència del que passava en etapes històriques anteriors, en les que la classe alta tendia a fer ostentació de la seva riquesa -per exemple, amb la construcció de grans mansions en les zones luxoses molt visibles de la ciutat, envoltar-se de servei: xofers, mainaderes que permetien identificar la seva condició, etc.-, la classe alta actual sembla haver tendit a viure en zones apartades -Pedralbes, Sant Just- o en urbanitzacions una mica allunyades de la gran ciutat, i a fer escassa ostentació externa de la seva riquesa. La classe alta avui no és distingeix per construir un 'centre', en termes urbans i socials, el que fa més difícil la seva delimitació i la seva anàlisi. Això, no significa però, que els espais que frequenta no segueixen essent exclusius.

Alguna cosa semblant passa en termes polítics: no existeix un partit que actui com a portaveu d'aquest grup social, dels seus interessos, de la seva ideologia, i de les seves opcions, fet que no significa, per altra banda, que aquests interessos hagin deixat d'existir o de tenir un pes decisiu a la nostra societat.

La segona dificultat, és d'ordre numèric: una mostra representativa del conjunt de la població sol contenir un nombre molt reduït de persones pertanyents a aquest grup social, de manera que no és l'instrument idoni per al seu estudi.

Es tracta, per tant, d'un grup social que ha de ser estudiat amb un altre tipus d'instrument, o a partir d'una enquesta específica. Amb tot, esperem poder respondre a algunes de les preguntes bàsiques que existeixen respecte a la classe alta de la regió, des de la seva composició, en el sentit d'inclusió o no dels grups mencionats, fins a les formes de vida.

5.2.2. La classe mitjana

Els problemes d'identificació de la classe mitjana se situen bàsicament en les seves fronteres, tant als seus límits superiors, en relació als grups dels directors i gerents d'empreses i alts carrècs de l'administració, com inferiors, en relació a capes com la dels contramestres i capatassos com respecte als empleats. Amb tot, les característiques de classe mitjana fan que sigui avui més visible, fins i tot en termes polítics i ideològics que la classe alta.

Ja hem assenyalat que l'element central de definició de la classe, és la seva divisió en dues fraccions clarament diferenciades: la propietària i l'assalariada.

Fem servir la hipòtesi ja explorada en d'altres treballs (Carreño et al. 1987; Subirats i Miguélez 1991), d'una forta diferència dels estils de vida de cada una de les fraccions de la classe mitjana catalana: la vella classe mitjana, que ostenta la propietat dels mitjans de producció -comerciants, empresaris mitjans i petits, un reduït nombre de propietaris agraris-; i la nova classe mitjana, formada per assalariats amb nivells alts i mitjos de qualificació: tècnics alts, mitjans i empleats. Les dades comparatives entre 1985 i 1990 de l'Enquesta Metropolitana de Barcelona indiquen el creixement d'aquesta segona fracció.

Encara que la tensió de fons que sustenta l'estructura social segueix essent, la que enfronta als grans propietaris dels mitjans de producció i als treballadors manuals, hi ha d'altres conflictes, que també apareixen en primer pla: els conflictes que es plantegen entre aquestes dues fraccions de la classe mitjana, que són precisament els grups on es produeix una mobilitat social més gran, i que més directament s'han beneficiat dels canvis que ha suposat la transició democràtica.

Les ideologies, els símbols, els estils de l'élite política catalana es troben dividits entre un grup que actua bàsicament a partir de l'ethos de la vella classe mitjana i un altre que actua a partir de l'ethos de la nova classe mitjana. Malgrat la continuïtat entre ambdues fraccions -la nova classe mitjana creix en gran part a expenses de la vella classe mitjana-, són diferents en la seva forma de vida i també en les seves posicions ideològiques, com resultat de la seva diferent inserció en l'estructura productiva i de les diferents possibilitats que això comporta. Vegem algunes de les hipòtesis relatives a les seves formes de vida.

La vella classe mitjana

La classe mitjana tradicional deriva la seva posició social de la propietat dels mitjans de producció, explotats, en alguns casos a partir de treball assalariat aliè i en d'altres a partir del treball familiar.

Aquest lligam amb la propietat sembla propiciar una sèrie d'hàbits i formes de vida i posicions ideològiques: la vinculació familiar a un patrimoni implica una necessitat de manteniment de normes estrictes de grup dins de la família, i per tant, tendeix a oposar-se a la modernització familiar i a la substitució dels rols tradicionals per altres més igualitaris, que dificulten la imposició de la disciplina familiar necessària per al manteniment de negocis relativament precaris, basat sovint en treball familiar no pagat als preus del mercat.

En aquest grup social, esdevé fonamental el treball productiu de la dona com a treball no pagat i moltes vegades ni reconegut com a tal i que és una part fonamental d'abaratiment dels costos de producció del negoci.

En conseqüència, és de preveure que les formes de família i les relacions familiars seran de tall més tradicional que en d'altres grups socials, i que no es produirà un estímul a la diferenciació individual, sinó al manteniment d'hàbits col·lectius ritualitzats: festes tradicionals, vacances en família, control sobre els fills, etc. Les formes d'oci estaran, per tant, encaminades a reforçar els vincles de cohesió del grup familiar: la forma de transcendència personal, en aquest grup social, és precisament l'herència, i per tant la continuïtat familiar és fonamental.

Econòmicament, la posició de la petita burgesia és inestable, donat que ocupa, d'una manera relativament provisional, àmbits econòmics d'escassa rentabilitat, no explotats pel gran capital, però que poden passar a ser-ho. Això, la situa en posicions defensives i la fa tendir a restringir el nombre de fills, per assegurar-los un lloc en la classe mitjana, sovint a través dels estudis. Però, l'ús del sistema educatiu com a via de mobilitat social i d'inserció al sistema productiu és menys intensa per a aquest grup que per a la nova classe mitjana.

Aquesta posició econòmicament defensiva, permet també entendre les posicions ideològiques d'aquest grup social. La penetració del gran capital i la modernització de la vida productiva tendeixen a privar-lo cada vegada més de la propietat dels mitjans de producció i per tant de la seva base econòmica. Per això, és un grup políticament conservador.

Alhora, és contrari al desenvolupament del sector públic: la seva base social és la propietat privada sustentada per l'esforç personal i per tant, recela d'un sector públic que s'alimenta dels impostos i que no té els criteris de rendabilitat com a base de les seves actuacions econòmiques. A Catalunya, això suposa en el moment actual que és també una classe social nacionalista: l'antiestatalisme és fàcilment transformable en antientralisme, i el victimisme derivat de la seva posició econòmica i de la seva vulnerabilitat davant del

gran capital pot també convertir-se fàcilment en un victimisme davant l'enemic extern caracteritzat com una amenaça per a Catalunya.

Alhora, els seus valors no són universalistes, sinó de defensa de l'estatus del grup, i per això, tendeix a emfasitzar la diferència amb la classe treballadora, el que donada la composició lingüística d'aquesta contribueix a la seva afirmació del catalanisme.

La nova classe mitjana

La nova classe mitjana és en alguns aspectes oposada a aquest grup. La seva posició al mercat de treball no es basa en la propietat, sinó en la salarització; però la seva alta qualificació acadèmica li permet ocupar llocs que comporten remuneracions elevades, i fins i tot, altes quotes de decisió i de control. Tenen un accés creixent a la disposició dels mitjans econòmics, però la seva característica bàsica és la possessió de capital cultural; fins al punt que Berger (1991), els designa com la classe instruïda.

Aquesta disposició de capital cultural en comptes de capital econòmic és el que ha dificultat la seva identificació com a classe; per a Berger, els qui no pertanyen a ella no la perceben encara com a classe i segueixen pensant en ella en termes de l'antiga estratificació de la que emergeix; però, si la hipòtesi sobre la classe instruïda es manté, es refereix a una classe molt nova i molt en auge. La nostra hipòtesi és que en efecte Berger té raó en aquest punt i que també en l'àrea urbana barcelonina està configurant-se una nova classe social a partir d'aquestes posicions d'assalariats d'alt nivell educatiu.

Al terreny polític, assenyala Berger, que aquesta fracció de classe és anticapitalista; les raons que ell addueix són probablement discutibles, encara que amaguen una intuïció aguda: el que proporciona aquesta nova classe mitjana són serveis, i sobretot a Europa aquests serveis estan molt vinculats a l'expansió de l'estat del benestar.

Per aquesta raó, és més procliu a l'expansió del sector públic que a l'expansió del sector privat; però, hi ha també probablement altres raons que Berger no ha assenyalat: com a classe ascendent planteja els seus interessos com a universals, i en aquest aspecte s'oposa a la defensa dels interessos privats característica del capitalisme. Com no pot actuar a partir d'un capital econòmic propi, necessita fer-ho a partir de les institucions i dels diners públics; i, alhora, per ampliar la seva esfera d'acció necessita el recolçament d'altres classes socials, en especial de la classe treballadora, -encara que sabem que la nova classe mitjana està en una posició contradictòria i per tant el seu sistema d'aliances pot variar segons la conjuntura-, i això la condueix igualment a posicions anticapitalistes.

Per això, les seves simpaties polítiques se situen, fonamentalment, als partits d'esquerra, encara que les seves formes de vida difereixen molt de les de la classe treballadora. El grau de radicalisme que expressa depèn en gran part de les seves possibilitats conjunturals d'insertar-se i desenvolupar la seva acció amb èxit en l'estructura social.

Pel que fa als seus estils de vida, la hipòtesi que fem servir és que l'acumulació de capital cultural domina les seves formes d'oci, i la prioritat de l'ascens social individualitzat domina les seves formes familiars i de relació. En l'àmbit de l'oci les seves activitats seran individualitzades i cap a l'acumulació cultural: lectura, informació, apropiació de la cultura culta, en els termes de Bourdieu. Es tracta, justament, d'un intent de legitimació i ennobliment realitzat a través de l'àmbit en què es recolça: el del coneixement.

Així, per exemple, és probable que les vacances es converteixin sovint en viatges per a conèixer llocs prestigiosos o exòtics i que revesteixen un caràcter d'aventura individual que tendeix a evitar les formes de turisme massiu.

Precisament, pel caràcter de classe ascendent i de l'intent per part de molts dels seus membres de mobilitat ascendent, hi ha en aquest grup una tendència de globalitat de l'experiència personal, a rebutjar la compartimentació i a afrontar els diversos moments de la vida com a part d'un enriquiment cultural que constitueix una forma específica de noblesa, és a dir, que li confereix als seus propis ulls el dret de disfrutar d'un accés privilegiat als recursos col·lectius.

Aquesta característica, els condueix a una visió del temps diferent dels altres grups socials: al tractar-se d'un grup que progressa amb el seu esforç, el treball és un valor positiu, i en certa manera tota l'activitat es desenvolupa en funció del treball: l'esport o els viatges poden ser viscuts com elements lligats al treball, com a moments de descans per estar en forma per al treball o com a moments de relació social. Els dinars de treball són un bon exemple d'això. D'aquí la hipòtesi d'una vivència del temps diferent a la dels altres grups socials.

En quant a la família es tracta d'una institució en aquest grup social més inestable per dos fets: la importància del procés d'individuació, és a dir, la preponderació dels interessos individuals - vinculats al treball i a la carrera professional- davant dels interessos del conjunt familiar.

La família ja no és una base per a la producció: els vincles econòmics es debiliten la reproducció biològica no és essencial per a la reproducció d'un nom o d'una empresa, sinó que és més aviat un obstacle en un projecte professional que absorbeix gran quantitat de temps i d'energia. Alhora, les dones d'aquest grup social són les que desenvolupen més autonomia professional.

Una darrera hipòtesi per a aquest grup és la que es refereix a les formes de consum. Es tracta d'un grup social consumista, interessat sobretot en els objectes que representen una innovació tecnològica, fet que té relació amb la importància de la ciència i de la tècnica com a base de la seva posició social². La seva forma de reproducció de les posicions socials és a través de l'educació: és, per tant, el grup social que fa un ús més intensiu del sistema educatiu.

5.2.3. La classe treballadora

La classe treballadora de la regió metropolitana es troba també en una etapa de transformació. Cap els anys seixanta es va constituir una classe obrera filla en gran part de la immigració procedent d'altres regions de l'Estat espanyol, que es va anar assentant en determinades poblacions de la regió i en algunes zones de Barcelona.

La seva entrada massiva en l'estructura social existent, va actuar com a element de cohesió interna, i va propiciar que l'antiga classe treballadora existent a la regió experimentés un procés de mobilitat social ascendent.

Actualment, la classe obrera procedent de la immigració ha arribat en gran part a l'edat de la jubilació; els canvis al mercat de treball i el creixement dels serveis propicien l'aparició d'una classe treballadora que té més dificultats per definir una identitat i en la qual el tret de l'origen geogràfic de procedència ha d'haver perdut la seva centralitat.

² "Entre les 'noves capes mitjanes', en particular aquelles ocupades en l'administració en els seus diferents nivells es desenvolupa molt fortament una nova ideologia, la ideologia modernitzadora". (Miguélez i Solé 1987, p. 150)

D'una banda, s'ha produït un procés d'integració en la societat catalana; de l'altra, l'adopció dels valors i comportaments que tradicionalment s'han atribuït a la classe mitjana: valors d'individualisme que impliquen, alhora, una més gran fragilitat de les formes de família i un replegament sobre l'àmbit privat; consumisme com a prova d'integració social; intent de mobilitat ascendent a través del sistema educatiu.

Existeixen, però, encara desigualtats prou importants entre un i altre grup social. Per exemple, les dades de la pròpia regió mostren com la probabilitat d'accedir a la universitat depèn fortament encara de l'origen social dels individus. Alhora, malgrat el consumisme que caracteritza a la nostra societat, aquest grup social és el que incorpora en darrer lloc, en el moment de la massificació, els diferents productes que apareixen al mercat.

A l'àmbit familiar, malgrat la persistència d'estructures familiars més nombroses, s'han anat introduint els nous patrons de fertilitat més reduïda i la nova organització social fa cada vegada més difícil la coexistència amb la família extensa.

Per tant es pot dir que tendeix a imitar a la nova classe mitjana, generadora de models col·lectius; tret que els marca amb una certa marginació comparativa: fracàs escolar, ús d'espais més limitats propers al domicili, accés limitat a les noves tecnologies, etc.

Els estudis sobre els estils de vida i característiques de la classe treballadora són més minoritaris que no els dedicats a la nova classe mitjana. Això, produeix manca d'informació i un cert biaix en la seva consideració com la classe que es caracteritza per les mancances, pobresa i absències d'aquells trets definidors als diferents àmbits de la vida social de la nova classe mitjana.

Per exemple, en el cas de la cultura, el més habitual és parlar-ne en aquests termes³, que no pas ressaltar aquells elements que els poden ésser més específics i que permeten parlar d'un tipus diferent de cultura de classe.

Un altre element que hem de tenir en compte, és que la classe treballadora tampoc és homogènia. Existeixen situacions diferenciades entre els treballadors qualificats i els no qualificats, i, d'altra banda, les diverses situacions laborals i l'edat tenen també un paper important en parlar de desigualtats al seu si. Hem de veure quins d'aquests aspectes juga un paper més important en el moment de definir els grups que la componen.

Alhora, es manté com una incògnita a resoldre empíricament la qüestió de la proletarització dels grups més desqualificats de la classe mitjana i de la seva possible inclusió en aquesta classe social.

Una vegada explicitades les hipòtesis centrals per a l'anàlisi de l'estructura social de la regió metropolitana cal que coneguem amb detall quina ha estat la metodologia dissenyada per dur a terme la seva comprovació.

³ Veure Bourdieu (1988).

6. El tractament de les dades	192
6.1. Disseny de la investigació empírica.....	193
6.1.1. L'anàlisi de correspondències múltiple.....	196
6.1.2. La classificació automàtica jerarquitzada..	204
6.2. L'abast de la mostra.....	208
6.2.1. La mostra de l'Enquesta de la Regió Metropolitana de Barcelona.....	211
6.2.2. Els col·lectius extrems de l'estructura social.....	215
6.3. Les variables de definició dels grups socials.....	217
6.3.1. Les variables estructurals.....	217
6.3.2. Accés als recursos i formes de vida.....	236

6.1. Disseny de la investigació empírica

Tal com ha quedat palès al model d'anàlisi, i posteriorment en les hipòtesis, és evident que una de les complexitats més grans del nostre estudi rau al caràcter multidimensional del problema abordat, al fet d'enfrontar-nos amb el problema de fer visible aquesta construcció multidimensional i en fer d'ella una interpretació en termes d'estructura.

En efecte, l'existència de desigualtats socials és evident. Ara bé, és l'esquema de les classes socials elaborat per nosaltres útil per comprendre les desigualtats que es detecten? Quins són els comportaments i hàbits diferencials de les classes socials? Quines pràctiques són compartides i quines pràctiques són diferents? S'observen empíricament prou diferències en les formes de vida i en la disposició de la riquesa segons les classes socials per a què puguem afirmar que aquest és el criteri fonamental de segmentació social?

Per tant, les finalitats prioritàries del disseny de tractament de les dades han estat:

-Representar l'estructura de relació de les dades com una radiografia que ens revelava estructures presents en la taula de dades però ocultes en interpretacions a partir d'anàlisis bivariades¹.

-Resumir la complexitat de les dades, amb la menor pèrdua d'informació possible, a les dimensions més significatives, de la descripció inicial.

¹ La metodologia emprada respon a la necessitat d'aprofundir en les relacions d'interdependència que s'estableixen entre les variables qualitatives observades en una mateixa població, i en particular insistint en explicar com els diferents valors o categories de les variables s'interrelacionen els uns amb els altres.

Per aquestes dues raons, les tècniques analítiques triades han estat l'anàlisi de correspondències múltiples i la classificació automàtica jerarquitzada.

Per elles mateixes les tècniques d'anàlisi no ofereixen un accés directe a la realitat sinó que s'inscriuen, igual que les dades de les quals parteix, al marc conceptual que ha presidit la formalització del protocol inicial de les dades, i aquesta és una premisa que hem de tenir sempre present.

Informàticament aquests processos estadístics es van dur a terme mitjançant el paquet SPAD (Systeme Portable pour l'Analyse des Données), de Lebart, Morineau i Lambert (1985).

El procés de tractament de les dades ha seguit sis grans fases:

1. Elecció de les variables de la base de dades i preparació de les mateixes per a l'anàlisi.
2. Elecció del nombre d'eixos retenguts en funció del tant per cent de variancia explicada i de la seva identitat social.
3. Identitat dels eixos en funció de la contribució absoluta i relativa de les variables i categories de les mateixes.
4. Classificació automàtica i jerarquitzada tot agrupant els individus de la mostra a partir dels eixos retenguts.
5. Comprovació de la bondat dels resultats.
6. Descripció dels trets de diferenciació dels grups socials a la Regió Metropolitana de Barcelona.

Aquestes fases són explicades als apartats que vénen a continuació. En aquests apartats no queda reflectit amb tot detall el procés, perquè només s'expliciten aquells trets més importants per a la nostra investigació; als diversos annexos que es presenten és on queda reproduïda tota la informació pertinent del mateix.

Començarem per explicar les tècniques d'anàlisi emprades. A continuació coneixerem l'abast i característiques de la mostra base de la investigació i el procés de preparació de les variables per a l'anàlisi.

6.1.1. L'anàlisi de correspondències múltiples

L'anàlisi de correspondències és una tècnica relativament recent d'anàlisi multivariable. Els seus orígens es remunten als anys seixanta de la mà de J. P. Benzécri, de la Universitat de París.

Tal com diu Cornejo (1988), 'correspondència', en un sentit genèric, és sinònim de connexió i de relació recíproca entre dos elements o conjunts d'equivalents. L'anàlisi de correspondències múltiples és una anàlisi factorial descriptiva adequada pels nostres objectius, no només per a aquest principi sinó també perquè permet el tractament de variables de tipus categòric com les nostres.

L'ús de l'anàlisi de correspondències respon a la nostra necessitat d'aprofundiment en les relacions de dependència que s'estableixen entre variables qualitatives observades en una mateixa població i en particular insistint en explicar com els diferents valors o categories de les variables es relacionen uns amb els altres. És a dir, la capacitat que té aquesta tècnica de representar geomètricament l'estructura de relació entre les dades. Segons Lebart (1984), pot considerar-se com una radiografia que revela estructures presents en la taula de dades però oculta a la nostra percepció limitada. Per tant, el que fa la tècnica és una explicació en termes d'estructura.

Abans de seguir més endavant, cal fer un advertiment de tipus epistemològic. Aquesta és una tècnica que pressuposa l'existència d'estructures en les dades, perquè en l'anàlisi de correspondències múltiple més que els efectes de magnitud, interessen els efectes de perfil i de forma:

En particular el AC transforma los datos iniciales en el sentido de mantener la forma y no la magnitud. Esta es una opción de gran importancia epistemológica con efectos metodológicos; supone tomar partido por una cierta concepción de la realidad concebida en términos de

discontinuidad frente a concepciones que suponen un continuo. (Cornejo 1988, p. 111)

L'anàlisi de correspondències està especialment indicat per reduir a un petit nombre de trets significatius la descripció inicial dels objectes dels que es desitja conèixer la forma. (Benzécri, 1973)

Encara que el mètode pot considerar-se sota l'òptica de la reducció de dades, tal com ho fa Sánchez Carrión (1984), la seva característica principal per nosaltres és que obté la millor representació simultània dels dos conjunts de dades definits respectivament per les files i les columnes de la matriu de contingència donada.

L'anàlisi de correspondències per la seva pròpia consideració de l'espai dual de projecció simultània d'individus i variables és un mètode capaç d'extreure l'estructura jeràrquica d'un conjunt d'items a l'espai dels individus si aquesta estructura existeix en les dades.

Aquesta tècnica resulta especialment útil per a l'anàlisi de matrius de dades de grans dimensions, la magnitud de les quals impedeix interpretar les relacions existents i resulta apropiada per obtenir descripcions sintètiques.

El Análisis Factorial de Correspondencias responde a la relación biunívoca entre dos conjuntos de datos representados por las líneas y columnas de una tabla de contingencia, o simplemente por una matriz de números positivos que describen un conjunto de individuos mediante un conjunto de variables. El principio de la representación dual en un mismo espacio, de individuos y variables, constituye su característica geométrica más destacable. (Cornejo 1988, p. 95)

Concretamente, el AC consiste en un conjunto de técnicas que en base a una matriz de contingencia $X(I,J)$, cuyo elemento X_{ij} indica el número de veces que se ha presentado asociada la categoría i -ésima de una variable con la j -ésima de la otra, trata de obtener una representación gráfica de filas y columnas de la matriz de contingencia, de forma que se pongan de manifiesto las relaciones existentes dentro de cada conjunto (filas y columnas) y entre ambos. (Batista i Sureda 1987, pp. 172-3)

La possibilitat de tractar simultàniament tant modalitats categòriques de variables en tant que subjectes col·lectius, com els perfils dels subjectes estadístics individuals, dóna al procés una coherència i globalitat integradora, no per sumatori de magnituds, sinó per reducció baricèntrica. I les individualitats extremes queden ponderades al context general.

Les associacions entre variables són traduïdes en termes de proximitat a l'espai multidimensional dels subjectes i, inversament, les associacions entre els subjectes són traduïdes en termes de proximitat a l'espai multidimensional de les variables.

Sota la transformació d'aquesta informació en una Taula de Burt, la matriu de dades no s'ha de veure ja com individus per variables, sinó que és el creuament entre categories d'una variable, per exemple la posició en les relacions socials de producció per les categories d'una segona variable, el sexe dels entrevistats.

La Taula de Burt, és una taula de contingència que posa en relació cada modalitat amb totes les altres. En les interseccions s'inscriuen les freqüències observades simultàniament en ambdues modalitats. D'aquesta forma tenim com a unitats d'anàlisi les llars unipersonals a Barcelona, les llars sense nucli a Barcelona etc., per exemple, i així successivament per cada un dels creuaments de cada modalitat de resposta per totes les restants. La Taula de Burt és una matriu simètrica. Per tant, només interessa el triangle inferior. A la diagonal principal apareixen les freqüències absolutes de cada modalitat.

És sota aquestes consideracions de la tècnica d'anàlisi de correspondències múltiples que s'aconsegueixen dos dels nostres objectius bàsics: l'estudi dels individus i l'estudi de les variables. Ens permet, doncs, l'estudi dels individus en classes

significatives sociològicament, ja que aquells són analitzats com tipus socials: els homes, les dones, els menors de 26 anys, els contramestres, etc.

D'altra banda, cal assenyalar que la fórmula inicial de la distància distribucional (χ^2), és la que permet donar l'estructura matemàtica en la taula de números positius, evitant en certa mesura l'arbitrarietat de tota partició i codificació de la realitat. La distància χ^2 de Benzécri corregeix la distorsió que podria ocasionar les modalitats amb massa resposta. Aquest és un altre dels avantatges d'aquesta tècnica.

Es considera que els individus i els caràcters són elements dels espais vectorials euclídis amb p i n dimensions respectivament. El problema de calcular la distància entre dos individus o dos variables és clau per a reduir la taula de dades:

En el Ac se trata de un caso particular de la búsqueda de los ejes principales de inercia de una nube en un espacio euclídeo que utiliza como distancia del CHI-2 o distancia ponderada de Benzécri. (Cornejo 1988, p. 98)

Un altre dels seus avantatges, especialment important per al disseny de la nostra investigació, és que aquesta tècnica ens permet comprovar l'estructura hipotètica de comportament de les dades explicitades per nosaltres sense incloure aquesta en l'Anàlisi. Això no vol dir amb absència d'hipòtesis teòriques que guien l'aplicació de la tècnica, encara que també és factible en l'anàlisi de correspondències múltiples. Cornejo expressa així les dues possibilitats:

Es especialmente adecuado en las situaciones donde son pocas o inexistentes las hipótesis previas de trabajo y se requiera un análisis exploratorio de la situación, como punto de partida para análisis posteriores; o bien como comprobación de una estructura específica de los datos hipotetizada con anterioridad. (Cornejo 1988, p.99)

La nostra anàlisi se situa en la segona de les proposicions, en la qual s'han de tenir en compte els límits metodològics:

Esta filosofía exploratoria de los datos no debe entenderse como de mera descripción ya que, por ende, estas técnicas posibilitan el análisis, la comprobación y verificación de hipótesis previas, aunque no pueden considerarse técnicas de análisis estadístico confirmatorio en el sentido de Jöreskog (1969). (Batista i Sureda, 1987, p. 173)

Un altre aspecte al que s'ha de fer esment és el de les dades. Les dades que se someten a l'anàlisi han de tenir en compte, a més de la seva especificitat i pertinença per a l'objecte d'estudi, dos criteris bàsics: homogeneïtat i exhaustivitat.

La validez de los resultados será tanto mayor cuanto más homogéneos y exhaustivos sean los datos recogidos del fenómeno a un nivel dado. (Batista i Sureda 1987, p. 173)

L'homogeneïtat s'ha d'entendre respecte a la textura de les dades, que es pot aconseguir per transformació analítica de les dades inicials o per codificacions apropiades. Això, a la pràctica, suposa distingir diversos tipus de variables que juguen papers diferenciats en l'explicació.

L'exhaustivitat es refereix al fet que tots els aspectes fonamentals del fenomen analitzat estiguin representats a les dades. Aquest principi connecta directament amb l'anomenada 'validesa ecològica'.

Més que al criteri d'exhaustivitat indiscriminada de la informació, el que cal és encaminar-se a la selecció d'aquelles relacions significatives i a les dades que millor les representin. La noció "d'organització o d'estructura" és més rellevant que el d'una mera acumulació.

La nostra investigació requereix reduir una gran quantitat de dades a un determinat tipus de categorització consolidant selectivament la gran quantitat de variables en algunes classes significatives amb les quals operar. Amb això, és redueix la imatge complexa impossible de manipular a una imatge estructurada simple per dur a terme una anàlisi coherent de la realitat. És per aquesta raó, que hem decidit fer un primer pas de tipologització de certs àmbits per tal d'expressar en una sola variable la informació que originàriament teníem expressada en diverses variables.

El que hem fet ha estat tractar diferents dimensions de les classes socials mitjançant anàlisi de correspondències múltiples i classificació automàtica jerarquitzada per tal d'extreure'n una tipologia que representés la dimensió en l'anàlisi de correspondències final. El procediment que hem seguit en cada una d'aquestes sub-anàlisis és exactament el mateix que el general que estem explicant. Els resultats d'aquestes sub-anàlisis han passat a formar part com a variables amb identitat pròpia a l'anàlisi final.

Un aspecte important pel que fa als resultats de l'anàlisi de correspondències, és que poden expressar-se gràficament en eixos de coordenades.

Otra forma de describir el análisis de correspondencias es presentándolo como un caso particular de análisis factorial, denominación que conserva en su nombre original completo. Siendo una técnica factorial, sus resultados pueden ser presentados gráficamente sobre ejes de coordenadas, lo cual aporta una gran ayuda a la interpretación de los resultados. (Bisquerra 1989, p. 435)

En la seva interpretació, per una banda, s'han de considerar les correlacions dels eixos amb els caràcters inicials; per l'altra, estudiar els individus típics definits per aquest caràcter sintètic, el que permet trobar ràpidament els grups de caràcters lligats entre ells o oposats.

S'ha de destacar, que cada eix representa un punt de vista diferent d'una mateixa realitat global, reconstruïda mitjançant la selecció de variables objecte de l'enquesta. De fet les nostres conclusions les haguéssim pogut treure directament a partir de l'anàlisi d'aquests eixos. Però, de fet, hem realitzat un pas més per tal de presentar els resultats d'una manera més clara i sintètica.

Diferents autors assenyalen com una bona possibilitat, en la confirmació de les interpretacions, la concentració dels eixos mitjançant la classificació automàtica o l'ús de mètodes d'ajustament a estructures a priori. Nosaltres hem fet servir la primera de les propostes:

Si la finalidad última de un Análisis de Correspondencias es la puesta en evidencia de las estructuras más significativas de las relaciones entre los datos, el conjunto de relaciones así representado debe operar como base de categorización para establecer síntesis conceptuales que integren el conjunto de relaciones entre las variables iniciales. De ello se deduce que la clasificación automática de los datos representados por sus primeras coordenadas factoriales es la consecuencia práctica del AC que condensa y estructura la multiplicidad en un pequeño número de categorías tipológicas cuyo significado se clarifica por el propio análisis a la vez que la coherencia de las tipologías complementa y confirma las relaciones visualizadas. (Cornejo 1988, pp. 165-6)

Cal que assenyallem un altre tret important de l'anàlisi de correspondències múltiples. Aquesta anàlisi permet donar a les variables estatus diferenciats segons la seva importància estructuradora: variables actives, que són les que han entrat en l'anàlisi, i variables il·lustratives, que enriqueixen la interpretació de l'estructura formada perquè donen la possibilitat de projectar variables suplementàries en els plans de projecció encara que aquestes no hagin contribuït a la determinació dels eixos factorials. Són les que s'anomenen variables il·lustratives o suplementàries.

Una variable suplementaria, también denominada 'ilustrativa' es cualquier otra línea (/s) o columna (/s) de la tabla de datos que se desee añadir a los planos de

proyección, después de haber finalizado el análisis y sin que interfiera en el entramado ya organizado. No sólo sirve para ver en perspectiva cualquier otra variable de interés u observar el posicionamiento de un nuevo individuo en el conjunto ya estructurado, sino que también puede utilizarse para posicionar subconjuntos determinados de individuos o 'perfiles ideales' propuestos por la teoría con lo que puede enriquecerse mucho el marco de interpretación. (Cornejo 1988, p. 106)

Aquestes són noves variables que s'introdueixen, després d'haver finalitzat l'anàlisi i sense que interfereixin a l'entramat ja organitzat, als grups socials ja creats. El que ens permeten és, una vegada tenim els grups socials, caracteritzar-los amb més informació. Al nostre cas, ens ha estat útil perquè ens ha permès incloure més dades sobre la presència al món productiu de l'esposa del cap de família; també ens ha permès introduir la variable de parentiu entre l'entrevistat i el cap de família, i a més, hem inclòs una variable territorial per veure si la distribució de les classes socials és homogènia a l'àrea estudiada. Totes aquestes són variables que ens ajuden a interpretar els resultats, però de cap manera podien ser incloses en l'anàlisi com a dimensions del concepte de classe social.

Les variables actives, definidores de la classe social dels individus, que s'han introduït en l'anàlisi es poden diferenciar en dos grans grups en funció de la seva natura i construcció:

1. Variables originals identificatives generals.
2. Variables tipològiques de certs àmbits temàtics que s'han dimensionalitzat segons les hipòtesis teòriques de diferenciació de les classes socials.

Abans d'acabar aquest capítol, cal insistir una vegada més, en què a l'anàlisi de correspondències múltiples final, el que s'ha buscat és estructurar la realitat social dimensionalitzant-la, més que no pas resumint-la. Així doncs, el que s'ha fet és treballar amb tots els eixos estructuradors que ens era possible

per tal de dur a terme posteriorment la classificació automàtica i jerarquitzada.

6.1.2. La classificació automàtica jerarquitzada

Referint-se a la utilitat de la classificació com a complement de l'anàlisi de correspondències, Benzécri (1973) diu: El AC completa la inteligibilidad de una clasificación sobre el conjunto de datos, a la vez que recibe de ésta una confirmación de la consistencia de la interpretación².

No existeix un acord sobre el significat exacte de termes com tipologia, segmentació, classificació, taxonomia; però tots tenen en comú la idea d'ordenar un conjunt d'individus o objectes en classes tan clarament diferenciades unes d'altres com sigui possible.

Per tant, podem afirmar que la classificació també es proposa l'estructuració de dades brutes i el reconeixement de formes significatives, objectiu que ha presidit clarament la nostra anàlisi.

El tipus de classificació que nosaltres fem servir, la automàtica i jerarquitzada, busca a partir d'un conjunt de partida la constitució d'un nombre de subgrups a l'interior dels quals els objectes siguin el més semblants possible entre ells i el més diferents possible dels objectes dels restants subgrups. Mentre que la segmentació raona en funció d'una o vàries variables explicades per fer els subgrups, en la classificació automàtica ninguna variable o grups de variables es considera de manera privilegiada. Cal tenir molt present que no hi ha

² a Cornejo 1988, p. 157.

variable explicada en funció de la qual es medeixen les distàncies.

Per això, es compta amb un índex de similaritat o inversament un índex de diferenciació, el que en termes matemàtics suposa definir una distància en funció dels caràcters considerats. L'estratègia d'agregació pot ser tant ascendent com descendent.

La noció de classificació suposa l'establiment d'un ordre en allò que és múltiple i reagrupar en classes d'equivalència objectes diversos que coincideixen a un cert nivell d'abstracció en una determinada qualitat que els unifica. La finalitat de tota classificació és la de constituir classes, reagrupant en la mesura del possible, els elements més homogenis en classes d'equivalència. Al nostre cas aquesta agrupació es fa a partir de l'estructuració en eixos mitjançant l'anàlisi de correspondències múltiples de la nostra matriu de dades.

El conjunt de particions i els nivells d'agregació de les classes queda representat gràficament per una estructura d'arbre, denominada 'dendograma'.

Hí ha diversos tipus de classificacions, però les classificacions jeràrquiques tenen l'avantatge de ser més riques en informació ja que s'obtenen diverses particions a diferents nivells d'homogeneïtat. Aquestes particions busquen els elements més propers entre ells i es reagrupen en classes. Posteriorment, i a partir d'aquestes classes, es construeixen classes cada vegada més grans amb pèrdua d'homogeneïtat.

En la clasificación ascendente jerarquizada, partimos de los elementos para ir edificando en niveles sucesivos de agrupación monotónica ascendente conjuntos cada vez más grandes hasta agrupar todos los elementos en una sola clase que reconstituye el conjunto original. De este modo se dota al conjunto inicial de una estructura de orden que permite niveles de descripción en subconjuntos más o menos diferenciados sobre los que inferir redes de composición y de relación capaces de una elaboración conceptual. (Cornejo 1988, p. 164)

Però tota classificació és discutible i comporta moltes incerteses sobre el traçat de les fronteres entre una classe i altres.

Obviamente, debe llegarse a un compromiso entre el número de clases a retener y la heterogeneidad dentro de las mismas. (Batista i Sureda 1987, p. 182)

Segons el grau d'homogeneïtat que es desitja, se selecciona un nivell de particions més o menys fi incloent més o menys classes.

Al nostre cas hem fet una anàlisi detallada del dendograma, de l'arbre de partició, per tal de veure com successivament va establint els nusos de partició en classes, i estudiar a aquests tant pels paràmetres estadístics com pels raonaments teòrics aduits en les hipòtesis sobre l'estructura social de l'àrea estudiada.

Juntament a aquestes anàlisis s'han tingut en compte la significativitat dels resultats per a l'elecció de les classes òptimes, guiada per la grandària dels grups de partició i la inèrcia que dona compte de la homogeneïtat o dispersió dels grups, i finalment se n'ha extret la descripció de les classes per les modalitats significatives.

L'objectiu final que perseguim és agrupar els individus similars segons la realitat multivariant objecte d'estudi en classes representatives. Els individus similars seran aquells que més concordància i semblances tinguin en les respostes a les modalitats.

D'aquesta forma podem operar a posteriori a partir de la noció d'individu artificial promig de cada classe; perdem, així, la riquesa original de les diferències individuals, però, guanyem en capacitat de síntesi i, per tant, de comprensió.

És per aquesta raó, que les classes que s'han extret ens dibuixen el perfil d'aquestes, aquells trets significatius que

els diferencien de les altres classes, tot i que pot ser que no sigui el comportament majoritari. Per exemple, una classe pot estar descrita significativament per votar a partits polítics molt minoritaris, tal com Iniciaiva per Catalunya i Ecologistes; tot i que, si s'observen les dades es veu com l'opció majoritària d'aquesta classe ha estat votar als partits polítics més votats. És a dir, la tècnica emprada extreu aquells trets i característiques més significatives dels grups comparats entre ells.

El resultat final consisteix en l'obtenció d'una partició en un nombre determinat de grups representatius del conjunt d'individus segons les variables escollides que, òbviament, caldrà caracteritzar estadísticament cercant aquelles modalitats significativament més presents en cada grup.

6.2. L'abast de la mostra

Tres són els aspectes centrals a definir davant l'estudi empíric de les classes socials. Cal triar i definir un esquema conceptual determinat i cal fixar quina serà la unitat d'anàlisi. També cal decidir quin serà l'abast de la mostra base de l'estudi.

De fet, el model d'anàlisi comprèn els tres elements -que comporten decisions teòriques i empíriques-, els quals estan clarament interrelacionats. Nosaltres fins ara hem parlat abastament dels dos primers i ara farem menció del tercer.

El primer que cal determinar de les característiques de la mostra és el que els teòrics anglesos han anomenat "the degree of coverage", és a dir, el problema a l'estudi de l'estructura social dels "econòmicament inactius"¹ o dependents.

Hem assenyalat ja que la seva inclusió a l'estudi de l'estructura social té implicacions importants, i també que una bona part de la tradició sociològica no els ha tingut en compte.

At the heart of the empirical problem of studying stratification in terms of occupation and employment is what do you do about the 30 per cent of a general sample of adults who are not in formal employment and so cannot be directly given a class location (however calibrated on whoever's scale). (Bell, 1989, p. 786)

If only the economically active are included in class analysis, then just over 40 per cent of the adult population in Britain are excluded (Central Statistical Office 1985). Similarly, restriction to economically active males excludes fully 65 per cent of the adult population. (Duke i Edgell 1987, p. 453).

¹ Segons Duke i Edgell aquest no és un col·lectiu uniforme, hi ha diferents graus entre els econòmicament inactius: els permanents (retirats i discapacitats), temporalment (mestresses de casa i aturats) Duke i Edgell 1987, pp. 446-453.

The economically active labour force is different concept from that of the class structure. In studying the labour force, the unit of analysis is the individual, and the economically inactive (largely housewives and the retired) are ignored. (Heath 1990, p. 16)

Aquest, que pot ser considerat un problema pràctic, de fet té un gran significat teòric. De la reformulació de l'esquema conceptual utilitzat i de la tria de la unitat d'anàlisi pertinent surt la resposta de quin és l'abast de la mostra en la nostra investigació.

Per començar, si es pren l'ocupació com el element que més defineix la classe, com ha d'ésser classificada tota la gent que no participa de l'ocupació pagada? Alhora, es pot considerar a un actor en atur en la mateixa classe que a un paleta en atur?

Encara que l'estructura ocupacional de una societat dona indicacions importants de la seva estructura de classes, la gent no perd la seva posició de classe o la seva identitat de classe si ells no estan participant al treball remunerat.

Però aquesta és només una part del problema, fàcil de resoldre sense sortir del mateix mitjà ocupacional amb la tria de la unitat d'anàlisi adequada i amb la consideració de la categoria ocupacional independentment de la situació de treball momentània.

El tema en qüestió és que fins i tot per a quells individus que tenen un lligam directe amb una categoria ocupacional, malgrat ésser aquest l'indicador de classe més fort, no abasta totes les dimensions que el concepte de classe comprèn.

De fet, aquí no cal afegir gaire més al ja dit en aquests dos punts on ha quedat palès que el tipus d'estudi que nosaltres volem fer de l'estructura social, inclourà tant els individus que tenen lligam directe amb les relacions de producció, com els

que no. Per això, en comptes de tractar-los com una categoria residual i posar-los junt amb els casos de manca de dades (el procediment més usual), creiem que és preferible explicitar criteris per al seu tractament.

Per aquesta raó, tindrem en compte l'ocupació que tenen o la que tenien els individus en el cas de que ja estiguin fora del mercat de treball per una raó o una altra. Aquesta és la solució que s'adopta a la majoria de les investigacions preocupades pel problema². No és, però, una solució perfecta perquè mentre pot resoldre prou bé els casos dels aturats i dels jubilats i d'una part del col·lectiu de mestresses de casa de dedicació exclusiva, segueix deixant sense classificar els individus que no han tingut mai un lligam directe amb el mercat de treball; especialment, una part de les mestresses de casa, certs incapacitats i els joves que encara han d'entrar al mercat laboral.

És cert que aquesta situació és insalvable. Però, el que també és cert, és que aquests individus no són éssers aïllats en la societat sinó que viuen en famílies i és a través d'elles que tenen una relació "mediada" amb el mercat laboral.

Cal tornar a remarcar que aquestes relacions mediades no són només importants pels col·lectius d'individus abans assenyalats, sinó per a tots els individus sense diferències, perquè la classe social final és el resultat d'un conjunt de relacions socials malgrat que les del món productiu siguin fonamentals.

És per aquesta raó que aquest reducte "d'inclassificables", i tota la resta de població contemplada a l'estudi, creiem que serà posicionat correctament amb la nostra tria d'unitat d'anàlisi: l'individu inserit al seu medi familiar.

² Heath i Britten (1984), Dale et al. (1985), Reid (1981), Erikson (1984), Duke i Edgell (1985 i 1986b), Arber et al. (1986:58) i Bechhofer (1969), recollits a Duke i Edgell (1987), pp. 446-463.

Això vol dir tots els individus de la Regió Metropolitana de Barcelona? De fet, no. Cal que coneguem les característiques tècniques de la mostra de l'Enquesta Metropolitana per entendre els seus avantatges i limitacions.

6.2.1. La mostra de l'Enquesta de la Regió Metropolitana 1990³

Al disseny de la mostra es va establir com a objectiu l'elecció d'una mostra representativa dels individus a partir de 18 anys de la Regió Metropolitana de Barcelona, univers poblacional amb un total de 3.177.765 persones segons dades del Padró del 1986, mitjançant criteris de tipus estadístic i en base a la tècnica de mostreig aleatori estratificat, donada la gran heterogeneïtat que caracteritza la població objecte d'estudi. L'Enquesta Metropolitana 1990 comprèn les comarques del Barcelonès, Maresme, Vallès Oriental, Vallès Occidental i Baix Llobregat, extensió geogràfica que concentra les 2/3 parts de la població de Catalunya amb un total de 250 municipis.

El procés de construcció de la mostra estratificada contempla dues etapes principals: primer, la construcció dels estrats homogenis i, segon, la distribució dels individus de la mostra en aquests a partir de la determinació de la grandària de la mostra.

Amb la construcció dels estrats homogenis de població s'aconsegueix l'objectiu de garantir que a la mostra hi seran representades una sèrie de característiques de la població, i els fenòmens que en depenen, les quals es consideren rellevants a

³ El desenvolupament detallat d'aquests aspectes, així com l'explicitació detallada del procés de construcció de la mostra pot consultar-se a LOZARES, C.; LÓPEZ, P. **Construcció de la mostra estratificada.** Documents de treball, n° 90/1, Institut d'Estudis Metropolitans, Bellaterra, juliol 1990.

l'enquesta i que són conegudes prèviament. Aquestes característiques poblacionals es varen obtenir del Padró d'Habitants del 1986 a partir d'una sèrie de variables socio-econòmiques identificatives de la població en termes de les 3.506 seccions censals que componen la Regió Metropolitana de Barcelona. El tractament d'aquesta informació per tal d'identificar i caracteritzar els estrats poblacionals es va fer mitjançant la utilització de dues tècniques d'anàlisi multivariant independents i complementàries: l'anàlisi factorial de components principals i l'anàlisi de classificació automàtica.

Amb l'anàlisi de components principals es pretén reduir la informació original per tal d'obtenir les dimensions independents fonamentals de diferenciació de la població de la Regió Metropolitana. Alhora, aquestes dimensions o variables estructurants de la població serveixen com a criteris d'estratificació d'aquesta a través de l'aplicació de la tècnica de classificació automàtica que dóna lloc a l'obtenció dels estrats de població, que són l'expressió de conjunts de població el màxim d'homogenis com a conjunt, i el màxim d'heterogenis entre si. Aquesta classificació s'efectua sense tenir en compte cap restricció de contigüitat territorial, per la qual cosa el resultat final va ser un mapa de seccions de la Regió Metropolitana dividit en uns 8 estrats amb una caracterització socio-econòmica clarament diferenciada i que, a efectes del mostreig, representen un guany en la precisió.

El supòsit bàsic acceptat en aquest tipus de disseny mostral consisteix en afirmar que una bona classificació de les seccions censals en relació a les variables utilitzades és, alhora, una bona classificació dels individus, donat que les dades atribuïdes a les seccions tenen, en els individus que hi pertanyen, el seu origen, constituint-hi a més un nivell de desagregació suficient.

D'aquesta manera, una vegada determinats els estrats, com a expressió de conjunts homogenis de seccions censals, es procedeix a la distribució dels individus de la mostra en aquests a partir de la determinació de la grandària de la mostra.

El càlcul de la grandària mostral s'inscriu en la fixació dels paràmetres bàsics: donat el nombre total de la població, les estimacions de la seva variabilitat -amb la seva corresponent mitjana-, el nivell de significació i l'error mostral.

Cal assenyalar que aquest disseny mostral suposa l'afixació no proporcional de les quotes de mostra de cada estrat. Segons la grandària poblacional de l'estrat i la variabilitat de les característiques socio-econòmiques pròpies d'aquest, hi haurà individus majors de 18 anys que tindran una probabilitat major de ser elegits a partir de la quota que s'assigna a l'estrat on s'ubica la secció censal a què pertany, és a dir, no es garanteix el criteri d'equiprobabilitat quan un individu és elegit a l'atzar. Aquest criteri té un sentit instrumental doncs ens assegura la presència a la mostra d'aquelles característiques menys freqüents a la població, donat que constituïran fenòmens amb una major variabilitat, però, alhora, sobredimensiona la presència dels individus que les posseeixen. En conseqüència, una vegada obtinguda la mostra, es procedeix a la restitució del valor real de les freqüències ponderant el seu pes al conjunt per tal de garantir una mostra estrictament aleatòria.

Aquesta ponderació és una magnitud que transforma la probabilitat real que un individu hagi estat escollit en la probabilitat teòrica sota hipòtesi d'estricta aleatorietat, i que es pot expressar amb la següent relació:

$$PES = \frac{\text{Probabilitat teòrica}}{\text{Probabilitat real}} = \frac{N_h / N}{n_h / n}$$

on N_h : Població major de 18 anys de la secció censal h.
 N : Població major de 18 anys de la Regió.
 n_h : Quota de mostra de la secció h.
 n : Mostra total.

És a dir, atorgant un menor pes a aquells individus que tenen una probabilitat major de ser elegits, i un major pes a aquells altres amb una probabilitat inferior.

Donat que el mètode de construcció de la mostra està dissenyat per tal d'assolir la representativitat i la màxima eficiència respecte al total d'individus de la Regió Metropolitana de Barcelona, qualsevol anàlisi de les dades recollides a l'enquesta que fan referència a les llars, s'ha d'entendre com el context familiar dels individus entrevistats, en cap cas, per tant, la mostra és representativa de les llars de la Regió Metropolitana.

Per finalitzar, cal assenyalar que el nombre elevat de mostra ens garanteix l'obtenció d'un alt nivell de precisió (1'1,9% d'error mostral relatiu).

El qüestionari de l'Enquesta de la Regió Metropolitana 1990 consta de 182 preguntes sobre un conjunt de temes de la vida social i familiar dels individus. Quasibé totes les preguntes són tancades i categoritzades i la major part reproduïxen els continguts de les formulades en l'Enquesta de 1985-86, fet que permet, per a l'àrea territorial comuna, la comparació entre ambdues enquestes.

En la distribució de les preguntes al qüestionari es distingeixen dues parts: una primera referida al context familiar, destinada a recollir informació bàsica sobre tots els membres que componen la llar de l'individu enquestat; i la segona part, on les preguntes van adreçades a conèixer a l'individu i les condicions de la seva llar, que consta de cinc àmbits temàtics: treball i ingressos, consum, habitatge i entorn, ús i imatge del territori, cultura, lleure i relacions.

6.2.2. Els col·lectius extrems de l'estructura social

Aquest disseny mostrat no permet estudiar els extrems de l'estructura social, és a dir, ni la classe alta ni els grups marginals que se situen en la pobresa. L'enquesta és un instrument dissenyat per donar informació dels col·lectius relativament amples que formen la part central de la societat, i que són els que estadísticament queden suficientment representats. En queden automàticament exclosos, per tant, els col·lectius numèricament molt reduïts, que poden tenir molta importància per la seva significació o pel seu impacte al conjunt de l'estructura social, però no per la seva magnitud.

D'una banda, la classe alta. No entrarem aquí en la discussió teòrica de les característiques d'aquesta classe alta, que rep a vegades el nom de "classe capitalista", "burguesia" o "gran burgesia", "élite dominant", etc. L'existència d'un grup social amb una àmplia propietat dels mitjans de producció, amb una forta acumulació de recursos econòmics, a la Regió Metropolitana, és indubtable, i pot ser estudiada a través d'altres instruments sociològics que no són una enquesta de caràcter general, atès que, pel petit nombre de membres d'aquest grup, no arriba a tenir un volum significatiu en una mostra de caràcter aleatori. Donem-ne només un exemple: a la pregunta relativa a la disposició a la llar de xofer com a persona pagada, només s'ha obtingut una resposta positiva en els 5.061 casos entrevistats. Si considerem aquesta informació com una indicació d'alt nivell de vida i de pertinença a la classe alta, queda palesa la impossibilitat d'estudiar aquest grup a partir de les dades de l'enquesta.

Aquest és un fet del que adoleixen la majoria de grans enquestes:

That is, because of the nature of such enquiries, a small but very powerful social group is omitted or seriously under-sampled. To point to the absence or under-

representation of this group in much survey work is not in the least to argue that such studies are not useful. (Drudy 1991, pp. 74-75)

Because of the nature of general population surveys, by necessity very few proper members of the bourgeoisie are ever actually included in national random samples. Because of this, relatively few questions were included in the survey to capture various kinds of variations within this category. (Wright et al., 1982, p. 712)

Deixem, per tant, de banda, la classe alta, molt important per la seva significació i pel seu pes en les decisions econòmiques, però massa reduïda numèricament com per obtenir un pes suficient en un tipus de mostra com la nostra.

D'altra banda, els grups marginals situats a l'extrem de la classe baixa, per exemple els immigrants estrangers no empadronats o les persones sense residència fixa, tampoc han entrat en aquesta mostra duta a terme a partir del cens, que implica contemplar només la població empadronada. En aquest cas, és impossible fer qualsevol avaluació numèrica d'aquests grups: a l'enquesta apareix únicament un nombre de casos inferior a l'1% corresponent a persones que viuen en llars on no hi ha cap ingrés, però aquesta no és una mesura vàlida de la marginalitat, atès que no tenim informació sobre els col·lectius no empadronats.

Per tant, si bé d'una banda, la investigació ha estat dissenyada per abastar tant la població amb lligam directe al món laboral com la que no té aquest lligam; això no significa que la mostra permeti accedir, en el mateix grau, a tots els col·lectius presents en la nostra estructura social, especialment a aquells situats als extrems.

6.3. Les variables de definició dels grups socials

A continuació, detallarem les variables seleccionades de l'enquesta, i el tractament que els ha estat donat, per validar les hipòtesis sobre les classes socials que hem explicitat anteriorment. Aquestes són les variables que participaran en la definició dels grups socials (variables actives), de la nostra anàlisi.

Al capítol anterior, separàvem les variables en dos grups segons la naturalesa de la seva construcció: variables originals i variables tipològiques. De les variables tipològiques es presenten la descripció de les categories resultants. Per a veure els paràmetres estadístics de la seva construcció cal acudir a l'annex.

Ara, en canvi, ens referirem a elles segons la seva naturalesa teòrica. Des d'aquesta òptica, podem definir aquestes variables com de tres tipus diferents: les estructurals; les relatives a l'accés als recursos; les que ens permeten explorar els estils de vida.

6.3.1. Les variables estructurals

Han estat considerades variables estructurals aquelles que indiquen la pertinença dels individus a determinats col·lectius socials que poden presentar homogeneïtat als seus estils de vida. Són, alhora, variables que s'han fet servir a vegades a l'estudi de les societats avançades per explicar la desaparició de les classes socials com a explicatives de les desigualtats entre els individus, donat els canvis que ha patit la nostra

societat des de la formulació de les teories més clàssiques de les classes socials. De fet, són variables que reiteradament han mostrat el seu pes explicatiu en les desigualtats socials i que, per tant, s'han d'incloure per descriure l'estructura social d'una societat determinada.

La primera variable estructural, i la més important per a nosaltres, tal com ha quedat definit al nostre marc teòric, és la que descriu les posicions dels individus en les relacions socials de producció. D'aquestes n'hi ha tres en la nostra investigació, donada la definició feta de la unitat d'anàlisi:

- la posició en les relacions socials de producció de l'entrevistat,

- la posició en les relacions socials de producció del cap de família,

- la posició en les relacions socials de producció de l'espòs/a del cap de família.

Molt propera a aquesta variable n'hem definit una altra, només per a l'entrevistat, amb la construcció d'una tipologia sobre l'àmbit de treball. El que es pretén recollir amb aquesta variable són condicions diferents de treball que creen desigualtats a posicions iguals en les relacions de producció.

Una altra variable, és la de l'origen geogràfic dels individus. Aquesta és una variable que pretén ésser una adaptació a la realitat de la societat que nosaltres estudiem del tema de l'ètnia i la raça en l'estructura social. Aquest és un tema que donada la composició actual de la nostra societat no incideix decisivament en l'estructura social, però sí que, en canvi, hem de tenir en compte el fenomen de la immigració que llargament s'ha donat a Catalunya.

La Regió Metropolitana de Barcelona ha rebut des del 1900 dues onades immigratòries molt importants. Actualment el procés immigratori és dèbil i a més està canviant les seves característiques. Es pot afirmar que la població que nosaltres estudiem, la mostra està feta a partir del cens, porta molts anys assentada en aquesta regió, però, no per això, deixa de ser important la procedència geogràfica.

Especialment, per les explotacions prèvies de l'enquesta metropolitana, però també per d'altres estudis, sabem que existeixen marcades diferències entre l'accés als recursos i determinats aspectes dels estils de vida dels nadius i dels immigrants. Per exemple, les dades de la primera Enquesta Metropolitana per districtes de Barcelona ciutat segons la composició immigrant oferia un ordre molt similar a l'ordenació dels mateixos a partir de la renda per càpita.

La nostra hipòtesi és que aquestes desigualtats per origen de la població no es deuen a persistències culturals, sinó que són resultat, primordialment, de què els immigrants per la seva procedència social i geogràfica, es van insertar a la classe treballadora en proporcions molt superiors als catalans d'origen:

La integració en una societat industrialitzada-urbana és realment un problema per a la majoria d'immigrants que procedeixen de zones agrícoles i es converteixen en obrers industrials o treballen en els serveis de les grans urbs. Solé 1987, pp. 325-326)

Hem de tenir en compte que el gruix de l'immigració tenia una qualificació inferior a la mà d'obra catalana donat que provenien del camp, i alhora, això va provocar un fenomen de mobilitat ascendent dels nadius, com s'ha donat el cas en d'altres processos migratoris camp-ciutat. Per tant, per nosaltres les diferències que aquesta variable provoca són bàsicament desigualtats de classe:

Per mi, els factors assenyalats mostren que no hi ha una situació de subordinació en l'immigrant pel fet de ser-ho. En els sectors subordinats, i particularment als manuals, l'immigrant és majoria perquè té tendència a acumular totes les característiques que en un grau més o menys elevat provoquen la subordinació: el nivell educatiu baix, la qualificació baixa i el poc coneixement del mercat i de la llengua. (Miguélez 1987, p. 315)

Una altra de les variables estructurals que s'han considerat en les desigualtats de recursos, comportaments i hàbits socials, ha estat l'edat. En aquest camp, on més incideixen els estudis és en les situacions de jubilació que pot marcar un canvi important en la vida de les persones.

També en la primera Enquesta Metropolitana, que presenta un monogràfic sobre la gent gran, aporta dades prou reveladores en aquest sentit. La substitució dels salaris per pensions determina una disminució del nivell de vida dels individus. D'altra banda, l'absència de treball productiu indubtablement que crea canvis als hàbits i comportaments socials.

La qüestió rau en establir si aquestes desigualtats creades per l'edat dels individus són més decisives que les desigualtats creades per la pertinença de classe, cosa que no creiem, i alhora, establir com es conjuguen aquests dos tipus de desigualtats en la nostra societat.

En la variable sexe, no incidirem especialment perquè ja hem dedicat a explicar la seva importància en l'estructura social tot un apartat d'aquesta tesi. Només assenyalar que clarament el sexe s'ha confirmat com una variable explicativa molt forta per establir desigualtats al mercat de treball i des del mateix moment que aquest és central per a la nostra definició de les classes socials, aquesta variable no podia deixar d'estar present. Alhora, és també cabdal per explicar diferències en els estils de vida de la població.

En darrer lloc, sense que això pressuposi ordre d'importància, està la variable del nivell cultural dels

individus. Moltes vegades s'ha descrit a la nostra societat com una societat credencialista i meritocràtica, en la que la qualificació educativa pot tancar o obrir determinades posicions socials als individus. El reflex més clar d'aquest fenomen a l'estudi de l'estructura social el trobem en les anàlisis de Bourdieu a França. El seu concepte de capital cultural esdevé extremadament útil per a recollir la importància de l'educació a l'estudi de les estructures socials del capitalisme actual.

De totes aquestes variables, la del treball, l'origen geogràfic i la del capital cultural són tipologies resultants d'una anàlisi de correspondències múltiples i una classificació automàtica jerarquitzada, a partir d'un nombre determinat de variables originals pertinents per a la definició de cada un dels àmbits socials. El procés de construcció de cada una d'aquestes variables no es descriu amb detall, (queda reflectit als annexos), perquè té exactament la mateixa estructura seguida per a l'anàlisi global que ens ocupa.

Anem a veure en detall, quines són les categories d'aquestes variables definides com a estructurals en la nostra anàlisi.

• La posició dels individus en les relacions socials de producció

Aquestes variables centrals per a la nostra anàlisi, han estat construïdes a partir de dues de les preguntes de l'Enquesta Metropolitana de Barcelona: la categoria socio-econòmica subjectiva i la categoria socio-econòmica objectiva.

Les categories resultants són molt similars a les ja existents però en alguns aspectes desglossades de forma diferent

per tal de recollir les observacions fetes al nostre marc teòric.

Per definir la posició en les relacions de producció dels individus hem fet servir un doble criteri: el criteri de la possessió dels mitjans de producció, d'una banda, i el de la qualificació del lloc de treball, de l'altra.

Al tema de la propietat dels mitjans de producció, donada la informació restringida de què disposàvem a l'enquesta i després de diversos anàlisis estadístics per establir distàncies entre els grups, s'ha adoptat el criteri d'ajuntar empresaris i autònoms segons que tinguin assalariats o no. Per què aquesta decisió, doncs perquè a falta de més dades la grandària de l'empresa portava a errors importants de posicionament, comprovats en l'anàlisi dels creuaments amb variables socials fonamentals. De l'altra, també ha quedat clar en aquestes anàlisis prèvies que la figura de l'autònom recollia en ella situacions molt diferenciades de difícil definició sense dades complementàries i que el criteri més aclaridor seguia essent la contractació de mà d'obra.

De l'altra banda, s'ha optat per crear una categoria diferent de possessió dels mitjans de producció, la dels comerciants. Aquesta decisió ha estat presa perquè aquest és un sector que a Catalunya presenta unes característiques molt determinades que pensem cal diferenciar en totes les anàlisis de l'estructura social, i esperem que així ho confirmi el nostre estudi.

També com propietaris dels mitjans de producció hem separat els casos dels agricultors i ramaders perquè les característiques dels mateixos són diferents, donats els canvis estructurals de la societat industrial en la que viuen. Alhora hem fet el mateix amb els treballadors agraris, els únics que han estat diferenciats pel seu sector d'ocupació.

Així mateix, hem conservat una categoria ja existent en la variable original, la dels professionals liberals perquè es caracteritzen per la propietat dels mitjans de producció però d'una manera diferent que els casos anteriors, donada la importància del capital cultural en la possessió d'aquests mitjans¹.

En el mateix sentit, s'ha conservat la categoria dels directors/gerents per tal de recollir el fenomen de la separació entre control i propietat dels mitjans de producció, un dels canvis més rellevants en la nostra societat. El mateix criteri dels béns d'organització per dir-ho en termes de Wright ens ha fet mantenir separats els contramestres i capatassos de la resta de treballadors.

La resta de categories, treta la de les forces armades i cossos de seguretat de l'estat, es poden considerar com una escala de qualificació de les ocupacions a la indústria i als serveis.

Algunes d'aquestes categories tenen un nombre reduït d'efectius, però hem volgut conservar-les per no perdre riquesa teòrica. En tot cas, malgrat les objeccions metodològiques que aquesta decisió pugui despertar, el que no deixa d'ésser cert és que és la teoria la que ha de dir quines són les modalitats pertinents per a l'anàlisi de la realitat social.

La decisió de delimitar les categories que siguin més naturals i el nombre d'aquestes, no és un problema merament tècnic i necessita el concurs de l'investigador.

En particular se trata de seleccionar el número de categorías o modalidades en que puede significativamente compactarse la variabilidad de una variable; esta decisión no es propiamente técnica, sino que depende de la adecuación entre el conocimiento que se tenga del contenido de los datos y las exigencias del método. (Cornejo 1988, p. 109)

¹ Carreño et al. (1987), p. 78: "Les fraccions característiques de la vella classe mitjana, que podem identificar com a fonamentals, són: petita indústria i artesanat, empresa agrícola, petits comerç i professions liberals independents."

La variable resultant ha estat:

	entre- vistat	cap fam.	espòs/a c. fam.
-Empresaris-autònoms amb assalariats	3,02%	4,86%	1,32%
-Autònoms-empresaris sense assalariats	4,23%	6,84%	2,29%
-Comerciants	4,39%	4,66%	4,07%
-Propietaris agraris	0,79%	1,05%	0,41%
-Professionals liberals	0,77%	1,36%	0,38%
-Directors/gerents	1,34%	2,90%	0,34%
-Tècnics alts	3,34%	4,43%	1,66%
-Tècnics mitjans	7,43%	7,15%	4,88%
-Empletas administratius (resta)	12,57%	9,15%	11,88%
-Contramestres i capatassos	2,92%	4,76%	0,65%
-Treballadors qualificats	21,20%	28,22%	15,37%
-Treballadors no qualificats	27,48%	19,48%	30,07%
-Treballadors agraris	1,38%	0,95%	1,38%
-Forces armades i cossos de seguretat de l'estat	0,79%	1,42%	0,18%
-No categoria	8,34%	2,77%	25,11%

Aquesta és una variable que també s'ha inclòs en l'anàlisi per al cap de família i per a l'espòs/a del cap de família. Com ja hem vist a l'apartat sobre la unitat d'anàlisi el trobar un tipus únic que aglutini les característiques de la llar és una qüestió molt complexa. No tornarem a incidir aquí ni en la polèmica ni en la problemàtica, però sí que volem recalcar el que ja hem expressat: la posició de classe és individual, però des del mateix moment que aquests individus viuen en famílies, hem d'entendre les posicions de classe individual amb les matitsacions que aporta el tipus de llar a la que es pertany. Per exemple, no és el mateix ésser una mestressa de casa en una llar d'obrers que en una de comerciants; tampoc el tenir

qualsevol tipus de feina vivint a una casa on el cap de família és obrer o a una on és professional liberal.

• Treball

La situació de l'entrevistat en relació al treball, és una tipologia basada en les següents variables:

- Situació laboral entrevistat (respecte a l'activitat)
- Sector empresa entrevistat (públic o privat)
- Grandària empresa entrevistat
- Estabilitat laboral entrevistat (tipus de contractació laboral)
- Hores diàries de treball domèstic entrevistat

En aquest cas ens interessava situar diferències estructurals al món del treball que tenen una incidència directa als estils de vida dels individus, per exemple el tenir estabilitat, l'estar jubilat, etc. En aquest aspecte hem tingut molt en compte les teories de la segmentació del mercat de treball.

De l'altra, ens interessaven especialment dues dimensions que pot aportar aquest àmbit a l'estudi de l'estructura social: la de la importància o no de treballar per a l'estat que ha suscitat una bona polèmica en la definició dels treballadors que estan fora de l'àmbit de la producció privada; la de la redefinició del terme treball, d'una manera molt limitada al nostre cas, perquè l'únic que incloem són les hores de dedicació domèstica en la definició de l'àmbit global.

La tipologia a la que s'ha arribat consta de sis grups caracteritzats com segueix:

-Tipus 1: Del món productiu a mestresses de casa

El 16,68% de la població són entrevistats que es declaren com a mestresses de casa i que en principi no tenen cap tipus de contractació.

Tenen una forta càrrega domèstica: els caracteritza fer més de sis hores d'aquest treball al dia, i , amb menor incidència, fer-ne de 4 a 6.

Sembla que aquestes mestresses de casa han sortit de la vida productiva per dedicar-se a la reproductiva. Les dades que tenim sobre la seva vida productiva són: pràcticament tot el grup treballava al sector privat i més de la meitat en empreses petites.

Una part petita del grup, no arriba al 10%, però també n'és un tret característic, es troba actualment en atur.

-Tipus 2: els no ocupats

El següent grup, que comprèn el 23,69% de la població entrevistada, concentra la majoria dels entrevistats inactius i dels aturats, essent el pes dels primers el més important.

La gran majoria d'aquest grup estaven ocupats al sector privat, principalment en empreses grans però també surt com a tret característic les empreses mitjanes.

A diferència del grup anterior el que els caracteritza és no dedicar al dia cap hora al treball domèstic. Presumiblement aquest és un grup d'homes a diferència de l'anterior. Cal remarcar com s'han col·locat les situacions d'atur diferenciades

respecte al sexe, perquè en el cas de les dones aquesta situació no vol dir deixar de treballar. Pràcticament la totalitat de situacions d'atur enregistrades per l'enquesta se situen en aquests dos grups.

-Tipus 3: les mestresses de casa

Torna a ser un grup de mestresses de casa majoritàriament, però també de persones que es declaren com el grup anterior en situació d'inactivitat.

El que diferencia els entrevistats situats aquí dels dos grups anteriors i que ha fet que no s'hagin repartit entre aquests és que no hi ha ninguna dada sobre la seva vida productiva, per tant és possible que mai l'hagin tinguda.

Respecte a la vida reproductiva tant els caracteritza tenir una càrrega diària de treball entre 4 i 6 hores com més de 6 hores, per tant se situen en la franja alta.

Aquest tipus representa al 8,06% de la població, i aquesta absència del món productiu ha fet que es mantingui amb característiques pròpies en l'anàlisi de les diferents particions dels eixos resultants de l'anàlisi de correspondències múltiples per la seva singularitat.

-Tipus 4: els ocupats a l'empresa petita

El 14,82% de la nostra mostra es caracteritza per treballar en empreses petites al sector privat. El seu primer tret definitori és que en les formes de contractació responen a l'epígraf resta de contractacions i a més una altra característica del grup, encara que minoritària, és la de treballar sense contracte. Per tant és el grup que representa les situacions de menys estabilitat al mercat laboral.

Un altre tret que els defineix és la seva absència del treball domèstic.

-Tipus 5: els ocupats al sector públic

La principal característica d'aquest grup que inclou una petita part de la població, el 6,46%, és que és el que representa els treballadors del sector públic.

Tots els entrevistats estan ocupats i més de les tres quartes parts tenen un contracte de treball indefinit. Minoritaris, però també característics d'aquest grup, són els contractes eventuais-temporals i els contractes en pràctiques o de formació.

Quasibé el 90% treballen en una empresa gran.

La seva presència al treball domèstic és mínima, la majoria hi dediquen entre una i tres hores diàries.

-Tipus 6: els ocupats al sector privat amb estabilitat

Aquest darrer tipus abasta un grup força nombrós de la població: el 30,29%.

Són també treballadors ocupats, majoritàriament -quasibé el 70%- amb contracte indefinit i una part important amb contracte eventual-temporal, i el contracte en pràctiques o de formació també és característic del grup encara que molt minoritari.

Fins aquí la diferència amb el tipus anterior és que treballen al sector privat del mercat de treball.

Una mica més de la meitat del grup treballa en empreses grans i una quarta part en empreses mitjanes.

Al món del treball domèstic es mouen entre la poca presència i la total absència del mateix: una mica més de la meitat del grup hi dedica entre una i tres hores diàries i quasibé la tercera part no hi dedica cap hora.

• El sexe i l'edat

Pel que fa al sexe de l'entrevistat, no hi ha res a comentar. La variable té dues categories: home i dona.

-home	48,47%
-dona	51,53%

La variable edat de l'entrevistat s'ha fet servir agrupada en 6 categories:

-menys de 26 anys	14,25%
-de 26 a 35 anys	19,74%
-de 35 a 45 anys	18,10%
-de 45 a 55 anys	15,77%
-de 55 a 65 anys	15,45%
-més de 65 anys	16,70%

Ens trobem amb una població a la regió força envellida.

• L'origen geogràfic

L'origen geogràfic és una tipologia basada en les següents variables:

- Llengua de l'entrevistat
- Llengua que es parla a la llar de l'entrevistat
- Origen geogràfic de l'entrevistat
- Origen geogràfic familiar

Aquest no és un àmbit representatiu d'estils de vida diferenciats tal com l'hem definit, això no vol dir que no pugui expressar-los també. L'interès en la nostra anàlisi d'aquesta variable és gran perquè durant molt de temps s'ha fet servir per explicar desigualtats socials a la nostra societat. De fet, sense anar més lluny, als informes de la pròpia enquesta metropolitana mostra el seu caràcter diferenciador.

Al nostre entendre, el que passa amb la variable és que ha estat un reflex força fidel de l'estructura ocupacional perquè el tipus d'immigració que es va donar a la nostra societat va quedar concentrada en categories ocupacionals molt concretes que van venir a engrossar els treballadors industrials existents a Catalunya, però que també van provocar una certa promoció dels mateixos. Actualment, ja comptem amb la segona generació d'aquests immigrants inserida en l'estructura ocupacional i l'hipòtesi és que aquesta variable vagi perdent força explicativa a no ser que es produeixin nous fenòmens migratoris massius.

La tipologia a la que s'ha arribat consta de quatre grups caracteritzats com segueix:

-Tipus 1: els nascuts fora de Catalunya

El quart tipus el formen persones de parla castellana, tant la seva pròpia com la de la llar. És en aquest grup on es concetren la majoria de casos de llengües familiars que no són ni el català ni el castellà, fenomen minoritari a la nostra comunitat però present.

La majoria dels entrevistats són nascuts fora de Catalunya i viuen en llars en les que o bé tots els membres són foranis o bé els pares són immigrants i els fills nascuts a Catalunya, o d'altres combinacions. Cal destacar que aquest grup concentra pràcticament la totalitat de les situacions familiars esmentades. Per exemple, en aquest grup hi ha el 91,08% de les famílies en què tots els seus membres són de fora de Catalunya.

Es tracta del grup numèricament més important en aquest àmbit, representa el 46,06% dels casos entrevistats.

-Tipus 2: els bilingües

Aquest, a diferència de l'anterior, és un grup reduït, no arriba al 10% de la població (9,88%).

Concentra la totalitat d'enquestats que diuen que la seva llengua són ambdues, el català i el castellà, i a més aquests representen el 98% del grup.

Pel que fa a la llengua familiar, trobem el grup dividit, d'una banda, hi ha la totalitat de respostes bilingües a la llar, és a dir, tots els membres parlen castellà i català; i de l'altra, una mica més majoritària, diuen que la llengua que es parla a la llar són les dues, uns tenen com a llengua el castellà i uns altres el català.

L'origen geogràfic familiar que els caracteritza és el de matrimoni mixt, és a dir, un membre de la parella nascut a Catalunya i l'altre fora. La majoria dels entrevistats del grup són nascuts a Catalunya.

-Tipus 3: els mixtes

El grup representa al 16,42% de la població enquestada.

Allò que el caracteritza és que a la llar alguns dels membres parlen català i uns altres castellà. En canvi, la llengua de l'entrevistat és el català. Pel que fa a l'origen geogràfic són definidores del grup les famílies encapçalades per matrimonis d'origen geogràfic mixt, i els entrevistats són majoritàriament nascuts a Catalunya.

Aquest és un tipus que en anàlisis posteriors s'aglutina amb el següent tipus que anomenem dels catalans, però que nosaltres hem volgut mantenir separats perquè ens sembla que deixa entreveure una convivència entre les llengües diferent de la reflectida al grup anterior que són els bilingües perfectes.

A més, volem treballar la hipòtesi en l'anàlisi final de si aquestes formes diferents d'adaptació a la realitat lingüística de Catalunya ha anat lligada a posicions diferents en l'estructura social.

-Tipus 4: els catalans

Aquest grup es compon del 27,64% de la població, és a dir, només una mica més d'una quarta part de la població.

El 100% dels entrevistats d'aquest grup tenen com a llengua familiar el català i com a pròpia també el català.

Pràcticament totes les famílies estan compostes per membres nascuts tots a Catalunya i el 100% dels entrevistats hi ha nascut.

• El capital cultural

El nivell i hàbits culturals és una tipologia basada en les següents variables:

- Estudis reglats acabats de l'entrevistat
- Nivell educatiu de la llar de procedència de l'entrevistat :
índex format a partir dels estudis reglats del pare i de la mare de l'entrevistat
- Nombre de llibres a la llar de l'entrevistat
- Freqüència de lectura de llibres de l'entrevistat
- Freqüència de lectura de diaris de l'entrevistat
- Freqüència de lectura de revistes de l'entrevistat

Han estat escollides aquestes variables perquè el que volem és diferenciar els diferents "capitals culturals", en paraules de Pierre Bourdieu², dels grups socials. En la definició d'aquest creiem que es pertinent incloure-hi tant aspectes de l'educació reglada com de la no reglada, entesa aquí com la capacitat d'estar al dia sobre la societat que es viu a través dels mitjans de comunicació de masses escrits. Per què només aquests, doncs perquè tal com estava formulada la pregunta

² Bourdieu, P. (): La distinción

sobre la resta de mitjans al qüestionari de l'enquesta no es podia diferenciar al cas de la ràdio i la televisió l'ús per a la informació de l'ús per a la diversió. Hem inclòs, a més a més, el nombre de llibres a la llar i el nivell educatiu de la llar d'origen dels entrevistats per no perdre la dimensió dinàmica del capital cultural. Aquest es comporta com un patrimoni especialment per a la nova classe mitjana de transmissió als fills, perquè assegura la possibilitat d'ocupar determinats llocs de l'estructura social.

La tipologia a la que s'ha arribat consta de quatre grups caracteritzats com segueix:

-Tipus 1: els cultes i informats

Comprèn el grup de població amb el nivell cultural més alt, i abasta el 21,10% de la població (1068 casos).

Aquest tipus es caracteritza pel fet que hi pertanyen els individus amb estudis universitaris, que són qui, en certa manera, donen entitat al grup (47,75%); però en formen part també individus amb estudis secundaris (41,95%), que comparteixen amb els anteriors les mateixes pautes de comportament cultural.

Els individus pertanyents a aquest grup comparteixen el gust per la lectura: són lectors regulars de llibres (81,93%) i diaris (86,42%) i disposen, a casa seva, d'una biblioteca relativament important -més de 500 llibres pel 47,77% dels casos i de 100 a 500 llibres pel 46,44%. Són, per tant, persones amb un hàbit de lectura arrelat, fet que implica l'accés a un determinat tipus d'informació i de coneixements. Mostren, en canvi, menys tendència a la lectura de revistes: gairebé el 90% no en llegeixen. Respecte als seus antecedents, en la majoria dels casos, provenen de llars en les quals l'ambient de lectura i d'estudi era propici donades les característiques educatives

dels seus pares; tot i que cal remarcar la diversitat de situacions de procedència.

-Tipus 2: els poc informats

Està format per un grup amb relativament poca informació a partir dels mitjans escrits, però que, de tant en tant, llegeixen diaris (81,95%) i revistes (40,91%) i fins i tot algun llibre (52,23%). Solen disposar, a casa, de biblioteques que arriben fins als 100 llibres (47,65%).

Aquest grup comprèn, aproximadament, al 16,42% de la població; són persones que han cursat habitualment estudis primaris (61,13%) i provenen de llars també amb un baix nivell d'estudis.

-Tipus 3: els ben informats

Es tracta d'un grup format majoritàriament per població amb estudis primaris (65,22%) i que comprèn també algunes persones amb estudis secundaris (27,37%); la seva característica més important és que tenen un hàbit arrelat de lectura. Són lectors habituals igual que els del grup primer, però mostren una diferència qualitativa important: llegeixen regularment diaris (72,30%) i revistes (28,23%), però només esporàdicament llegeixen llibres (50,57%).

En la seva majoria disposen de biblioteques casolanes que arriben fins al centenar de llibres (52,25%), encara que en força casos augmenta l'afició per la possessió de llibres -el 34,11% disposen a casa de 100 a 500 llibres. En conjunt procedeixen de llars amb nivells culturals baixos.

Aquest és el grup més nombrós de tots: el formen el 41,30% dels individus de la mostra. Per tant, és força característic

del que podem anomenar el ciutadà o la ciutadana mitjans de la Regió Metropolitana de Barcelona.

-Tipus 4: els qui viuen al marge de la lletra impresa

El tipus quart comprèn el 21,18% de la mostra; es defineix per l'absència total de relació amb la cultura escrita: són persones sense estudis (67,82%), que no llegeixen ni diaris (85,45%) ni revistes (88,06%) ni llibres (86,01%) i que tampoc no tenen llibres a casa: el 18,84% té fins a 10 llibres a casa i hi ha un 10,26% que diu que no en té cap.

D'aquest grup de població, una part no sap llegir, l'altra és probablement analfabeta funcional; són persones que provenen de llars sense estudis, i, per tant, res no els ha portat cap a la relació amb la cultura escrita que és un aspecte llunyà de la nostra societat per a ells. En la majoria de casos disposen d'algun llibre a casa, però hi ha també una part del grup que diu no disposar de cap llibre.

6.3.2. Accés als recursos i formes de vida

Per tal d'analitzar les diferències en les formes de vida dels diversos grups socials s'han creat, a partir de les variables de l'enquesta, tipologies diferenciadores als diferents àmbits de la vida quotidiana dels que l'enquesta conté informació. Aquestes tipologies sintetitzen la informació de les diverses variables relatives a un tema i mostren la diferenciació interna de comportaments entre grups.

Per construir aquestes tipologies s'ha fet una anàlisi prèvia dels resultats de l'Enquesta Metropolitana recollits als diversos volums de l'informe general.

La metodologia adoptada també ha estat: en primer lloc agafar aquells indicadors que mostraven una capacitat diferenciadora de la població més gran; en segon, triar aquells que, encara que no s'ajustessin al primer criteri, servissin per diferenciar aspectes o comportaments que recollien les nostres hipòtesis sobre els diferents estils de vida de les classes socials.

Les dimensions genèriques que volíem aconseguir tant amb la tria dels àmbits com dels elements definidors de cada un es poden establir en 11 diferenciades, les quals poden estar representades per un sol àmbit o a través de més d'un, o, també més d'una de les dimensions en un sol dels àmbits.

Les dimensions són les següents:

1. Família tradicional versus família moderna.
2. Predomini de l'individu versus predomini del grup familiar.
3. Percepció segmentada del propi temps versus percepció unificada del propi temps.
4. Percepció segmentada de l'espai utilitzat versus percepció unificada de l'espai utilitzat.
5. Concepció de l'oci com a part important de la vida versus concepció de l'oci com a no important.
6. Interès alt per la informació versus interès baix per la informació.
7. Ús intensiu del sistema educatiu versus ús limitat del sistema educatiu.

8. Sociabilitat centrada a l'entorn familiar versus sociabilitat diversificada.
9. Innovació en determinats comportaments socials versus tradicionalitat en determinats comportaments socials.
10. Posició política conservadora versus posició política progressista.
11. Nivell de benestar social i qualitat de vida alt versus nivell de benestar i qualitat de vida baix.

Per dur a terme aquestes tipologies s'ha realitzat per cada àmbit una anàlisi de correspondències múltiples i classificació.

Descripció de les tipologies utilitzades en l'anàlisi de les formes de vida de la població de la Regió Metropolitana de Barcelona

Dels diferents aspectes dels que recull informació l'Enquesta de la Regió Metropolitana de Barcelona, per a la nostra anàlisi, 9 han estat els àmbits definits, els quals una vegada triats els indicadors pertinents segons les nostres hipòtesis per analitzar els grups socials, han estat tractats mitjançant l'anàlisi de correspondències múltiples i la classificació automàtica i jerarquitzada per tal de crear una sola variable que representés a l'àmbit. El procés detallat de construcció de cada una de les tipologies es troba a l'annex.

• **Els hàbits de consum:** les variables que hem utilitzat han estat les següents:

-L'ús de la targeta de crèdit

-L'ús del servei a domicili en les compres

-La mobilitat territorial en la compra de vestit i/o calçat

La tria d'aquestes variables correspon a un únic motiu, situar les diferències entre els comportaments més moderns i els més tradicionals a l'àmbit del consum. Darrera d'aquest interès està la idea de Peter Berger, expressada al seu llibre *La revolución capitalista*³, que és la nova classe mitjana la que actualment es mostra capdavantera en la innovació dels comportaments socials.

La tipologia a la que s'ha arribat consta de tres grups caracteritzats com segueix:

-Tipus 1: els cosmopolites

Aquest primer tipus es caracteritza per una manera de comprar no subjecta a l'entorn territorial immediat: compra el vestit i calçat on més li agrada (67,99%), és a dir, que tant ho pot fer al propi barri com a Barcelona o a una població veïna. Utilitza amb molta facilitat les targetes de crèdit (47,34%), o el servei a domicili (14,13%); tot i que aquest últim és un servei molt minoritari, és clarament característic d'aquest grup el qual aglutina tots els individus de la regió metropolitana que el fan servir. Es tracta d'un grup obert a noves formes de consum, que busca fins trobar el producte que vol, probablement perquè viu el consum com una certa realització personal i no té

³ Berger, P. (1991): *La revolución capaitalista*.

barreres culturals ni monetàries que els facin estar lligats a les formes tradicionals.

És aquest un grup prou important al territori estudiat, 44,2%, territori que es mostra polaritzat entre les noves i les velles formes de consum.

-Tipus 2: el tipus mitjà

Els individus que formen part d'aquest grup van a comprar invariablement el vestit i calçat fora de la seva població de residència. Només una proporció del grup fa ús de les targetes de crèdit (34,80%), i també, a diferència del grup anterior, no utilitza el servei a domicili per les seves compres.

Sembla tractar-se d'una posició de transició, que acabarà adoptant les formes de compra del primer tipus, però, que va més retrassat pel que fa a l'adopció de noves formes de consum. De moment, ja s'han desenganxat dels hàbits més tradicionals que trobem al següent grup amb la inclusió d'una certa mobilitat en les seves compres i la introducció tímida de les targetes de crèdit. Cal remarcar, que aquesta transició està protagonitzada a la Regió Metropolitana de Barcelona per un grup relativament petit, el 9,88% de la població.

-Tipus 3: els tradicionals

Aquest és l'altre grup característic, 45,92% dels hàbits de consum. Es tracta del grup amb més poca capacitat de moviment, objectiva o no, per dur a terme les seves compres: la majoria de les persones que el formen compren el vestit i calçat en la seva pròpia població (95,18%), és a dir, accepten allò que els ofereix el seu entorn immediat; i utilitzen les formes de pagament tradicionals. És un grup en què no ha entrat ni l'ús de

les targetes de crèdit ni l'ús del servei que porta la compra a domicili.

• **Equipament de la llar:** és una tipologia basada en les següents variables:

-Nombre de béns (electrodomèstics) a la llar

-Possessió de rentaplats

-Possessió de forn microones

-Possessió de congelador independent

-Possessió d'aspiradora

-Assistent a hores de les feines de la llar

-ús a la llar d'ordinador

-Nombre de vehicles

-Tipus cotxe principal

-Antiguitat cotxe principal

Aquí són dues les dimensions que té la tria de les variables: d'una banda, es volia diferenciar situacions segons la seva qualitat de vida i nivell de confort a la llar, de l'altra es volia tornar a incidir a

l'aspecte de les innovacions, i per això, s'han agafat com a indicadors per separat la possessió d'aspiradora, de rentaplats, de forn microones, de congelador independent i de l'ús a la llar d'ordinador.

La tipologia a la que s'ha arribat consta de quatre grups caracteritzats com segueix:

-Tipus 1: el confort domèstic

Aquest grup representa el 19,38% de la població estudiada, i es caracteritza per un alt nivell d'equipament domèstic: el 95,82% respon afirmativament a la possessió de més de 6 dels béns preguntats, i, més concretament, tenen, en una proporció molt elevada, rentaplats (62,18%), aspiradora (84,71%), forn microones (48,11%) i congelador independent (64,83%). A més, en relació al treball domèstic, és freqüent que les persones que formen part d'aquest grup disposin d'una assistenta a hores (44,24%).

Pel que fa al cotxe, moltes de les llars compreses en aquest grup, en tenen més d'un, encara que no es tracta de la situació majoritària (36,19%). Predomina el cotxe familiar relativament nou (48,83%), però hi ha una presència important de cotxes de luxe (14,78%). Respecte a l'antiguitat, no acostumen a tenir cotxes massa vells: tot i que n'hi ha que fa quasibé 10 anys que el tenen (24,36%), també és significatiu que hi ha un 50,66% que fa menys de 5 anys i un 7,95% que encara no fa l'any.

L'ordinador té una presència força important a les cases d'aquest grup de població: hi ha moltes de les llars que el componen que tenen un ordinador d'ús familiar i infantil (31,50%), o bé, en altres casos, un ordinador utilitzat per a usos professionals (11,11%), i els minoritaris els que el tenen per a usos professionals i familiars (5,71%).

-Tipus 2: el cotxe de luxe

Per al 10,73% de la població, més que el confort domèstic que porta a l'equipament en tots els àmbits sembla important la

possessió de determinats estris que podem anomenar de luxe personal. En efecte, aquest segon tipus el defineix més el tipus de cotxe que posseeixen que no els altres aspectes escollits per descriure la llar.

El grup es caracteritza per ser propietaris d'un cotxe de luxe en el 55,06% dels casos, i que el cotxe sigui molt nou, menys de cinc anys (77,72%) i el tenir-ne menys d' 1 (9,94%). El tenir més d'un cotxe també és característic del grup, però és un tret minoritari.

També trobem al grup, presència dels ordinadors a casa, però a diferència del grup anterior, aquests tenen una doble funció: són eines per a l'ús familiar i professional (22,28%) en la majoria dels casos i per a l'ús professional només en el 7,55%.

En canvi, en l'equipament domèstic acostumen a disposar d'aspiradora (63,35%) i també hi ha força presència de congelador independent (37,94%), però no són cases amb forn microones. També tenen servei domèstic pagat com el grup anterior, però de forma més minoritària (28,91%).

Es tracta, doncs, d'un grup que també mostra un bon nivell d'equipament de la llar: el 37,38% se situa en la possessió de més de sis béns del llistat i el 60,41% entre 4 i 6, la categoria immediata. Entre el primer tipus i aquest segon pot haver una diferència de condicions econòmiques, però, el que sembla evident, és que varia la importància que es dona als diferents equipaments.

-Tipus 3: el nivell d'equipament mitjà

El factor dominant al grup, que el caracteritza respecte als anteriors, és el descens en el nombre de béns posseïts: pràcticament en totes les llars del grup es disposa de 4 a 6 dels béns sobre els que es va demanar informació (81,26%).

Els membres d'aquest grup solen disposar de cotxe, essent característic del grup l'utilitari (51,04%), i també els cotxes familiars (46,79). És el grup que concentra la majoria de cotxes vells - fins a 10 anys (29,53%) i especialment més d'antiguitat (22,10%). Tot i que una part important del grup té cotxes que tenen menys de 5 anys (40,33%), i que hi ha una petita representació dels qui l'acaben de comprar. No és habitual en aquest grup trobar propietaris de més d'un cotxe.

És poc habitual, entre les persones que formen part d'aquest grup, que tinguin a casa seva aspiradores, forns microones, ordinadors o congeladors. Gairebé ningú d'aquest grup disposa d'ajut domèstic pagat.

Aquest és el grup majoritari a la Regió Metropolitana pel que fa a l'equipament domèstic, atès que comprèn el 42,82% de la població enquestada.

-Tipus 4: el nivell d'equipament baix

L'últim grup, el 27,07% de la població, està format per persones pertanyents a llars que podem considerar poc equipades, en relació amb la mitjana de la Regió Metropolitana. El que és habitual en aquestes llars és trobar de 0 a 3 dels equipaments llistats (74,45%), i entre ells no n'hi ha cap dels que nosaltres consideràvem símbols de modernitat: el rentaplats, el congelador independent, el forn microones i l'aspiradora. Tampoc tenen servei domèstic pagat.

És també característic del grup la possessió d'un sol cotxe, no hi ha ni un cas en què això variï, i, alhora, la no resposta respecte al tipus de cotxe o l'antiguitat del mateix.

• **Els recursos econòmics:** és una tipologia basada en les següents variables:

- Nivell de renda familiar (anual neta per càpita de 1989)
- Nivell de renda individual (anual nets individuals de 1989)
- Propietats (empreses, comerços, finques, ... -sense tenir en compte la vivenda que s'ocupa-)
- Inversions (accions, bons , compres d'obres d'art,...)
- Assegurances de què es disposa (plans de pensions,...)
- Despeses escolars
- Capacitat d'estalvi

És evident que el criteri que s'ha seguit en la tria d'aquestes variables ha estat el d'establir un índex de riquesa, entesa aquesta, en un sentit més ample que no només la quantitat de diners que ingressa l'individu i la llar. Alhora, també aquestes variables ens han de permetre diferenciar tipus de riquesa diferent, és a dir, cal comprovar la hipòtesi de si la vella classe mitjana està més lligada a la propietat i l'estalvi que no la nova classe mitjana.

Un últim element que aporta aquesta tipologia és complementar, a part també d'informar sobre el nivell de riquesa, sobre la inversió dels diferents grups socials en l'educació dels seus fills. Aspecte que ja hem assenyalat anteriorment com un nou valor de posició social.

La tipologia a la que s'ha arribat consta de cinc grups caracteritzats com segueix:

-Tipus 1: els pobres

La característica que defineix amb més força aquest grup és que el nivell d'ingressos familiars és baix (76,45%), és a dir, menys de 317.657 pessetes anuals per cada un dels membres de la llar. En consonància, els caracteritza una despesa escolar i extraescolar, en les llars amb fills en edat escolar, baixa.

La gran majoria d'aquest grup no ha pogut estalviar (87,49%), ni tampoc no ha fet, durant l'any 1990, cap inversió (77,82%). No acostumen a tenir contractat cap tipus d'assegurança (41,98%), com per exemple mútues sanitàries, pla de pensions, assegurança de vida, etc. Tampoc no disposen de propietats.

Aquest grup comprèn aproximadament al 17% de la població de la Regió Metropolitana, i inclou a totes les persones que declaren no tenir ingressos, i a una part important del col·lectiu que no dóna informació sobre els seus ingressos propis (68,15%).

-Tipus 2: el nivell econòmic baix

Aquest grup comprèn, aproximadament, al 20% de la població: tant el nivell de renda familiar com l'individual és mitjà-baix. El nivell familiar del 72,35% dels casos està entre 317.657 pessetes i 635.314 pessetes anuals netes per càpita. En aquest tipus, es concentra la gran majoria dels entrevistats amb el nivell de renda de 435.494 a 870.989 pessetes netes anuals; però hi ha també una presència important d'entrevistats amb baix nivell d'ingressos, menys de 435.494 pessetes (17,94%).

Pel que fa al nivell de despesa escolar i extraescolar el que caracteritza al grup és no tenir-ne.

Les persones que formen part d'aquest grup no acostumen a tenir contractades assegurances (59,96%), ni a tenir estalvis

(86,03%) o propietats (84,04%), ni a realitzar inversions (85,43%).

-Tipus 3: el nivell econòmic mitjà

Aquest és el grup de nivell de recursos econòmics amb un pes específic més important dins de la Regió Metropolitana de Barcelona. Abasta el 30,03% de la població.

El defineixen les llars i els entrevistats amb un nivell de renda mitjà-alt, és a dir, pels ingressos individuals, entre 870.989 i 2.612.967 de pessetes netes anuals, encara que hi ha una presència important, dins del grup, d'entrevistats amb un nivell mitjà-baix, entre 435.494 i 870.989 ptes. En l'aspecte familiar, el 50,59% de les llars estan entre 635.314 i 1.905.942 de pessetes per càpita; però també hi ha un 43,68% que està en la franja inferior.

Per les persones que formen part d'aquest grup ha estat habitual l'haver realitzat una o dues inversions (66,51%) durant l'any 1989, anterior a la realització de l'Enquesta Metropolitana, i també l'haver estalviat (48,55%).

És també habitual que tinguin contractats un o dos serveis (64,74%), com per exemple, algun tipus d'assistència sanitària, assegurances de vida, etc.; fins i tot en alguns casos tenen entre 3 i 5 serveis d'aquest tipus (25,72%).

En les llars on hi ha fills en edat escolar, els nivells de despesa escolar i extraescolar són mitjans (19,01%) o baixos (27,57%), essent ambdós característics del grup malgrat que els segons són lleugerament majoritaris.

És també freqüent que les persones que pertanyen a aquest grup tinguin una o dues propietats (32,63%), al marge de la de l'habitatge propi.

-Tipus 4: els qui intenten amagar la seva situació econòmica

Aquest tipus correspon a un grup de persones que dona poca informació en relació als seus ingressos i recursos econòmics: no responen sobre la quantitat dels seus ingressos individuals i familiars ni diuen si han pogut o no estalviar. Numèricament, és un grup important, gairebé una quarta part de la mateixa, 24,30%.

Entre ells hi ha, però, un nombre important de propietaris de finques, botigues o empreses. La presència aquí d'una o dos propietats és encara més important que al grup anterior (38,46%), sempre sense comptar la vivenda pròpia dels individus. Per tant, és presumible que no és un grup en mala situació econòmica. En conjunt, però, es tracta d'un grup que no ha fet inversions. Sí que acostuma a tenir contractats un o dos serveis d'assegurances (55,61%).

-Tipus 5: els ben situats econòmicament

Es tracta d'un grup relativament petit, que no arriba al 10% de la població (8,36%). Han quedat inclosos en aquest grup tots els entrevistats que s'han situat com a renda individual al nivell més alt i quasibé la totalitat dels que ho fan a l'aspecte familiar; però no esgoten tot el grup.

El 38,30% dels entrevistats que tenen una renda individual que sobrepassa els 2 milions de pessetes netes a l'any.

El 31,21% de les famílies tenen la renda més alta -més de 1.905.942 de pessetes anuals per càpita-, i el 52,72% tenen una renda mitjana-alta -entre 635.314 i 1.905.942 de pessetes netes anuals per càpita.

Aquest és el tipus on és més habitual contractar serveis. La majoria tenen contractats entre 3 i 5 serveis d'assegurances (67,14%), i fins i tot apareix un sub-grup de llars amb més de 5

serveis d'assegurances (1,89%), fet molt minoritari en el conjunt de la societat.

És també en aquest grup on es concentren les inversions: tot i que domina el grup de persones que han fet entre 1 i 2 inversions (48,46%), també trobem aquí una presència important de casos d'individus que han dut a terme, durant l'any anterior a l'enquesta, entre 3 i 5 inversions (34,99%). I, malgrat això, encara ha estat habitual dins d'aquest grup l'haver estalviat durant el darrer any (69,98%).

Respecte a les despeses escolars i extraescolars dels fills, són, òbviament, les més elevades el que caracteritza el grup.

Pel que fa a la propietat, aquest grup concentra una part molt important dels individus que tenen entre 3 i 5 propietats, que al grup són el 14,18%. De fet, podem caracteritzar-lo clarament com un grup de propietaris, atès que més de la meitat dels seus components tenen almenys 1 o 2 propietats (46,34%) - botigues, empreses i finques rústiques o urbanes, sense comptar la pròpia vivenda.

• **El tipus de vacances:** és una tipologia basada en les següents variables:

-Durada de les vacances d'estiu

-Nombre de vacances durant l'any

-Lloc de les vacances més llargues

-Modalitat d'estada de les vacances més llargues

Aquest és un àmbit que possiblement no caldria tenir en compte a l'estudi de l'estructura social de les societats del principi de la industrialització, però, actualment és un bé social que cal prendre amb molta consideració. Aquest és un espai més on el comportament dels grups socials és molt diferenciat per raons de dos tipus: cultural i econòmic, però, especialment, al nostre entendre és una qüestió d'estil de vida més complex. En aquest sentit, els estudis més interessants són francesos, especialment ens hem guiat pels estudis del CREDOC (1984) i Bourdieu (1988). Una vegada més també trobem reflectit en aquest àmbit la idea de la innovació dels comportaments culturals.

La tipologia a la que s'ha arribat consta de quatre grups caracteritzats com segueix:

-Tipus 1: els qui no tenen vacances

El 31,42% de la població enquestada no té vacances o no en fa, ni a l'estiu ni en cap altre dels períodes que es consideren com a tals a la nostra societat: uns dies per Setmana Santa, uns dies per Nadal, i especialment les vacances d'estiu que, ara per ara, sembla que estan esteses a tota la població.

Segons les nostres dades, hi ha 1.590 persones dels 5.060 entrevistats que no tenen vacances.

-Tipus 2: els qui es queden a casa

Aquest és un grup reduït, 12,03%, que es caracteritza per abordar la qüestió de les vacances d'una manera molt tranquil·la; es tracta d'un grup de persones que també tenen vacances, però no viatgen, es queden a casa (99,67%). Tenen vacances llargues a l'estiu, 4 setmanes habitualment (52,22%) i no menys de tres: el 14,94% cinc o més setmanes i el 13,96%

tres. També acostumen a tenir vacances per Nadal i Setmana Santa (22,17%) i hi ha el 8,05% que només les té per Nadal.

El que més els caracteritza, és que les vacances les passen a casa, al seu propi domicili i no acostumen a sortir del municipi on resideixen. És a dir, és un grup que té vacances però no "va de vacances" o no "surt de vacances".

-Tipus 3: els turistes

El 15,12%, de la població, es caracteritza, especialment, per la manera que tenen de fer les vacances: anar preferentment a un hotel o a una pensió (78,17%), més a l'estranger(42,61%) i rarament es queden a Catalunya o a casa. Així mateix, tot i que pocs casos, també els caracteritza fer vacances poc habituals (7,45%).

Aquest és evidentment un grup que "té " vacances i que "va" de vacances.

Es caracteritzen respecte a la resta de grups per les vacances de Nadal i/o Setmana Santa, i les de l'estiu, tant n'hi ha que en tenen una o dues setmanes (22,61%), com tres (15,16%), quatre (44,58%) o cinc o més (11,50%).

Destaca, com ja hem dit, en aquest tipus, la manera de fer vacances: viatjar, anar a un hotel o a una pensió, i amb més tendència a anar a l'estranger o a la resta d'Espanya que a quedar-se a Catalunya. Tot això ens fa pensar que aquest grup està format pels principals clients de les agències de viatges.

-Tipus 4: els estiuejants

Aquest és el grup més nombrós, el 41,43% dels entrevistats. És un grup que també va de vacances especialment a la segona residència (53,12%). No van gaire lluny, entre Catalunya

(50,64%) i la resta d'Espanya (49,17%) passen les seves vacances. També és característic del grup estar-se a casa d'acmics (32,19%) o a càmpings (13,97%), els quals acaben essent, en molts casos, una segona residència.

Pel que fa a la durada i periodicitat de les vacances, els caracteritza tenir les vacances estipulades a totes les èpoques de l'any, i que les d'estiu siguin llargues: tres setmanes el 14,69%; quatre setmanes el 55,03% i cinc o més de cinc setmanes el 13,50%.

Es tracta, doncs, d'una forma d'estiueig no aventurera com les anteriors, sinó que fan pensar més en unes vacances de continuïtat amb la quotidianitat dels individus, sense obligació de treball productiu i en un canvi d'escenari físic.

• **Les característiques de l'habitatge:** és una tipologia basada en les següents variables:

- Règim tinença habitatge
- Superfície habitatge
- Any finalització habitatge
- Tipus d'habitatge
- Nombre de dutxes/banys
- Disposició de segona residència

Aquesta torna a ser clarament una tipologia que volem que ens descrigui el nivell de qualitat de vida dels individus, però igualment que en l'equipament de la llar i al nivell econòmic,

també volem que diferenciï maneres de viure: per exemple tenir segona residència o viure en casa o en pis.

La tipologia a la que s'ha arribat consta de cinc grups caracteritzats com segueix:

-Tipus 1: l'habitatge mitjà

Aquest tipus representa al 33,53% de la població estudiada.

El primer tret que caracteritza a aquest grup és l'època en què van ser construïts els habitatges: des del 1960 al 1980 el 94%. Són habitatges que només tenen una dutxa o bany i són pisos. Podríem dir que són els habitatges del boom de la construcció.

Una mica més de la meitat són habitatges de mida mitjana, entre 71 i 100 m² i la resta petita, fins a 71 m².

Pràcticament, tots els entrevistats (90%) tenen aquests habitatges en propietat, i la majoria (80%) no disposen de segona residència.

-Tipus 2: l'habitatge urbà precari

El segon tipus està format pel 19,60% dels entrevistats de l'enquesta.

Aquest grup, es caracteritza especialment perquè l'habitatge on viuen és vell -construïts abans de 1960 al 80% dels casos-, i normalment és de lloguer i petit. És una característica habitual dels mateixos que només tinguin una dutxa o bany i també són pisos.

Una altra característica que defineix el grup és que una quarta part del mateix disposa d'una segona residència.

Sembla, doncs, un grup que no ha millorat la seva residència habitual i que, els que han pogut, han invertit els seus esforços en la segona residència

-Tipus 3: altres tipus d'habitatge precari

Aquest és un grup prou nombrós, el 20,77% de la població, però de difícil definició.

Els dos primers trets del tipus són la manca d'informació respecte a l'any d'acabament de l'habitatge i de la grandària del mateix.

El següent tret característic, és que són habitatges unifamiliars en una tercera part dels casos, malgrat que la majoria viuen en pisos seguint el perfil de la totalitat de la població estudiada.

Són habitatges que només tenen una dutxa o bany.

Aquest grup concentra la majoria de respostes que no s'ajusten a lloguer o propietat al règim de tinença i la de les tipologies d'habitatges menys comuns.

No tenen segona residència.

-Tipus 4: l'habitatge urbà confortable

Aquest grup aglutina als entrevistats, 14,66%, que disposen de més d'una dutxa o bany en les seves vivendes que acostumen a ser de propietat.

Hi ha una concentració important en aquest grup dels habitatges construïts a partir del 1980, tot i que, els que predominen són els construïts en les dècades del 60 i del 70.

Són característics del grup els habitatges grans -més de 100 m²-, malgrat que els mitjans, també característics, són els majoritaris.

Pràcticament, tots els habitatges són pisos i, quasibé una tercera part del grup disposa de segona residència.

-Tipus 5: l'habitatge tradicional confortable

Aquest darrer grup representa a la situació del 11,44% de la població estudiada.

És també, un grup que posseeix habitatges de més de 100 m², amb més d'una dutxa o bany.

A diferència del grup anterior, el que abunda menys són els pisos: el 45,08% són cases unifamiliars, el 24,35% són cases aïllades i el 2,07% altres formes.

En la vellesa dels edificis el grup està polaritzat: d'una banda en són característics els habitatges construïts a partir de l'any 80 i de l'altra els construïts abans del 1960.

La majoria dels habitatges, el 80%, es tenen en propietat i una mica més de la quarta part del grup disposa de segona residència.

• **Les formes de relació:** és una tipologia basada en les següents variables:

-Tipus de relacions fora de la llar

-Localització de les relacions fora de la llar

-Pertinença a associacions

Aquí l'aspecte lligat a la innovació de comportament i d'un nou tipus de societat és el que torna a ser l'eix de l'àmbit. El que volem és comprovar com hi ha grups socials que adopten noves formes de relació que els deslliguen de la societat comunitària tradicional, seguint la idea embrionària de Durkheim que diferencia entre comunitat i associació.

La tipologia a la que s'ha arribat consta de quatre grups caracteritzats com segueix:

-Tipus 1: relacions primàries

Aquest és el grup més nombrós de tots: el 54,44% de la població. És un grup molt gran, però, s'entén que sigui així donat que es caracteritza per les relacions primàries, familiars, tret encara definitori de la nostra societat.

El 88% del grup diu que les relacions socials que manté fora de la llar se circumscriuen a membres de la seva família entesa en un sentit ampli. A més, la meitat diuen que el lloc de trobada és a l'àrea del propi barri, malgrat que també és característic del grup altres llocs; segurament dependrà del lloc on es trobi la família de l'enquestat.

Quasibé el 71% dels entrevistats d'aquest grup no pertany a cap associació.

-Tipus 2: arrelament a l'entorn immediat

Aquest segon grup és molt petit, 6,09% de la població, però caracteritza un petit sector de l'anterior molt tancat.

Les relacions són en la totalitat dels casos amb el grup primari, però, la característica especial és que es concentren

totes en la mateixa escala. De fet, és en aquest grup on s'aglutinen aquest tipus de relacions.

-Tipus 3: relacions secundàries i associacionisme

Aquest tercer tipus és totalment contrari als anteriors. Reuneix el 38,11% de la població.

El que primer defineix el grup és el predomini de les relacions fora del grup familiar, és a dir, amics, companys de feina, etc.

El segon tret és que les relacions no estan localitzades en una àrea territorial concreta sinó que aquesta és diversa, tant pot estar en la pròpia població com en una altra població.

I el darrer tret característic d'aquest tipus social és l'associacionisme que defineix a les tres quartes parts del grup: el 42% del grup pertany a una associació, el 15% a dues associacions i quasibé el 9% a més de dues associacions.

-Tipus 4: els solitaris

Apareix finalment un petit grup, que comprèn únicament l'1,36% de la població, però, que mostra una forta personalitat. És el grup de persones que habitualment no es relaciona amb ningú de fora de la seva llar i que tampoc no pertany a cap associació. Són individus que no tenen relacions socials de cap tipus.

• **Nivell i hàbits culturals:** aquesta tipologia la tornem a reproduir aquí, però, és la mateixa amb que definíem el capital cultural dels individus.

- Estudis reglats acabats de l'entrevistat
- Nivell educatiu de la llar de procedència de l'entrevistat: índex format a partir dels estudis reglats del pare i de la mare de l'entrevistat;
- Nombre de llibres a la llar de l'entrevistat
- Freqüència de lectura de llibres de l'entrevistat
- Freqüència de lectura de diaris de l'entrevistat
- Freqüència de lectura de revistes de l'entrevistat

L'aspecte que ens interessa ara de la tipologia no és tan el "capital cultural" dels entrevistats com el seu interès per la informació sobre la societat que els envolta. Com ja hem explicat anteriorment, només fem referència als mitjans de comunicació escrits perquè tal com estava formulada la pregunta sobre la resta de mitjans al qüestionari de l'enquesta no es podia diferenciar al cas de la ràdio i la televisió l'ús per a la informació de l'ús per a la diversió.

La tipologia a la que s'ha arribat consta dels quatre grups ja caracteritzats abans, però que tornem a reproduir:

-Tipus 1: els cultes i informats

Comprèn el grup de població amb el nivell cultural més alt, és el 21,10% de la població (1068 casos).

Aquest tipus es caracteritza pel fet que hi pertanyen els individus amb estudis universitaris, que són qui, en certa manera, donen entitat al grup (47,75%); però en formen part també individus amb estudis secundaris (41,95%), que

comparteixen amb els anteriors les mateixes pautes de comportament cultural.

Els individus pertanyents a aquest grup comparteixen el gust per la lectura: són lectors regulars de llibres (81,93%) i diaris (86,42%) i disposen, a casa seva, d'una biblioteca relativament important -més de 500 llibres pel 47,77% dels casos i de 100 a 500 llibres pel 46,44%. Són, per tant, persones amb un hàbit de lectura arrelat, fet qu implica l'accés a un determinat tipus d'informació i de coneixements. Mostren, en canvi, menys tendència a la lectura de revistes: gairebé el 90% no en llegeixen. Respecte als seus antecedents, en la majoria dels casos, provenen de llars en les quals l'ambient de lectura i d'estudi era propici donades les característiques educatives dels seus pares; tot i que cal remarcar la diversitat de situacions de procedència.

-Tipus 2: els poc informats

Està format per un grup amb, relativament, poca informació a partir dels mitjans escrits, però que, de tant en tant, llegeixen diaris (81,95%) i revistes (40,91%) i, fins i tot, algun llibre (52,23%). Acostumen a disposar, a casa, de biblioteques que arriben fins els 100 llibres (47,65%).

Aquest grup comprèn, aproximadament, el 16,42% de la població; són persones que han cursat, habitualment, estudis primaris (61,13%) i provenen de llars també amb un baix nivell d'estudis.

-Tipus 3: els ben informats

Es tracta d'un grup format, majoritàriament, per població amb estudis primaris (65,22%) i que comprèn també, algunes persones amb estudis secundaris (27,37%); la seva característica

més important és que tenen un hàbit arrelat de lectura. Són lectors habituals igual que els del grup primer, però, mostren una diferència qualitativa important: llegeixen regularment diaris (72,30%) i revistes (28,23%), però només esporàdicament llegeixen llibres (50,57%).

En la seva majoria disposen de biblioteques casolanes que arriben fins el centenar de llibres (52,25%), encara que força casos augmenten l'afició per la possessió de llibres -el 34,11% disposen a casa de 100 a 500 llibres. En conjunt, procedeixen de llars amb nivells culturals baixos.

Aquest és el grup més nombrós de tots: el formen el 41,30% dels individus de la mostra. Per tant, és força característic del que podem anomenar el ciutadà o la ciutadana mitjans de la Regió Metropolitana de Barcelona.

-Tipus 4: els qui viuen al marge de la lletra impresa

El tipus quart, comprèn el 21,18% de la mostra; es defineix per l'absència total de relació amb la cultura escrita: són persones sense estudis (67,82%), que no llegeixen ni diaris (85,45%) ni revistes (88,06%) ni llibres (86,01%) i que tampoc no tenen llibres a casa: el 18,84% té fins a 10 llibres a casa i hi ha un 10,26% que diu que no en té cap.

D'aquest grup de població, una part no sap llegir, l'altra és probablement analfabeta funcional; són persones que provenen de llars sense estudis, i, per tant, res no els ha portat cap a la relació amb la cultura escrita que és un aspecte llunyà de la nostra societat per a ells. En la majoria de casos disposen d'algun llibre a casa, però hi ha també una part del grup que diu no disposar de cap llibre.

• **Les formes de lleure:** és una tipologia basada en les següents variables:

- Nombre d'activitats de lleure dins de casa
- Nombre d'activitats de lleure fora de casa
- Sofisticació espectacles
- Pràctica d'esport
- Hores diàries disponibles per a temps de lleure
- Opinió sobre la pròpia disposició de temps de lleure

Aquí, la sola lectura de les variables escollides ja remet a dues dimensions diferents del lleure. Una, és la del temps i com aquest es percep en la vida dels entrevistats. L'altra, és si s'omple o no aquest temps de lleure. La resposta a ambdues, considerem nosaltres, que ens dóna idea de la importància d'aquest espai social per a certs grups de l'estructura social.

La tipologia a la que s'ha arribat consta de cinc grups caracteritzats com segueix:

-Tipus 1: percepció no objectiva del seu temps de lleure

El primer grup comprèn el 15,33% de la població, i el tret que més el defineix i que crida prou l'atenció, és la diferència entre el recompte de temps de lleure objectiu i el subjectiu: el 81% dels entrevistats d'aquest grup diu que tenen poc temps de lleure i, en canvi, al còmput d'hores els surt en el 70% dels casos de 4 a 8 hores diàries disponibles per a aquests menesters.

Més de la meitat del grup fa dues activitats de temps de lleure dins de casa i dues a fora.

També els caracteritza, que una tercera part fan esport de manera esporàdica i al voltant del 17% de manera regular.

Hi ha una forta concentració en aquest grup dels casos d'assistència a espectacles de baixa sofisticació, és a dir, esports, etc.

-Tipus 2: sense temps per al lleure

En aquest cas sí que es confirma que els individus tenen poc temps lliure tal com ells expressen: el 41% tenen menys de 4 hores diàries disponibles i el 46% de 4 a 8.

El que és habitual al grup, és que només facin una activitat a casa i una fora de casa i també es donen casos característics de cap activitat ni a dins ni a fora de casa. Pràcticament ningú d'aquest grup acudeix a espectacles.

Aquest tipus representa el 20,43% del total de la població.

-Tipus 3: temps de lleure molt ric

El 15,87% de la població d'aquest grup presenta una vida de lleure molt rica. Més del 80% declaren fer més de dues activitats fora de casa i més del 70% més de dues dins de casa.

Surten molt a veure espectacles de tot tipus: una quarta part espectacles d'alta sofisticació, pràcticament la totalitat de.l col·lectiu es queda en aquest grup; el 4% de mitja sofisticació i el 8% espectacles esportius, etc.

Un altre tret definidor del grup, és la seva dedicació a l'esport de forma regular especialment però també de forma esporàdica.

És un grup amb força temps de lleure, el 39% tenen entre 4 i 8 hores disponibles i una quarta part més de 12 hores. De fet, el 60% declara tenir força temps lliure.

-Tipus 4: temps de lleure buit

Aquest és un grup que, si bé declara tenir força temps per al lleure, i de fet el 40% del grup en té més de 12 hores diàries, tenen aquest temps buit.

Majoritàriament fan una activitat a casa i una a fora de casa o fins i tot cap. No practiquen esports ni assisteixen a cap tipus d'espectacle.

-Tipus 5: temps de lleure actiu

Un grup força nombrós, una tercera part (32,54%) de la població enquestada.

La primera característica que el defineix és l'opinió dels qui el componen de què tenen força temps de lleure. El seu és un temps ple: el 87,2% fa dues activitats de lleure a casa, i el 57% fora de casa.

La seva apreciació de la quantitat de temps de lleure de què disposen es confirma: el 41% té entre 8 i 12 hores disponibles i el 37% del grup més de 12.

Les persones que integren aquest grup no practiquen esport i tampoc van a espectacles

• **Les formes de família:** és una tipologia basada en les següents variables:

- Nombre de membres a la llar
- Tipologia de composició de les llars
- Nombre de fills/es del cap de família
- Organització familiar (distribució de les tasques domèstiques)

Aquí, l'eix definidor vol tornar a ésser el de la modernitat de les estructures familiars, però, també ho és inevitablement el cicle familiar.

La tipologia a la que s'ha arribat consta de cinc grups caracteritzats com segueix:

-Tipus 1: la família nuclear tradicional

Aquest primer grup representa el 23,71%, i podríem dir que és el representant de la família nuclear de manual.

Els individus que el componen viuen en llars de quatre membres, formades per una parella i dos fills.

Els rols tradicionals es mantenen força estables: es declari o no mestressa de casa a la llar, es divideixen les tasques domèstiques seguint els patrons tradicionals. De fet en la majoria de llars hi ha una mestressa de casa declarada com a tal.

-Tipus 2: els tres membres

El segon tipus presenta com a diferència, respecte al primer, un menor nombre de membres a la llar, donat que només conviuen tres persones. En la majoria de casos, es tracta de

parelles amb un fill, en altres de parelles que conviuen amb algun altre familiar.

L'estructura de rols d'aquestes llars és lleugerament menys tradicional que l'anterior, potser s'inicia un procés de canvi, però, això, no es pot afirmar. En efecte, en aquest grup, és més característica la no declaració de mestressa de casa, malgrat que segueix essent minoritària; alhora, segueix mantenint-se la distribució tradicional de les feines domèstiques d'acord amb el sexe dels individus.

Aquest grup conté el 25,47%, de la població enquestada.

-Tipus 3: les parelles

Les llars pertanyents a aquest tipus consten majoritàriament de dos membres; la forma predominant d'aquestes llars és la de parella, però, s'hi troben també la totalitat de llars sense nucli no individuals.

Aquest tipus presenta algunes diferències en relació als anteriors; les persones que hi queden incloses donen poca informació sobre la distribució de les feines domèstiques; sovint no assenyalen la presència d'una mestressa de casa, i, de la informació recollida, es dedueix que la divisió interna del treball domèstic es troba poc definida i és més igualitària: al 12% de les llars hi ha rols conjunts, i hi ha un augment respecte als altres grups dels casos que no hi ha mestressa de casa declarada.

Alhora, apareixen també en aquest grup un nombre molt important de persones que no tenen fills; sembla que estiguin en la fase inicial de crear una família.

El grup comprèn el 21,89% de la població enquestada.

-Tipus 4: les llars nombroses i plurinuclears

El quart tipus, agrupa la totalitat de les llars nombroses de l'enquesta i representa el 23,18% de la població enquestada. El 62% de les persones d'aquest grup viuen en llars de cinc membres i el 35% en llars de més de cinc membres.

La majoria d'aquestes llars estan formades per parelles que conviuen amb els seus fills: tres en el 51% dels casos i més de tres en el 23%.

Alhora, es concentra en aquest tipus, la majoria de llars amb dos o més nuclis i la meitat de les llars amb un nucli i altres persones diferents dels fills de la parella principal.

L'organització de la llar típica d'aquest grup, és la de l'existència de mestresses de casa i la separació de rols segons el sexe per a la realització de tasques domèstiques (55% dels casos).

-Tipus 5: les llars unipersonals

El cinquè tipus representa un grup de població molt reduït, però, molt característic: el de les persones que viuen soles - 5,75% de la mostra. Per raons òbvies, les altres variables relatives a les relacions internes del grup familiar que comparteix una llar no tenen sentit en aquest cas.

Aquest grup aglutina la totalitat de les llars unipersonals existents en la nostra mostra.

Aquests entrevistats, pràcticament tots, no tenen fills.

• El vot:

En darrer lloc, queda per parlar de la variable sobre el comportament electoral en les eleccions generals del 1989, de la qual no s'ha fet cap tractament, tret d'una reagrupació de la variable original. Les categories de la mateixa són:

-PSC/PSOE	26,99%
-CIU	18,55%
-PP	4,05%
-IC	4,54%
-ERC	2,04%
-Ecologistes	2,00%
-Altres formacions polítiques	3,32%
-Abstenció	9,94%
-No va votar	8,97%
-No contesta	19,60%

Una vegada conegudes les variables, i la seva definició, passem a veure quins han estat els resultats.

7. Els resultats	268
7.1. La definició dels grups socials	270
7.1.1. Els grups socials definits	271
7.1.2. Les comprovacions realitzades	279
7.1.3. El nombre de grups socials	287
7.1.4. Les proximitats entre grups	292
7.2. Els grups socials de la Regió Metropolitana de Barcelona	296
7.2.1. Els treballadors manuals	300
7.2.2. Els treballadors vells	308
7.2.3. Els contramestres i capatassos	315
7.2.4. Les forces armades	319
7.2.5. Els propietaris i els treballadors agraris	322
7.2.6. Els qui no tenen categoria laboral	329
7.2.7. Els empleats i tècnics mitjans	335
7.2.8. Els directius i els professionals liberals	346
7.2.9. Els tècnics alts	354
7.2.10. Els comerciants	363
7.2.11. Els autònoms i els empresaris sense assalariats ..	367
7.2.12. Els empresaris i els autònoms amb assalariats	372

Els resultats es presenten en dos grans apartats.

El primer d'ells, s'inicia amb l'explicació de quina ha estat la definició final dels grups socials a partir de mostrar quin paper ha jugat la variable de la posició en les relacions socials de producció, en la seva caracterització. Seguidament es mostren sintèticament les comprovacions dels resultats realitzades. En tercer lloc s'explica el procés de la tria del nombre final de grups pertinent per a l'anàlisi de l'estructura social.

Al segon apartat, es passa a la caracterització dels grups socials amb totes les variables emprades en l'anàlisi. Aquesta descripció en detall dona pas, mitjançant la contrastació de les condicions, hàbits i comportaments dels diversos grups socials, a parlar en les conclusions de l'estructura social resultant a la Regió Metropolitana de Barcelona.

A l'exposició dels resultats pretenem respectar el propi procediment seguit en l'anàlisi de les dades. Malgrat això, per no omplir excessivament l'exposició d'aspectes tècnics, els quals, d'altra banda, és necessari tenir en compte, s'han inclòs als annexos els resultats estadístics que produeix el paquet de tractament de les dades, en els quals queda reflectit directament tot el procés d'investigació i els resultats als que s'ha arribat.

7.1. La definició dels grups socials

Als resultats, el que primer cal establir a partir de les nostres hipòtesis, és si la variable de posició en les relacions de producció ha estat central en la definició dels grups socials. Els primers resultats corroboren aquesta centralitat.

Per tant en primer lloc descriurem els grups socials definits. En segon lloc, descriurem quin ha estat el comportament de les diferents posicions en les relacions socials de producció observades en l'anàlisi en la definició dels grups socials.

Atès que el lligam entre l'ocupació i els grups socials és un dels aspectes centrals de la investigació, tant en els resultats com en el plantejament, hem fet tot un seguit de comprovacions estadístiques per assegurar aquest tret fonamental de l'estructura de classes estudiada. Explicitarem també aquestes comprovacions.

Un segon aspecte fonamental de l'anàlisi, és el nombre de grups socials que hem considerat pertinent a partir dels resultats aconseguits i del marc teòric exposat.

El tercer aspecte, és veure quin tipus d'estructura de classes conformen els grups socials resultants de la nostra anàlisi. Per la qual cosa analitzarem a fons la seva caracterització a partir de les variables utilitzades per a l'anàlisi.

7.1.1. Els grups socials definits

El nombre final de grups socials pertinents per a l'anàlisi de l'estructura social de la Regió Metropolitana de Barcelona, ha estat de dotze. Els esmentem d'acord amb l'ordre en què apareixen als llistats de l'ordinador inclosos a l'annex.

Els caracteritzarem només, en aquest primer moment, respecte a la variable de la posició dels individus a les relacions socials de producció; variable que els defineix, corroborant la centralitat de les ocupacions, passades o presents, per a situar els individus en l'estructura social.

El grup 1: 1534 casos, el 30,31% de la mostra. Aquest grup està format en el 53,59% dels casos per entrevistats treballadors no qualificats i en el 40,61% per treballadors qualificats. El 6% restant està compost per empleats (4,69%), per tècnics mitjans (0,78%), per tècnics alts (0,13%), per comerciants (0,13%), i per contremestres i capatassos (0,07%).

En aquest grup també majoritàriament són treballadors el caps de família: 52,54% treballadors qualificats i 27,57% treballadors no qualificats.

En les esposes del cap de família la concentració és també alta, són majoritàriament treballadores: 23,73% treballadores qualificades i 52,28% treballadores no qualificades. El 16,88% no tenen categoria.

El grup 2: 853 casos, el 16,85% de la mostra. El 52,99% dels casos són entrevistats treballadors no qualificats i el 39,86% són treballadors qualificats. La resta de casos són:

tècnics alts 0,12%, tècnics mitjans 1,41%, empleats 4,92%, contramestres i capatassos 0,12%, i sense categoria 0,59%.

Igual que el grup anterior, els caps de família són majoritàriament treballadors: 39,98% treballadors qualificats i 44,43% treballadors no qualificats.

Les esposes del cap de família també són treballadores, però en menor mesura: 22,63% treballadores qualificades i 39,86% treballadores no qualificades. El 28,02% no es classifiquen en cap categoria en les relacions de producció.

El grup 3: 148 casos, el 2,92% de la mostra. Està format en el 97,97% dels entrevistats per contramestres i capatassos, i a més hi ha un 0,68% de comerciants, de treballadors qualificats i de treballadors no qualificats.

Els caps de família són també contramestres-capatassos (87,16%). Les seves esposes, en canvi, mostren una gran diversitat de categories. N'assenyalem les més freqüents: 31,08% treballadores no qualificades, 12,16% treballadores qualificades, 8,78% contramestres-capatassos i empleades el 8,11%. Sense categoria hi ha el 28,38%.

El grup 4: 40 casos, el 0,79% de la mostra. Està format en el 100% dels casos per entrevistats de les forces armades i cossos de seguretat de l'estat.

El 90% dels caps de família d'aquest grup pertanyen també a les forces armades i cossos de seguretat de l'estat.

Entre les esposes del cap de família d'aquest grup el 45% no té categoria en les relacions de producció, i les altres dues més nombroses són les de treballadores no qualificades (20%) i treballadores qualificades (12,50%).

El grup 5: 126 casos, el 2,49% de la mostra. Està format principalment per entrevistats treballadors agraris, 54,76%, i per propietaris agraris, 31,75%. A més, també el formen comerciants 0,79%, empletas 1,59%, treballadors qualificats 3,97%, treballadors no qualificats 6,35% i sense categoria 0,79%.

Els caps de família d'aquest grup mostren una dispersió més gran, però, així i tot, segueix dominant el món agrari: 34,92% propietaris agraris i 23,81% treballadors agraris.

De les esposes del cap de família el 30,95% són treballadores agràries, el 19,84% treballadores no qualificades, el 14,29% treballadores qualificades i el 11,90% propietàries agràries. Sense categoria només hi ha el 17,46%.

El grup 6: 410 casos, el 8,10% de la mostra. El formen en el 99,51% dels casos entrevistats que no tenen categoria en les relacions de producció. A més, hi ha un 0,24% d'empleats i de treballadors no qualificats.

Els caps de família d'aquest grup són molt heterogenis, es pot afirmar que el seu perfil ocupacional segueix el del total de la població. Potser les categories en les que difereix més, és en les dels treballadors qualificats i no qualificats, que queden una mica sub-representades. La categoria més significativa dels caps de família d'aquest grup és precisament no tenir-ne (13,56%).

Les esposes del cap de família d'aquest grup no tenen molt majoritàriament categoria ocupacional al món laboral (66,59%). De la resta destaquen, un 8,54% de treballadores no qualificades, un 8,05% d'empleades i el 6,34% de treballadores qualificades.

El grup 7: 977 casos, el 19,30% de la mostra. Aquest grup està compost principalment pel 44,25% d'entrevistats empleats i el 30,38% de tècnics mitjans. També hi ha un 9,31% de treballadors qualificats, un 9,21% d'obriers no qualificats, el 0,10% de tècnics alts, i un 0,20% d'autònoms-empresaris sense assalariats, sense categoria i de comerciants.

Els caps de família d'aquests grups es divideixen en dues meitats: d'una banda, els tècnics mitjans i els empleats, 26,31% i 28,05% respectivament; i de l'altra, una varietat heterogènia de la que destaca el 13,41% de treballadors qualificats.

Entre les esposes dels caps de família d'aquests grups hi ha un 35,41% d'empleades, un 14,53% de tècnics mitjans, un 14,12% de treballadores no qualificades i el 8,50% de treballadores qualificades. El 21,49% no tenen categoria que les situï en les relacions socials de producció.

El grup 8: 138 casos, el 2,73% de la mostra. Hi ha dues categories majoritàries en aquest grup: els directors i gerents que representen el 48,55% de la mostra i els professionals liberals el 27,54%. La resta del grup està formada per un 13,04% d'empleats, 5,80% de tècnics mitjans; 2,90% de treballadors qualificats; i 0,72% de treballadors no qualificats i de tècnics alts.

Entre els caps de família les posicions majoritàries també són directors/gerents (68,12%) i la dels professionals liberals (26,09%).

Entre les esposes dels caps de família les dues categories més majoritàries són les d'empleats 24,64% i les de tècnics mitjans 14,49%; però també són significatives les de professional liberal (7,97%), director/gerent (5,07%) i tècnic alt (7,97%). El 23,19% no tenen categoria ocupacional.

El grup 9: 214 casos, el 4,23% de la mostra. La categoria àmpliament majoritària entre els entrevistats és la dels tècnics alts, 76,17%, seguida de la dels tècnics mitjans, 13,55%. A més, en formen part el 5,61% d'empleats, 1,87% de treballadors qualificats, el 0,93% d'obriers no qualificats, el 0,47% de directors/gerents i un 1,40% sense categoria.

En aquest grup tornem a trobar entre els caps de família una categoria majoritària, la dels tècnics alts (75,70%).

Les esposes del cap de família d'aquest grup són majoritàriament: tècnics alts (23,36%), tècnics mitjans (21,50%) i empleats (14,95%). Sense categoria hi ha un 26,17% dels casos.

El grup 10: 230 casos, el 4,54% de la mostra. El 93,91% dels entrevistats que formen aquest grup són comerciants. Hi ha un 2,61% de treballadors no qualificats, 1,30% d'empleats, 0,87% de tècnics mitjans i 0,43% de treballadors agraris, de professionals liberals i de tècnics alts.

El 68,26% dels caps de família d'aquest grup són també comerciants.

Les esposes del cap de família d'aquest grup presenten el nombre més baix de casos sense categoria, només el 16,09%. Són majoritàriament comerciants (58,26%), i hi ha un 14,35% de treballadores no qualificades.

El grup 11: 227 casos, el 4,49% de la mostra. El 93,39% dels entrevistats d'aquest grup són empresaris-autònoms sense assalariats. La resta són: 2,20% de treballadors no qualificats i d'empleats, 1,32% de treballadors qualificats i 0,88% de tècnics mitjans.

En aquest grup també es concentren els caps de família en una de les categories, la dels autònoms-empresaris sense assalariats (81,50%).

Entre aquestes esposes del cap de família el 28,63% són autònoms-empresaris sense assalariats, el 19,38% treballadors no qualificats, el 12,78% treballadors qualificats i el 11,89% empleats. Sense categoria hi ha un 21,15%.

El grup 12: 164 casos, el 3,24% de la mostra. El 92,68% dels entrevistats pertanyents a aquest grup són empresaris-autònoms amb assalariats. la resta: obrers no qualificats (1,83%), obrers qualificats i empleats (1,22%), tècnics mitjans i contramestres capatassos (0,61%), i sense categoria (1,83%).

Pel que fa als caps de família ens trobem igual que en els casos anteriors: el 84,15% es concentra en una categoria, en aquest cas en la dels empresaris-autònoms amb assalariats.

De les esposes del cap de família, el 25% són empresaris-autònoms amb assalariats, el 20,12% treballadors no qualificats, el 13,41% empleats, el 10,98% treballadors qualificats. Sense categoria hi ha el 21,34%.

En aquesta primera aproximació als grups socials resultants ja es fa palès la importància de la posició dels individus a les relacions socials de producció, al mercat, en l'estructuració dels grups socials de la Regió Metropolitana de Barcelona.

Però anem a veure, per acabar de perfilar els resultats, el comportament de les diferents categories d'aquesta variable, només en el cas dels entrevistats, en relació als grups socials resultants.

Les posicions de l'entrevistat en les relacions de producció i els grups socials

El comportament de les diferents categories de les relacions de producció dels entrevistats respecte als grups socials de la Regió Metropolitana de Barcelona ha estat el següent:

- Empresaris-autònoms de la indústria i dels serveis amb assalariats: se situa el 99,35% al grup 12, al qual defineix. La resta, el 0,65% que es correspon només amb un cas, forma part del grup 8.
- Autònoms-empresaris de la indústria i dels serveis sense assalariats: el 99,07% dels casos se situen al grup 11 i el defineixen. La resta, el 0,93% dels casos, se situa al grup 7.
- Comerçiants: el 97,30% se situa al grup 10 i el defineixen. De la resta: el 0,90% se situa al grup 1 i al grup 7; i el 0,45%, respectivament, al grup 3 i al grup 5.
- Propietaris agraris: el 100% al grup 5, al qual defineixen junt amb la categoria dels treballadors agraris.
- Professionals liberals: el 97,44% s'ha situat al grup 8 al qual definineixen junt amb la categoria dels directors/gerents. A més, hi ha un 2,56%, només un cas, que se situa al grup 10.
- Directors/gerents: el 98,53% dels casos queda englobat al grup 8; i de la resta, l'1,47%, també només un cas, al grup 9.
- Tècnics alts: el 96,45% se situa al grup 9, al qual defineixen; hi ha un 1,18% al grup 1; i un 0,59% al grup 2 i al grup 7, al grup 8, al grup 10.

-Tècnics mitjans: en aquest cas el 82,45% es concentra al grup 7 i el defineixen junt amb la categoria dels empleats. De la resta, un 7,71% al grup 9, el 3,19% al grup 1 i al grup 2, 2,13% al grup 8, i el 0,53% als grups 10 i 11.

-Empleats administratius: el 75,31% se situa al grup 7, al qual defineixen junt amb els tècnics mitjans. La resta se situa: l'11,32% al grup 1; el 6,60% al grup 2; el 2,83% al grup 8; l'1,89% al grup 9; el 0,79% al grup 11; i el 0,47% al grup 10; el 0,31% als grups 5 i 12, i, al grup 6, el 0,16%.

-Contramestres i capatassos: el 97,97% se situa al grup 3 i el defineixen. Als grups 1, 2 i 12 hi ha a cada un el 0,68%.

-Treballadors qualificats: el 58,06% se situa al grup 1 i el defineixen junt amb la categoria dels treballadors no qualificats. Una altra part important, el 31,69%, se situa al grup 2 i també el defineixen amb els treballadors no qualificats. De la resta, el 8,48% se situa al grup 7, el 0,47% al grup 5, el 0,37% als grups 8 i 9, el 0,28% al grup 11, el 0,19% al grup 12, i el 0,09% al grup 3.

-Treballadors no qualificats: el 59,09% se situa al grup 1 i el defineixen junt amb la dels treballadors qualificats. Una altra part important de la categoria, el 32,49%, se situa al grup 2, al qual també defineixen junt amb els treballadors qualificats. De la resta: el 6,47% se situa al grup 7, el 0,58% al grup 5, el 0,43% al grup 10, el 0,36% al grup 11, el 0,22% al grup 12, el 0,14% al grup 9, i el 0,07% als grups 3, 6 i 8.

-Treballadors agraris: el 98,57% se situa al grup 5 i el defineix junt amb la categoria dels propietaris agraris; l'1,43% restant, només un cas, se situa al grup 10.

-Forces armades i cossos de seguretat de l'estat: el 100% d'aquesta categoria se situa al grup 4 i el defineix.

-No categoria: el 96,68% se situa al grup 6 i el defineix. De la resta, l'1,18% se situa al grup 2; el 0,71% als grups 9 i 12; el 0,47% al grup 7; i el 0,24% al grup 5.

Aquests resultats deixen clar el lligam que s'estableix entre les ocupacions i els grups socials, però cal fer certes comprovacions per assegurar la bondat dels resultats.

7.1.2. Les comprovacions realitzades

Genèricament hi ha quatre aspectes que podrien condicionar la qualitat dels resultats de qualsevol anàlisi: els errors de mesura, la selecció i el pes de les variables, la codificació i la selecció de la mostra dels individus¹.

El tema que més ens preocupa atès les característiques de la nostra anàlisi és el del pes de les variables. De fet, un dels inconvenients principals que té per alguns autors l'aplicació de l'anàlisi de correspondències múltiples, és que les variables que tenen més nombre de categories influeixen més en la creació de grups.

Al nostre cas, precisament les variables sobre la posició en les relacions socials de producció dels individus, tenen quinze categories, mentre que la resta no passen de set.

¹ En general habría cuatro elementos que podrían condicionar la calidad de los resultados de un análisis: los errores de medida, la selección y el peso de las variables, la codificación y la selección de la muestra de individuos. (Cornejo, p. 117).

Segons Benzécri (1976)², és preferible que les variables tinguin un nombre homogeni de modalitats amb la fi de no desequilibrar la importància atribuïda a les diferents variables en l'anàlisi. Cornejo també coincideix en aquest fet:

La parte de inercia debida a una variable es tanto mayor cuanto mayor es su número de modalidades de respuesta. Por lo que conviene equilibrar el número de modalidades por variable. (Cornejo 1988, p. 136)

Aquesta és una objecció important que cal comentar a fons. D'una banda, hi ha autors que consideren que aquesta objecció no està fonamentada perquè el que fa l'anàlisi de correspondències múltiples en el paquet estadístic SPAD és considerar cada categoria de les variables en ella mateixa com una variable, és a dir, en l'anàlisi les variables deixen d'actuar com a tals. Aquest de fet és un argument amb prou pes i fonament.

Les relacions de dependència en l'anàlisi s'estableixen de la següent manera: quina modalitat o grup de modalitats d'una variable es comporta de forma similar respecte a totes les modalitats de les altres? Quines són les modalitats o valors d'una variable que explicarien les diferències observades en les altres?

La equivalencia distribucional garantiza una cierta invarianza de los resultados en relación al número de categorías en que se subdividen las variables; ya que agrupando categorías con perfiles semejantes no se perdería información. Tampoco se ganaría en información subdividiendo en más categorías la variable objeto de estudio; si dichas subdivisiones no supusieran perfiles distintos. Dicho de otro modo, las divisiones en categorías tienen sentido únicamente si supone perfiles de repartición distintos en la otra variable. (Cornejo 1988, p. 100)

² Citat a Cornejo (1988).

Però, s'ha de tenir en compte que l'estabilitat dels resultats depèn també del valor dels marginals implicats sobre els que es calculen els perfils.

Com que aquesta és una objecció que s'ha repetit diverses vegades en la literatura sobre el tema i donat que al nostre cas precisament la variable de la posició al mercat laboral té moltes més categories que la resta, hem realitzat una sèrie de comprovacions que demostrin que la importància del pes de la mateixa en els resultats de la nostra anàlisi no es deuen al major nombre de categories sinó a què realment és la que estructura les diferències als estils de vida dels individus.

Alhora, davant dels resultats de l'anàlisi, també ens hem preguntat si realment s'observa aquesta estructura en les dades o es tracta d'una simple fluctuació del mostreig que podria explicar els valors propis obtinguts. I, en quina mesura, la configuració obtinguda és estable. També s'ha de verificar que les estructures observades siguin significatives.

La manera habitual de posar a prova l'estabilitat dels resultats és mitjançant anàlisis de les dades modificades.

Per aquestes raons, han estat dos les comprovacions que s'han realitzat. En primer lloc, s'ha repetit l'anàlisi de correspondències múltiples fent servir la variable de les relacions de producció dels individus agrupada en un cas en 8 categories, en un altre en 6 categories i en el darrer en 5.

En segon lloc, s'ha partit aleatòriament la nostra matriu en dos i s'ha procedit també a repetir l'anàlisi per separat, per comprovar si seguia essent aquesta variable la que definia principalment els grups socials.

Als dos tipus de prova esmentats s'ha confirmat que, avui en dia, és la posició dels individus en les relacions de producció la que defineix els grups socials de la Regió Metropolitana de Barcelona. Anem a resumir els resultats que han aportat aquestes comprovacions.

Agrupació sintètica de les categories de la variable

En les anàlisis realitzades amb la variable de les posicions en les relacions socials de producció agrupada en un nombre menor de categories els resultats han estat com segueixen.

En la recodificació en 8 categories, la variable per l'entrevistat quedava així:

- empresaris-autònoms amb assalariats: 1
- professionals altament qualificats: 2, 3, 4
- comerciants: 5
- tècnics mitjans i empleats: 7, 8
- autònoms-empresaris sense assalariats i propietaris agraris: 6, 10
- treballadors: 9, 11, 12, 13
- forces armades i cossos de seguretat: 14
- no categoria: 15

El comportament d'aquesta variable en l'anàlisi ha estat similar al de la mateixa variable sense agrupar. En la partició de la mostra en 9 grups aquests quedaven definits, segons aquesta variable de les posicions en les relacions socials de producció, de la següent manera:

-treballadors	33,93%
-treballadors vells	18,51%
-forces armades	0,81%
-sense categoria	8,14%
-autònoms i propietaris agraris	5,10%
-empresaris-autònoms amb assalariats	3,20%
-comerciants	4,62%
-tècnics mitjans i empleats	19,23%
-professionals altament qualificats	6,46%

En aquesta anàlisi en particions successives es dividia el grup dels treballadors i el dels tècnics mitjans i empleats. Amb nombre menor de particions el fenomen era el mateix que per a l'anàlisi principal, els diferents grups s'anaven ajuntant segons la seva pertinença de classe i acabàvem tenint dos grans grups: la classe mitjana i la classe treballadora.

En la recodificació en 6 categories, la variable per a l'entrevistat quedava així:

- empresaris amb assalariats: 1
- autònoms sense assalariats: 10
- petita burgesia: 2, 5, 6
- personal qualificat: 3, 4, 7, 8
- treballadors: 9, 11, 12, 13, 14
- no categoria: 15

En aquesta anàlisi passava el mateix que en l'anterior: seguia essent la variable de les posicions en les relacions socials de producció dels individus entrevistats la definidora del grup i les distàncies entre els grups seguien responnent a la pertinença de classe dels mateixos. Al cas de la partició en 7 grups de la mostra, la naturalesa dels grups era la següent:

-treballadors	36,22%
-treballadors vells	20,19%
-sense categoria	8,16%
-empresaris amb assalariats	3,18%
-petita burgesia	5,57%
-autònoms	4,49%
-personal qualificat	22,19%

En aquest cas l'anàlisi amb nombre més gran de grups el que fa és diferenciar entre el personal qualificat i després també entre el primer grup dels treballadors. Així mateix, la lògica

que guia les similituds i desigualtats entre els grups és la seva adscripció de classe.

En la recodificació en 5 categories, la variable per a l'entrevistat quedava així:

- empresaris i autònoms: 1, 10
- petita burgesia: 2, 5, 6
- personal qualificat: 3, 4, 7, 8
- treballadors: 9, 11, 12, 13, 14
- no categoria: 15

Amb aquesta recodificació, dues han estat les proves realitzades. La primera s'ha fet exactament igual que les anteriors i els resultats han estat, també, els mateixos:

-treballadors	36,20%
-treballadors vells	20,45%
-sense categoria	8,22%
-petita burgesia	5,53%
-empresaris i autònoms	7,55%
-personal qualificat	22,05%

En la segona, per tal d'assegurar-nos doblement del paper de la variable, a més de mantenir-la agrupada hem tret de l'anàlisi les dues variables sinònimes definides per al cap de família i l'esposa del cap de família, variables que prenen part activa en la nostra anàlisi i que podien estar causant un efecte de sobre-representació de les posicions en les relacions de producció. El resultat ha estat una altra vegada el mateix, confirmant del tot, que és la lògica de les classes socials la que explica el comportament dels grups:

-treballadors	34,82%
-personal qualificat	23,77%
-empresaris i autònoms i petita burgesia	11,95%
-sense categoria	8,08%
-treballadors vells	21,38%

Amb totes aquestes comprovacions, ha quedat plenament demostrada la centralitat de la variable de posicions en les relacions socials de producció dels individus en la formació dels grups socials. Succeeix el mateix amb la repetició de l'anàlisi en cada una de les dues meitats aleatòries de la mostra.

Partició aleatòria de la mostra

En la partició de la matriu original en dues submatrius: d'una banda, s'ha reproduït l'anàlisi original en cada una de les dues meitats; de l'altra s'ha seguit el mateix procés de recodificació també en cada una de les dues submostres.

Els resultats han estat els mateixos, segueixen demostrant la centralitat de la variable. Només reproduïm els resultats de la primera de les comprovacions. L'agrupació de la mostra en 12 grups ha estat la següent, mantenint la variable original, és a dir, amb les 15 categories en cada una de les dues sub-matrius.

En la primera meitat de la mostra, 2.524 individus, els 12 grups socials resultants han estat:

-treballadors qualificats i no qualificats	37,24%
-contramestres-capatassos	3,13%
-forces armades i cossos de seguretat de l'estat	0,99%
-autònoms-empresaris sense assalariats	4,52%
-empresaris-autònoms amb assalariats	3,45%
-comerciants	3,72%
-sense categoria a les relacions socials de producció	8,28%
-propietaris agraris	0,83%
-treballadors agraris	1,94%
-treballadors vells	19,06%
-tècnics mitjans	12,76%
-tècnics alts	4,08%

En la segona meitat de la mostra, 2.537 individus, els grups han estat:

-treballadors qualificats i no qualificats	38,75%
-contramestres-capatassos	2,68%
-propietaris agraris	1,69%
-treballadors vells	18,60%
-treballadors agraris	1,54%
-sense categoria a les relacions socials de producció	7,80%
-empresaris-autònoms amb assalariats	3,00%
-autònoms-empresaris sense assalariats	4,53%
-comerciants	5,56%
-professionals liberals	1,34%
-tècnics alts i directors gerents	6,31%
-tècnics mitjans	8,20%

És cert que hi ha unes petites diferències entre els resultats en una i altra submostra, però aquestes són mínimes i

es produeixen pel nombre tan reduït d'efectius que tenen, al partir la mostra en dues, categories com la dels professionals liberals, les forces armades i els directors i gerents.

Per tant, ambdós tipus de comprovacions realitzades segueixen deixant molt clar el paper fonamental de la posició en les relacions socials de producció per a la definició dels grups socials. Queda palès a la llum d'aquestes dades que els resultats obtinguts no estan esbiaixats pel nombre de categories de la variable.

Una vegada realitzades aquestes comprovacions de la bondat dels resultats aconseguits, anem a veure el per què del nombre de grups socials escollits com a pertinents per l'anàlisi de l'estructura social a la Regió Metropolitana de Barcelona.

7.1.3. El nombre de grups socials

El nombre de grups pertinents per a l'anàlisi, en aquest cas dotze, és una decisió que evidentment, una vegada mirats els valors propis de l'anàlisi dels grups correspon ésser presa des del model teòric; sempre però, sense perdre de vista l'índex d'homogeneïtat dels grups.

Una vegada feta l'anàlisi de correspondències múltiples, i besllumat ja el protagonisme en la definició del grup de les variables de les posicions al món del treball es va procedir a demanar 15 grups en l'anàlisi de particions jerarquitzades per tal de veure una a una en les categories de les relacions socials de producció, quin era el seu comportament i si realment cada una definia a un grup o si n'hi havia que mostraven més força en l'anàlisi tal com va passar. A partir d'aquí es va demanar l'anàlisi esglaonada des de 2 grups fins a 20 grups per

tal de veure'n l'evolució i la importància de cada categoria ocupacional.

Totes les particions successives a la de dotze grups escollida per nosaltres i fins a un total de 15 grups seguien mostrant la centralitat de la posició en les relacions socials de producció de l'entrevistat.

Amb la partició de tretze grups, un més que els escollits, s'aportava la diferenciació entre els treballadors i els propietaris agraris que passaven de formar un sol grup a formar-ne dos. La partició en 14 grups aportava una altra diferenciació significativa: empleats (13,63%) i la dels tècnics mitjans (7,96%) que també passaven d'un sol grup a dos grups diferenciats. La de quinze grups també aportava una diferència prou important: separava dins del grup dels treballadors en actiu, els treballadors qualificats (17,17%) dels treballadors no qualificats (16,20%).

La partició en 16 grups aportava la diferenciació com a grup dels directors/gerents. La de 17 el que feia era separar el grup dels treballadors jubilats en dos: un grup de treballadors qualificats jubilats i un altre de no qualificats. La partició en 18 grups el que aportava era que escindia un grup més entre els treballadors en actiu, el dels treballadors qualificats que treballen al sector públic, és a dir, per l'estat. La partició en 19 grups, feia una escissió prou curiosa, partia en dos el grup de les forces armades i cossos de seguretat de l'estat segons si l'entrevistat havia estat la dona o l'home de l'entrevistat. La partició en 20 grups aportava una nova divisió interessant des del nostre punt de vista: divideix del grup dels empleats aquells en la mateixa situació que majoritàriament són joves depenents.

El sentit més que totes aquestes diferenciacions en elles mateixes és important perquè recolza algunes de les hipòtesis formulades per nosaltres, i moltes de les polèmiques existent sobre les classes socials, però sense aportar canvis

significatius d'informació, malgrat un major detall. Per exemple, l'anàlisi demostra clarament que són més importants les diferències entre els treballadors i propietaris agraris que no pas aquestes, les diferències entre els tècnics mitjans i els empleats d'una banda, i els treballadors qualificats i els no qualificats de l'altra. Alhora, en el cas dels empleats, no es demostra tampoc una major similitud amb els treballadors qualificats.

Totes aquestes noves diferències ens estan indicant situacions molt importants a tenir en compte que fan que a mateixes posicions en les relacions socials de producció hi hagi diferències als comportaments i hàbits i també a l'accés als recursos dels individus. Són situacions que hem de tenir en compte a l'hora de crear indicadors socials per a l'estudi de l'estructura social com a l'hora d'explicar les diferents categories que els engloven.

Amb 20 grups, la mostra quedava evidentment diferenciada en grups amb massa poc efectius, i mostrava clarament que el fil conductor seguia sent la variable de les posicions en les relacions de producció i que el que es produïa eren divisions internes dins de les pròpies categories d'aquesta variable. El mateix podríem dir de la resta de particions perquè si bé aportaven matisacions prou interessants, al crear-se grups massa petits incideix en la qualitat última de l'anàlisi. Com ja hem dit més amunt el que cal és tenir en compte aquestes diferències a l'hora de parlar dels grups socials tal com els descriurem en aquesta anàlisi, i en tot cas, ressaltar el fet que la lògica de les successives particions ha seguit estant lligada a les categories que els individus ocupen en les relacions socials de producció.

Però, per què 12 grups i no 13 o 11 grups? Doncs, precisament per les mateixes raons adduïdes per rebutjar la resta de particions. Agafar els 12 grups aporta, a diferència

del de 9, tenir el grup del personal qualificat, molt gran, separat en tècnics alts, d'una banda, i empleats i tècnics mitjos, de l'altra; i respecte a la de 10 grups aporta una altra diferència molt significativa al grup dels treballadors -també un grup molt gran (44,97%)-, la de separar aquells més joves o madurs dels més vells.

Respecte a la d'11 grups aportava el grup dels professionals liberals i el del directors/gerents. És cert que aquests formen un grup molt petit (2,73%), però, la seva separació ha fet reduir notablement la inèrcia intra-grup. Per què hem considerat que això era important?

Com deia al començament la tria dels grups resultants en una classificació és una decisió més teòrica que no tècnica, però, cal observar molt detingudament els paràmetres tècnics resultants; especialment la inèrcia inter-grups i la intra-grups. La primera ens fa adonar de les diferències entre els grups, la segona de les diferències dins de cada grup. Al cas de la partició en 11 grups, dues són les inèrcies intra-grup molt altes: la del grup 1 (0,1824) i la del grup 7 (0,2435). Amb la partició en dotze grups es redueix notablement la variabilitat dins d'aquest grup i aquesta és una dada important. En canvi, la variabilitat al grup 1, i també al propi grup 7, no torna a patir un canvi important fins a la partició en 15 grups, moment en el qual hi ha hagut ja una proliferació de grups massa petits i sense entitat pròpia.

Inèrcia

Inèrcia inter-grups	1,0849
Inèrcies intra-grups	
grup 1 de 12	0,1705
grup 2 de 12	0,0890
grup 3 de 12	0,0165
grup 4 de 12	0,0056
grup 5 de 12	0,0825
grup 6 de 12	0,0609
grup 7 de 12	0,1540
grup 8 de 12	0,0476
grup 9 de 12	0,0331
grup 10 de 12	0,0300
grup 11 de 12	0,0248
grup 12 de 12	0,0196
Inèrcia total	1,8190
Quoficiènt (intre/intra):	0,5964

Fins aquí doncs, la definició dels diferents grups socials que componen l'estructura social de la Regió Metropolitana de Barcelona. Però quines són les classes socials que la formen?. Les interrelacions que es donen entre aquests grups i les similituds i diferències entre ells ens donaran la resposta.

El plantejament que nosaltres fèiem és que les posicions en les relacions socials de producció com a reflex de les posicions de classe dels individus eren les que definirien els comportament i hàbits culturals i l'accés als recursos dels individus.

Per tant, ara cal definir-los amb l'amplitud de totes les característiques contemplades en aquest estudi. Abans, però, l'estudi del dendograma de la classificació aporta informació sobre les distàncies que separen els grups.

7.1.4. Les proximitats entre grups

Hem vist a l'apartat anterior, com les ocupacions dels entrevistats, junt amb les dels caps de la llar i les de les seves esposes/os, defineixen els principals grups socials de la Regió Metropolitana de Barcelona, grups que es diferencien en hàbits i comportaments culturals i en diferent accés als recursos socials.

Ara bé, com afirmem quins grups socials estan dins d'una determinada classe social i quins ho estan en una altra? Aquesta decisió és eminentment teòrica, òbviament, però, els resultats estadístics aconseguits mostren clarament les mateixes similituds i diferències que havíem hipotetitzat.

El primer element que considerem és l'arbre jerarquic que ens dóna l'anàlisi. Però, el més important i definitiu, és el conjunt de comparacions que nosaltres podem establir a l'analitzar la caracterització segons els hàbits, comportaments i condicions de vida de cada un dels grups socials. Aquestes seran les que ens donaran el mapa de classes socials de la Regió Metropolitana de Barcelona.

Fem el primer pas. Analitzem l'arbre jerarquic dels grups, dendograma, que ens proporciona l'SPAD, el qual reproduïm parcialment³. Aquest arbre ens mostra quan passem de més a menys agregació, o a l'inrevés, entre els grups socials quines són les associacions de similitud que es van produint.

³ Veure annex estadístic.

propietaris i treballadors agraris, amb els quals constitueix un sol grup.

Al pas següent, el que passa és que s'ajunten el macrogrup dels treballadors compost pels inicials grups 1, 2 i 3, amb el grup acabat de formar amb els propietaris i treballadors agraris i les forces armades. De manera que arribat aquest punt, el que tenim són 6 grups:

a- tota la classe treballadora a la que s'ha inclòs el grup de les forces armades i el dels treballadors i propietaris agraris;

b- els qui no tenen categoria en les relacions socials de producció;

c- un grup format per la unió dels tècnics mitjans i empleats, els professionals liberals i els directors/gerents i el grup dels tècnics alts;

d- el grup dels comerciants;

e- el grup dels autònoms-empresaris sense assalariats;

f- el grup dels empresaris-autònoms amb assalariats.

Al següent pas el que fa es trobar similituds entre aquests darrers grups. El primer que fa és ajuntar els empresaris-autònoms amb assalariats (12) amb el grup dels autònoms-empresaris sense assalaraiats (11). Seguidament ajunta a aquest grup acabat de formar el 10, el dels comerciants. De manera que arribat aquest punt el que tenim és:

-la classe treballadora: grups 1, 2, 3, 4, 5

-els qui no tenen posició en les relacions socials de producció:
grup 6

-la nova classe mitjana: grups 7, 8, 9

-la vella classe mitjana: grups 10, 11, 12

El pas següent troba les similituds més grans entre les dues fraccions de la classe mitjana, i ajunta la nova classe mitjana (7, 8, 9) amb la vella classe mitjana (10, 11, 12).

Sembla que es perfila una estructura social dividida en dos grans grups de població, la classe treballadora i la classe mitjana, i un grup que es manté originalment fins al final de l'anàlisi, el dels qui no tenen categoria al mercat de treball. Si el que hagués fet l'anàlisi és ajuntar les dues classes socials i, en darrera instància, ajuntar-hi aquest grup, podríem pensar que aquest realment és un grup fora de l'estructura de classes. El cert, és que en la nostra anàlisi, aquest grup s'ajunta a la classe mitjana i és en darrera instància que la classe mitjana, així composada, i la classe treballadora, s'ajunten.

Hem de passar, però, a la descripció en detall dels grups a partir de les condicions, hàbits i comportaments que els caracteritzen, que serà la que ens proporcionarà el mapa de classes resultant a la Regió Metropolitana de Barcelona.

7.2. Els grups socials de la Regió Metropolitana de Barcelona

Per a la caracterització dels grups socials resultants, cal tenir molt present el tipus d'anàlisi que hem dut a terme i que ha quedat àmpliament explicat al capítol sobre la metodologia.

Caracteritzarem els grups socials segons les diferents categories de les variables que han sortit com a significatives en la definició de cada grup social. És a dir, aquelles característiques que malgrat siguin o no majoritàries dins del grup estan significativament per sobre de la mitjana poblacional, i, per tant, constitueixen un tret important de diferenciació del grup social respecte a la resta de grups.

Per tant, trobarem que en molts casos els comportaments, hàbits i condicions que s'assenyalen representen percentatges no majoritaris dins del mateix grup. La intenció de l'anàlisi ha estat precisament ressaltar aquells aspectes que ens parlen de diferències entre els grups socials per sobre de la possible uniformitat que confereix el fet de viure en una mateixa societat i la penetració a totes les capes socials de certs hàbits i comportaments.

L'explicació dels trets característics de cada grup es farà en l'ordre en què apareixen en l'anàlisi, però, si d'una mateixa tipologia o variable en general surten dues categories o tipus s'expliquen una a continuació de l'altra¹. Quan no apareix una de les característiques o àmbit en un grup, vol dir que el seu comportament no es destaca del de la mitjana poblacional.

Un altre tret a remarcar és que en aquells casos en què la característica del grup és correspon amb un dels tipus elaborats en l'etapa prèvia de l'anàlisi, s'explica aquest amb cert detall

¹ veure annex

per no perdre'n la riquesa informativa, malgrat que pugui semblar repetitiu.

Ocupa aquest capítol la descripció exhaustiva dels grups socials. De les dues taules que vene a continuació, la taula dels tipus definidors dels grups socials mostra aquelles característiques que han marcat les diferències i similituds entre els grups socials. La taula sobre les característiques majoritàries del grup en cada un dels aspectes descrits, ajuda a omplir de contingut la caracterització d'aquests grups socials i entendre els seus comportaments, hàbits i condicions de vida.

En el següent capítol, a tall de conclusió, resumirem els aspectes més essencials en la definició dels grups socials i retrobarem les hipòtesis sobre el mapa de classes de la Regió Metropolitana de Barcelona per veure quins són els aspectes que en queden confirmats.

Tipus definidors dels grups socials

	sexe	edat	treball	educació	origen	rique-sa	equi-pament	vacan-ces	con-sum	famí-lia	habi-tatge	lleure	rela-cions	vot
1	dona	-26 45-55	6 1	3 2	1	1 4	3	2 4	3	4 1	1 3	2	1	PSC/ PSOE no con
2		+65 55-65	2	4	1	2	4	1	3	3 5	2 3	5 4	1 2 4	PSC/ PSOE no con
3	home	55-65 +65	6 2	3		3		4			1	5		PSC / PSOE
4	home	+65	5	3		3								PP
5	dona	+65 55-65	1 2	4		2	4	1	2 3	3	3	4 5	1	no va votar
6	dona	-26 +65	3	1		4 1	1	1				5 4 3	2	no va votar
7	home	-26 26-35 35-45	6 5	1	4 3 2	3 5	1 2	3 4	1 2	2 1	4 5	3 1	3	CIU ERC ecolog IC
8	home	35-45	4	1	4 3	5	1 2	3	1	4	5 4	1 3	3	CIU
9	home	26-35 35-45	5 6	1	4 3	5	1 2	3 4	1		4 5	3 1	3	CIU IC
10		45-55	4	3	4	4	2	1			5	2		CIU PP absten
11	home	45-55 35-45	4	3		4	3 2			1	5	2 1	3	No contes ta
12	home	35-45	4	3	4 2	5 4	1 2	3	1		5 4	2 1 3	3	CIU

Tipus majoritaris als grups socials

	sexe	edat	treball	educació	origen	rique-sa	equi-pament	vacan-ces	con-sum	famí-lia	habi-tatge	lleure	rela-cions	vot
1	dona	35-45	6	3	1	1	3	4	3	4 1	1	5	1	PSC/ PSOE
2	dona	+65	2	4	1	2	4	1	3	3	2	5	1	PSC/ PSOE
3	home	55-65 +65	6	3	1	3	3	4	3 1	2	1	5	1	PSC / PSOE
4	home	+65 26-35	5	3	1	3	3	4	3	1	1	5	3	no cont abste
5	dona	+65	1	4	1	2	4	1	3	3	1 3	5	1	no cont PSC/ PSOE
6	dona	-26	3	3	1	4	3	4	3 1	4 1 2	1	5	1	no cont CIU
7	home	26-35	6	1	4	3	1	4	1	2 1	4 1	3	3	CIU
8	home	35-45 26-35	6 4	1	4	5	1	4	1	4 1	5 4	1 3	3	CIU
9	home	26-35	6	1	4	5	1	4	1	1 2	4	3	3	CIU IC ERC
10	dona	45-55	4	3	4	4	3	1	3	1 2	1 3	2	1	CIU
11	home	35-45 45-55	4	3	1	4 3	3	4	1	1 2	1	2	1	no con CIU PSC/ PSOE
12	home	35-45	4	3	4	3	1	4	1	2 1	5	2	3	CIU

7.2.1. Els treballadors en actiu: 30,31%

Aquest és el grup tant dels entrevistats treballadors no qualificats (53,59%), com dels treballadors qualificats (40,61%). Són llars de treballadors : el 52,54% dels caps de família són obrers qualificats i el 27,57% són obrers no qualificats. Respecte a les esposes del cap de família el 52,28% són treballadores no qualificades i el 23,73% treballadores qualificades.

És altament significatiu en aquest grup que el 43,55% dels entrevistats ocupen la posició en la llar d'esposes del cap de família, i també significatiu que el 21,45% són fills/filles del cap de família. El 57,17% de les esposes del cap de família d'aquestes llars declaren que la seva activitat actual és la de mestressa de casa, però també significativament, hi ha un 5,74% que estan aturades i busquen feina.

Pel que fa al cas dels caps de família els aturats són el 5,28%. Alhora, trobem també, que per sobre de la mitjana de la població, hi ha un 3,32% de les esposes del cap de família que treballen en jornada variable, i un 6,39% que fan una jornada parcial; en canvi, una mica per sota de la mitjana poblacional, hi ha un 16,69% que fan la jornada de treball completa.

El 57,89% dels entrevistats del grup són dones, i aquest és un grup que es concentra especialment a l'àrea metropolitana de Barcelona (36,11%) i a la segona corona de la Regió Metropolitana de Barcelona (34,09%).

La primera dimensió que caracteritza aquest grup és la de l'equipament de la llar. El 66,95% se situa al Tipus 3, el nivell d'equipament mitjà. El factor dominant en aquest tipus és el nombre de béns posseïts: de 4 a 6 dels béns sobre els que es va demanar informació.

Els membres d'aquest tipus acostumen a tenir cotxe, essent característic del grup l'utilitari, tot i que, el més habitual, són els cotxes familiars. És el grup que concentra la majoria de cotxes vells - fins a 10 anys i especialment més d'antiguitat. Tot i que, una part important del grup té cotxes que tenen menys de 5 anys. No és habitual en aquest grup trobar propietaris de més d'un cotxe. Tampoc és habitual que tinguin a casa seva aspiradores, forns microones, ordinadors o congeladors. Gairebé ningú disposa d'ajut domèstic pagat.

En segon lloc, trobem la dimensió de l'origen geogràfic, en la qual és el tipus 1 el que apareix altament significatiu (67,93%). Aquest és el tipus que hem anomenat els nascuts fora de Catalunya: el formen persones de parla castellana, tant la seva pròpia com la de la llar. És en aquest grup, on es concetren la majoria de casos de llengües familiars que no són ni el català ni el castellà, fenomen minoritari a la nostra comunitat però present. La majoria dels entrevistats són nascuts fora de Catalunya i viuen en llars en les que o bé tots els membres són foranis o bé els pares són immigrants i els fills nascuts a Catalunya.

Després apareix el Tipus 1 (32,66%) de la dimensió de la riquesa de la llar que és concentra, molt especialment, en aquest grup social. De la mateixa dimensió, trobem també com a característic del grup, entre els últims elements que el defineixen, el Tipus 4, que representa el 26,99% del grup.

El Tipus 1, que hem anomenat el dels pobres, el descrivíem així: la característica que defineix amb més força aquest grup és que el nivell d'ingressos familiars és baix, és a dir, menys de 317.657 pessetes mensuals. En consonància, els caracteritza una despesa escolar i extraescolar, en les llars amb fills en edat escolar, baixa. La gran majoria d'aquest grup no ha pogut estalviar ni tampoc no ha fet, durant l'any 1990, cap inversió. No solen tenir contractat cap tipus d'assegurança, com per exemple, mútues sanitàries, pla de pensions, assegurança de vida, etc. Tampoc no disposen de propietats. Inclou a totes les

persones que declaren no tenir ingressos, i una part important del col·lectiu no dóna informació sobre els seus ingressos.

El Tipus 4, els qui intenten amagar la seva situació econòmica, correspon a un grup de persones que dóna poca informació en relació als seus ingressos i recursos econòmics: no responen sobre la quantitat dels seus ingressos individuals i familiars ni diuen si han pogut o no estalviar.

La dimensió del treball també està representada per dos tipus significatius: el 6, els ocupats al sector privat amb estabilitat (46,54%); i l'1, del món productiu a mestresses de casa (29,40%).

El Tipus 6, es caracteritza per treballadors ocupats, majoritàriament amb contracte indefinit i una part important amb contracte eventual, i el contracte en pràctiques també és característic del tipus encara que molt minoritari. Els entrevistats d'aquest tipus treballen al sector privat del mercat de treball, normalment en empreses grans, però també en empreses mitjanes. Al món del treball domèstic es mouen entre la poca presència i la total absència del mateix: habitualment hi dediquen entre 1 i tres hores diàries, però, una bona part no hi dedica cap hora.

El Tipus 1 de la dimensió del treball fa referència a les mestresses de casa que han tingut o tenen presència al món del treball productiu. Els/les entrevistades d'aquest tipus es declaren com a mestresses de casa i en principi no tenen cap tipus de contractació. Tenen una forta càrrega domèstica, els caracteritza fer més de sis hores d'aquest treball al dia, i , amb menor incidència, fer-ne de 4 a 6. Sembla que aquestes mestresses de casa han sortit de la vida productiva per dedicar-se a la reproductiva. Les dades que tenim sobre la seva vida productiva són que acostumaven a treballar al sector privat,

habitualment en empreses petites. En aquest tipus també queden reflectides una petita part de les situacions d'atur.

El següent tret característic en la definició del grup és el Tipus 4 (34,88%) de la dimensió familiar. Aquesta és una dimensió que torna a sortir més endavant representada pel Tipus 1 (31,10%).

El primer tipus, les llars nombroses i plurinuclears, representa les persones que viuen en llars de cinc membres i més de cinc membres. La majoria d'aquestes llars estan formades per parelles que conviuen amb els seus fills, els quals acostumen a ser tres, però també hi ha una presència important de més de tres. Alhora es concentren en aquest tipus les llars amb dos o més nuclis i són habituals també les llars amb un nucli i altres persones diferents dels fills de la parella principal. L'organització de la llar típica d'aquest grup és la de l'existència de mestresses de casa i la separació de rols segons el sexe per a la realització de tasques domèstiques.

El segon tipus, la família nuclear tradicional, l'assenyalàvem com el que representa la família nuclear típica. Els individus que el componen viuen en llars de quatre membres, formades per una parella i dos fills. Els rols tradicionals es mantenen força estables: es declari o no mestressa de casa - situació aquesta que és l'habitual- a la llar es divideixen les tasques domèstiques seguint els patrons tradicionals.

A continuació, apareix l'àmbit de l'habitatge com a característica rellevant del grup. El Tipus 1, l'habitatge mitjà, d'aquesta dimensió representa el 45,37% dels casos del grup. Alhora, cal afegir, que més endavant també surt com a definidor del grup el Tipus 3, que representa el 25,29% dels casos.

Aquest primer tipus, està fortament caracteritzat per l'època en què van ser construïts els habitatges: des del 1960 al 1980. Són habitatges que només tenen una dutxa o bany i són pisos. Podríem dir que són els habitatges del boom de la construcció. Acostumen a ser habitatges de mida mitjana, entre 71 i 100 m² i la resta petita, fins a 71 m². En aquest tipus els habitatges són en propietat, i no és habitual disposar de segona residència.

Els dos primers trets del Tipus 3 són la manca d'informació respecte a l'any d'acabament de l'habitatge i de la grandària del mateix. El següent tret característic és la presència important d'habitatges unifamiliars, malgrat que la majoria viuen en pisos, com al tipus anterior, seguint el perfil de la totalitat de la població estudiada. Són habitatges que només tenen una dutxa o bany i no tenen segona residència. Aquest és el tipus que concentra la majoria de respostes que no s'ajusten a lloguer o propietat al règim de tinença i la de les tipologies d'habitatges menys comunes.

El vot del grup al PSC-PSOE (37,35% dels casos) és el següent tret característic. L'altra resposta de vot que apareix com a significativament per sobre de la mitjana de la població és el no contestar a la pregunta formulada per nosaltres (21,32%).

El lleure, és el tret següent que fortament defineix al grup. El 29,14% del mateix se situa al Tipus 2: sense temps per al lleure. En aquest tipus els individus tenen poc temps lliure tal com ells expressen: tenir menys de 4 hores diàries disponibles o de 4 a 8 és habitual entre els seus integrants. Acostumen a fer una activitat a casa i una fora de casa i també es donen casos característics de cap activitat ni dins ni fora de casa. Pràcticament ningú acudeix a espectacles de cap tipus.

L'edat també apareix com un dels trets característics d'aquest grup: el 21,25% del grup té menys de 26 anys, el 22,43% entre 45 i 55 anys i el 24,25% a l'interval 35-45 anys. Per tant, podem afirmar que aquest és un grup amb un perfil més jove que el de la població total, i a diferència d'altres grups, com veurem més endavant, menys caracteritzat per una sola franja d'edat.

Seguidament ens trobem amb l'educació, representat per dos tipus molt propers, el 3 (50,91%) i el 2 (23,47%).

El Tipus 3, es tracta d'un tipus format, majoritàriament, per població amb estudis primaris i que comprèn també algunes persons amb estudis secundaris; la seva característica més important és que tenen un hàbit arrelat de lectura de diaris. Són lectors regulars de diaris i revistes, però, només esporàdicament llegeixen llibres. En la seva majoria disposen de biblioteques casolanes que arriben fins al centenar de llibres, encara que en algun cas augmenta l'afició per la lectura i la possessió de llibres. En conjunt procedeixen de llars amb nivells culturals baixos.

Al Tipus 2, els poc informats, és un tipus que, a diferència de l'anterior, inclou a entrevistats que, només de tant en tant, llegeixen diaris i revistes especialment i, fins i tot, algun llibre. Solen disposar, a casa, de biblioteques que arriben fins als 100 llibres. Són persones que han cursat habitualment estudis primaris i provenen de llars també amb un baix nivell d'estudis.

L'àmbit de les vacances també és important per definir aquest grup. Són dos els tipus que li són característics, essent el primer d'ells el més important encara que minoritari: el Tipus 2, els qui es queden a casa (17,14%) i el Tipus 4, els estiuajants (46,94%).

El Tipus 2, engloba aquells casos en què les persones declaren que tenen vacances, és a dir, hi ha una interrupció del seu cicle productiu en les èpoques estipulades socialment, però, no van de vacances, és a dir, es queden a casa.

Contràriament, el Tipus 4, representa a persones que van de vacances, però, característicament a la segona residència. No van gaire lluny, entre Catalunya i la resta d'Espanya passen les seves vacances. També és característic del grup estar-se a casa d'amics o a càmpings, els quals acaben essent, en molts casos, una segona residència. Pel que fa a la durada i periodicitat de les vacances els caracteritza tenir les vacances estipulades a totes les èpoques de l'any, i que les d'estiu siguin molt llargues, fins i tot, més de cinc setmanes. Les seves vacances fan pensar en unes vacances de continuïtat amb la quotidianitat dels individus, sense obligació de treball productiu i en un canvi d'escenari físic.

L'àmbit de les relacions és un dels darrers definidors de la singularitat del grup. El 61,28% dels entrevistats d'aquest grup se situa al Tipus 1, el de les relacions primàries. Ja assenyalàvem que aquest és el tipus més nombrós de tots en la dimensió de les relacions. Les relacions socials que els entrevistats d'aquest tipus mantenen fora de la llar es circumscriuen a membres de la seva família entesa en un sentit ampli. A més, el lloc habitual de trobada, és a l'àrea del propi barri, malgrat que també és característic del grup altres llocs, depenent del lloc on es trobi la família de l'enquestat.

En darrer lloc, tenim els hàbits de consum representats pel Tipus 3, els tradicionals (50,91%). Es tracta del tipus que recull els entrevistats amb més poca capacitat de moviment, objectiva o no, per dur a terme les seves compres: la majoria de les persones que el formen compren el vestit i calçat a la seva

pròpia població, és a dir, accepten allò que els ofereix el seu entorn immediat, i utilitzen les formes de pagament tradicionals. És un grup on no ha entrat ni l'ús de les targetes de crèdit ni l'ús del servei que porta la compra a domicili.

7.2.2. Els treballadors vells: 16,85%

Aquest és un grup que com ja hem assenyalat abans no està definit en primer lloc per la posició al mercat laboral dels individus que en formen part, encara que aquesta segueixi essent fonamental per al mateix, sinó per la situació social dels mateixos.

El 52,99% dels entrevistats del grup són treballadors no qualificats i el 39,86% treballadors qualificats. El 68,23% dels entrevistats d'aquest grup són caps de família. Tenim un grup de famílies de treballadors: el 44,43 % dels caps de família són obrers no qualificats i el 39,98% qualificats; la majoria d'ells, 74,21% són inactius i hi ha un 5,86% que estan aturats. Hem de tenir en compte que dels caps de família hi ha un 5,86% que diuen ser mestresses de casa, per tant aquesta dada reflecteix part de les situacions de dones caps de família, probablement vídues.

De les esposes del cap de família el 39,86% són treballadores no qualificades i el 22,63% qualificades; el 28,02% no tenen cap categoria al mercat de treball. El 24,27% es troben en situació d'inactivitat: el 19,58% estan jubilades i el 4,34% incapacitades. El 35,05% són mestresses de casa.

Aquest grup de treballadors, a diferència de l'anterior, es concentra significativament a Barcelona ciutat (47,36%).

El primer dels àmbits que els caracteritza és la del treball, el 74,56% d'aquest grup pertanyen al Tipus 2: els no ocupats. Són entrevistats inactius i aturats, essent el pes dels primers el més important. La gran majoria d'aquest grup estava ocupada al sector privat, principalment en empreses grans, però,

també surt com a tret característic les empreses mitjanes. No dediquen al dia cap hora al treball domèstic.

La segona característica d'aquest grup fa referència a l'equipament de la llar. El Tipus 4, el nivell baix d'equipament, representa la situació del 76,20% dels enquestats pertanyents a aquest grup. Recordem que el tipus està format per persones pertanyents a llars que podem considerar poc equipades, en relació amb la mitjana de la Regió Metropolitana. El que és habitual en aquestes llars és trobar de 0 a 3 dels equipaments llistats i entre ells no n'hi ha cap dels que nosaltres consideràvem símbols de modernitat: el rentaplats, el congelador independent, el forn microones i l'aspiradora. Tampoc tenen servei domèstic pagat. És també característic del tipus la possessió d'un sol cotxe, i, alhora, la no resposta respecte al tipus de cotxe o l'antiguitat del mateix.

En tercer lloc, apareix el Tipus 2 de l'àmbit de riquesa de la llar, el nivell econòmic baix (65,89%). En aquest tipus tant el nivell de renda familiar (317.657 - 633.314 pessetes per càpita anuals) com l'individual és mitjà-baix. En aquest tipus, es concentra la gran majoria dels entrevistats amb un nivell de renda de 435.494 - 870.989 pessetes, però, hi ha també una presència important d'entrevistats amb baix nivell d'ingressos, és a dir, per sota de 435.494 pessetes netes anuals. Les persones que formen part d'aquest grup no acostumen a tenir contractades assegurances, ni a tenir estalvis o propietats, ni a realitzar inversions. Respecte al nivell de despesa escolar i extraescolar el que caracteritza al grup és no tenir-ne i s'enten perfectament quan veiem les característiques d'edat i familiars dels mateixos.

I, és que el següent tret característic és molt aclaridor, aquest grup és un grup en què el 55,92% dels entrevistats té més de 65 anys, i el 31,89% entre 55 i 65 anys.

Al cinquè lloc d'importància trobem el Tipus 4, els qui viuen al marge de la lletra impresa, de la dimensió del nivell cultural, el qual representa el 53,11% del grup. El tipus es defineix per l'absència total de relació amb la cultura escrita: són persones sense estudis, que no llegeixen ni diaris ni revistes ni llibres. D'aquest grup de població, una part no sap llegir, l'altra és probablement analfabeta funcional; són persones que provenen de llars sense estudis, i, per tant, res no els ha portat cap a la relació amb la cultura escrita que és un aspecte llunyà de la nostra societat per a ells. En la majoria de casos disposen d'algun llibre a casa, però hi ha també una part del grup que diu no disposar de cap llibre.

Seguidament trobem el Tipus 3, l'anomenat les parelles, de l'àmbit familiar (49,59%). D'aquesta dimensió cal assenyalar que també surt característic més endavant el Tipus 5, el de les persones que viuen soles (19,34%). Descriurem només el primer.

Les llars pertanyents al Tipus 3 consten, majoritàriament, de dos membres; la forma predominant d'aquestes llars és la de parella, però, s'hi troben també la totalitat de llars sense nucli no individuals. Les persones que hi queden incloses donen poca informació sobre la distribució de les feines domèstiques; sovint no assenyalen la presència d'una mestressa de casa, i, de la informació recollida, es dedueix que la divisió interna del treball domèstic es troba poc definida i és més igualitària: hi ha un augment respecte als altres grups dels casos que no hi ha mestressa de casa declarada. Alhora, apareixen també en aquest tipus, un nombre molt important de persones que no tenen fills i